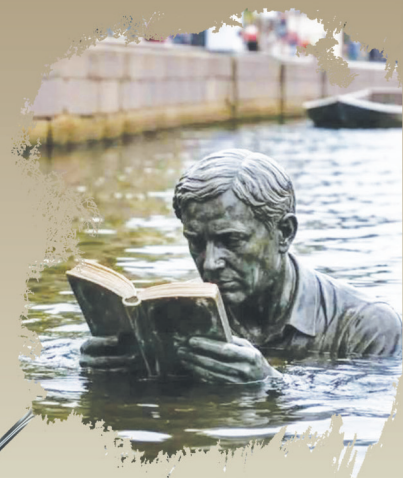

www.azyb.az
www.ayb.az

- Ay Bəniz Əliyarin özüylə söhbəti və şeirləri
- Qəza törədən "Təcili yardım"
- Nadir Qocabəyli: "İydə ağacı"
- Naxçıvan eli
- Yeni imza: Ülker Yusifova
- Dərgidə kitab

"Hər gün insan üçün yeni bir həyatdır."

R. Beyker

AYLIQ ƏDƏBİYYAT DƏRGİSİ
№ 4 (673) may 2026

BU SAYIMIZDA

ULDUZ № 4 (673) may 2026

Təsisçilər:

Azərbaycan Yazıçılar
Birliyi və "Ulduz"
jurnalının kollektivi

Baş redaktor: QULU AĞSƏS

Redaksiya heyəti:

Tərənə Vahid (Baş redaktor müavini), Hicran Hüseynova (şöbə redaktoru), Dayandır Sevgin (şöbə redaktoru), Taleh Mansur (şöbə redaktoru), Anar Amin, Allahşükür Ağa, Baloğlan Cəlil (Başqırdıstan), Cavid Zeynallı, Elxan Yurdoğlu, Elmar Vüqarlı, Elşən Əzim, Elxan Elatlı, Ələmdar Cabbarlı, Əyyub Qiyas, Furqan, Fuad Cəfəri, Gülnar Ümid, Günay Səma (Voronej), Həyat Şəmi, Hafiz Həcxanlı, Xəyal Rza, Xaqanı Qayıblı (Estoniya), Qılman İman, Nuranə Nur, Nərgis, Nilufər Şıxlı (Moskva), Məshəti Musa, Orxan Cuvanlı, Rəsmiyyə Sabir, Səhər Əhməd, Seyfəddin Altaylı (Türkiyə), Saodat Muxammadova (Özbəkistan), Nazim Muradov (Şimali Kipr Türk Respublikası), Şəfa Vəli, Ulucay Akif.

Bədii redaktor: Ədalət Həsən

Ünvanı:

Az1000, Bakı, Xaqani küçəsi,
53.
ulduzdergisi1967@gmail.com
www.ayb.az
Telefon: (+99412) 498-72-43
Çapa imzalanıb: 08.05.2026.
"Ulduz" jurnalı
redaksiyasında yığılıb,
səhifələnilib.
"ASPOLİQRAF LTD"
MMC-də çap olunub.
Sifariş №6, Tiraj: 300.
Qiyməti: 2 man.
1967-ci ildən çıxır.
Şəhadətnamə №238

Ay Bəniz Əliyər 3
özüylə söhbəti və şeirləri

İlqar Rəsul 9
Hava limanı

Tural Cəfərli 12
Ağacla söhbət

Qulu Ağsəs 16
Qəza törədən
"Təcili yardım"

Sevinc Qərib 18
Sonra...

Sabir Etibarlı 22
Gəlmə

Naxçıvan eli 25

Orxan İsmayılov 35
İlk əməliyyat

Firəngiz Sabirqızı 41
"O nömrəyə
zəng çatır..."

Tural Turan 43
Anamın vəsiyyəti

Aynur Haqverdi 47
Şeir adam

50 **Asif Rüstəmli**
Mümtaz ömrü

60 **Selcan**
Çapıq

62 **Elsevər Məsim**
Boşuna əsmir külək...

64 **İlham Təhirov**
“Rus gəmisində intihar”

69 **Ülkər Yusifova**
Yuxusuzluq

71 **Reyhan Kənan**
Qorxu

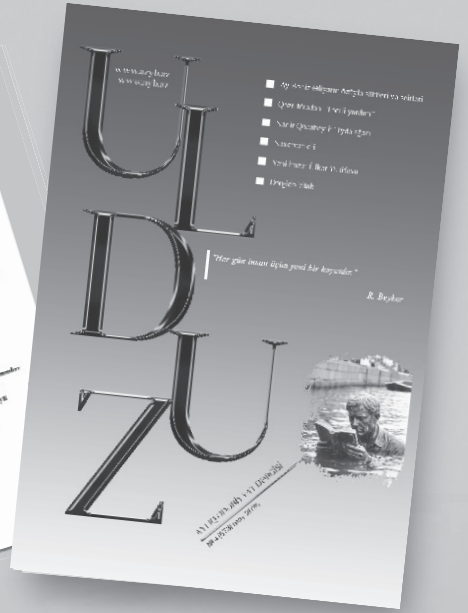
73 **Fidan Vahid**
Əyri kölgə

75 **Hacıbala Mahmudov**
Dəniz və gəmi

77 **Nadir Qocabəyli**
İydə ağacı

80 **Zöhrab Mehdi**
Salam deyin

86 **Dərgidə kitab**

“AZƏRMƏTBUATYAYIMI” AÇIQ SƏHMƏDAR CƏMIYYƏTI

“Ulduz” jurnalına abunə
olmaq üçün respublikanın
bütün şəhər və rayon
“Mətbuatyayımı” şöbələrinə
müraciət etməyiniz kifayətdir.

“QAYA” MƏTBUAT YAYIMI

“Ulduz” jurnalına abunə
olmaq üçün respublikanın
bütün şəhər və rayon
“QAYA” mətbuat yayımı
şöbələrinə müraciət
etməyiniz kifayətdir.

**Jurnalın
satış qiyməti – 2.00 man.
abunə qiyməti – 2.00 man.**

Bakı şəhərində abunə yazılmaq istəyənlər:

**441-19-91
440-16-26**

566 – 77 – 80

özüylə söhbəti...

Ağrıdan sonra ümiddən danışmaq insanın içində bir pəncərə açmaq kimidir. Ümid qərribə bir şeydir. Bəzən insanın heç nəyi qalmır – nə gücü, nə də səbri. Amma yenə də içində balaca bir işıq qalır. O işıq ümiddir.

Ümid bəzən belə olur: qaranlıq gecədə səhərin gələcəyini bilmək.

İnsanın yenə də yaxşı insanlara rast gələcəyinə inanmaq.

Ürək qırılsa belə, yenə də sevginin mümkün olduğuna inanmaq.

Mən şair olduğum üçün bunu, bəlkə, daha yaxşı hiss edirəm:

Ümid çox vaxt səssiz olur, amma insanı ayaqda saxlayan elə odur.

Şeir və hisslər – İnsan niyə yazır? Hisslər haradan gəlir? Bəzən şeir insanı xilas edir, yoxsa daha da həssas edir?

“Kaş ki”lər və taleyin yolu – Həyatda “kaş ki”lər olmasaydı, insan yenə də eyni insan olardımı?

Dünya və insanlar – Niyə müharibələr olur, niyə insanlar bir-birini inci-

Ay Bəniz ƏLİYAR

dir? Halbuki hamı, sadəcə, sakit yaşamaq istəyir?

İnsanın içindəki ikinci səs – Bəzən insan özünə ən doğru sualları verən yeganə varlıqdır. Özünə sual verərdim: “Sən, həqiqətən, kim olmaq istəyirsən?”

Ümid – Hər şeyə baxmayaraq, insan niyə yenə də ümid edir?

İnsan qəlbinin ən dərin yerində gizlənən söz hansıdır ki, hələ heç kim onu yazmayıb?

Əgər sən özünlə söhbət etsəydin, özünə hansı sualı verərdin?..

Əgər cavabını artıq bilirsənsə, o sualı özünə verməyin elə də mənası yoxdur. Amma bəzən insan cavabını bildiyini – düşündüyü sualları da yenə özünə verir. Çünki cavab dəyişmiş ola bilər. İnsan dəyişmiş ola bilər.

Ya da cavab eyni qalsa belə, onu yenidən demək insanı sakitləşdirir.

Şairlərdə isə bu daha çox olur. Bəzən şair sualı cavab üçün yox, hissini eşitmək üçün verir. Bu dəfə içindəki hisslərin səsi sənə hansı hekayəni danışacaq, bir dinləsənə...

***

Şəhərin kənarında köhnə bir ev var idi. O evin pəncərələri həmişə açıq qalardı. Sanki içəridə yaşayan qadın hər an kiminsə gələcəyini gözləyirdi.

Onun adı indi çox az adamın yadında qalmışdı. Bir zamanlar şeir yazardı, məktublar yazardı, uzun-uzadı dəftərlər doldurardı. Amma zaman keçdikcə insanlar onun adını unutdu, yazdıqları isə saralmış kağızların içində qaldı.

O qadın gəncliyini bir sözə qurban vermişdi: “Xəyal”.

Bu, bəlkə də, bir insanın adı idi. Bəlkə də, yox.

Amma o qadın hər dəfə həmin sözü deyəndə sanki bir adamı çağırırdı.

– Xəyal...

Bu söz onun dilində dua kimi səslənirdi.

Gənc vaxtlarında o, sevginin insanı xilas etdiyinə inanırdı. Bir gün gələcək, qapı döyüləcək, illərlə gözlədiyi adam qarşısında dayanacaqdı.

O illər keçdi.

Ümid əvvəlcə səslə idi. Sonra pıçılığa çevrildi. Sonda isə susdu.

Qadın bir gün başa düşdü ki, Xəyal, bəlkə də, heç vaxt gəlməyəcək.

Amma qəribədir – o sevgini ürəyindən çıxarmağa da qıymadı.

O sevgini öldürmədi. Sadəcə, içində basdırdı. İnsanlar onu görüb deyirdilər:

– Çox sakit qadındır. – Heç kim bilmirdi ki, o sakitliyin altında bütöv bir gənclik yatır. Bir qadının ən işıqlı illəri, ən saf ümidləri xəyala çevrilib. Bəzən axşamlar o qadın pəncərənin qarşısında oturur, uzağa baxırdı. İndi o artıq heç kimi gözləməirdi. Amma gözləri yenə də yollarda qalırdı. Bəlkə də, bu, vərdisi idi.

Bəlkə də, sevginin son forması. Bir

dəfə köhnə dəftərlərindən birini açdı. Orada cavan qızın yazdığı cümlələr vardı: “Bir gün Xəyal gələcək”.

Qadın uzun-uzadı o cümləyə baxdı. Sonra qələmi götürüb aşağısına bir söz yazdı: “Gəlmədi”. Amma dəftəri bağlayanda qəribə bir şey oldu. Onun üzündə kədər yox idi. Çünki insan bəzən başa düşür ki, bəzi sevgilər yaşanmaq üçün yox, insanı dəyişmək üçün gəlir. O qadın artıq əvvəlki qız deyildi.

Sevgi onu yandırmışdı, amma eyni zamanda böyütmüşdü. İndi o yaşayırdı. Sakit, ağır, amma dözümlü. İçində bir qəbir vardı – orada Xəyal yatırdı. Amma həmin qəbrin üstündə bir ağac bitmişdi. O ağacın adı isə Həyat idi.

“Xəyal... Uzaqdan Sevilən Adam”

Mən indi bunu sakitcə deyə bilirəm.

Vaxt var idi, bu sözləri demək üçün insanın içi parçalanmalı idi.

Mən onu uzaqdan sevmişəm. Sevgim onun özünə yox, onun uzaqdan görünən kölgəsinə idi. Mən o kölgənin içinə öz xəyallarımı doldurmuşdum. Mən onun yerinə düşünürdüm. Mən onun yerinə hiss edirdim. Mən onun içində olmayan dünyanı öz içimdən ona verirdim. O isə... sadəcə, yaşayırdı.

Bəzən bir insanı yaxından tanıyanda sanki bir evə girirsən. Qapını açırsan, otaqları gəzirsən və birdən anlayırsan ki, ev, demək olar ki, boşdur.

Mən də bir gün o evin içində dayandım. Divarlar vardı. Amma həyat yox idi.

O an başa düşdüm ki, mən bir insanı yox, öz xəyalımı sevmişəm.

Xəyal... Adı nə qədər doğru imiş.

Mən onu yenə də uzaqdan xatırlaya bilirəm.

Çünki bəzi adamlar yaxınlıq üçün deyil, uzaqdan sevilmək üçün yaranır.

KƏND ADAMLARI

Mövsümlər ötüşər, fəsillər dönər,
Çaylar aşıb-daşar, sellər sevinər.
Zümrümə üstündə bulaqlar dinər,
Gülər gözlərindən kənd adamları.

Bənövşə boyunlu kənd qızlarına,
Elçilər tez düşər, bu da bir adət.
Cehiz tədarükü eyləyər ana,
İsməti ən gözəl cehizdir, əlbət.

Sevgisinə inan, qəlbinə sığın,
Hissinə həmdəm ol, qoynunda qarı,
Kəndin təmizliyini, kəndin saflığını,
Daşıyar üstündə kənd oğulları.

Payızda köç edən quşlar da bir gün,
Dönər yuvasına bir yaz səhəri.
Bəzəyər kənd evin yenə toy-düyün,
Artar obaların barı-bəhəri.

Nənələr anaya, analar qıza,
Cehiz eyləyərlər həyanı, arı.
Oğullar düşməni gətirər dizə,
Dönər al bayrağa ata vüqarı.

***

Yenə ürəyimi çəkib tarıma,
Asıram divardan şəkil əvəzi.
Divarlar tab etmir duyğularıma,
Bir yerdə asılıb qalmaqdan bezir.

Bu şəhər hamını yuxuya verib,
Mən təzə gəlmişəm, təzə elçiyəm.
Məni bu şəhərə Tanrı göndərib,
Sözün elçisiyəm, sözə elçiyəm.

Ayağım altından yer qaçar olub,
Hər şey var əlimin qabarlarında.
Əlimdən ürək də çar-naçar olub,
Dağılır üstümə divarlarım da.

Zülmətə minvally yola düzəldim,
Gecə mənim ilə durubdu qəsdə.
Gözümün acısın almağa gəldim,
Başım bu şəhərin dizinin üstə.

Dərdim söz göyərdir, hər an bir buğum,
Ruhum pillə-pillə göyə yüksəlir.
Mənim dərvişanə yuxusuzluğum,
Deyəsən, gecənin xoşuna gəlir.

***

İnsan çox sevəndə duyğusallaşır,
Qəlbində güc artır, gözlərində nur.
Sevinci sayrışan ulduzlar kimi,
Uçub yanağına, üzünə qonur.

Ürəyi fəth edir ağılı yenə,
Fikrinin ümmanı dupduru olur.
Ruhu dönüşdükcə can fitilinə
Bədəni bir isti mumdan yoğrulur.

İnsan çox sevəndə, lap çox sevəndə,
Sanki gerçək olur ruhuna daman.
Döyülən qarıya, çalınan zəngə
Bir ayrı duyğusal olur o zaman.

Məhəbbət – əlçatmaz bir xəyal indi,
Onun xiffətiylə iç-içə döyün.
Məhəbbət – hardasa rast gəldiyindi,
Hardasa yanından ötüb keçdiyin.

Ömrün hər fəslinə tuş gələ bilər,
Baharda gələrsə, nə xoş halına.
Çəmənlər, çiçəklər üzünə gülər,
Quşlar nəğməsini səpər yoluna.

Payızda gələrsə, ürkər, duruxar,
Gecikmiş qonaqdı, qisməti yarı.
Sevməsə, darıxar, sevsə, darıxar,
Kaş ki aşsa bilsə “daş divarları”.

Ruh ayrı, can ayrı, bədən ayrı yük,
Yükü daşıyana qismətdi sevgi.
Bəzən birgəliyə sevgi deyirik,
Bəzən çəkdiyimiz həsrətdi sevgi.

Bəzən təntənədi, bəzən qınaqdi,
Bəzən çağrılmamış qəfil qonaqdi.
Nə zaman gələrsə, açıqdi qapım,
Nə zaman gələrsə, qapım açıqdi.

***

Mən xoşbəxt imişəm, sən də bəxtəvər,
Dünyanı qolboyun yaşayırımsıq.
Sanki bu dünyaya Günəş hər səhər
Bizim ruhumuzdan doğurmuş işıq.

Yaşıldan yaşıldı, göydən göy idi,
Bəyazdan bəyazdı, sarıdan sarı.
Dünya axı onda belə deyildi,
Dünya qoruyurdu yaşanmışları.

Hər günün bir ətri, bir rəngi vardı,
Nurda islanırdı tül pərvanələr.
Dünyanın nə gözəl ahəngi vardı,
Tükənməz deyildi hər kəs bu qədər.

Bir gün çiçək idi, bir gün gül idi,
Ətri cənnət kimi bihuşdarıydı.
Dünya axı onda belə deyildi,
Dünyada sevgidən hər şey varıydı.
Dağ idi, ələlib ətək oldumu?
Ağacdı, budanıb kötük oldumu?
Belə deyil idi, deyildi belə...

***

Mən ölsəm, karıxma, özünü tox tut,
Baharla gələnmə, payızla gedən.
Mənli günlərini əlbəəl unut,
San ki, bu dünyada olmamışam mən.

Bax, həyat gözündən ötüb keçməsin,
Pəncərəndə budaq, budaqda sərçə.
Qoy hamı "buz imiş, daş imiş" desin,
Gözlərinə qurban, ağlama bircə.

Yandır qalaq-qalaq şeirlərimi,
Yandırsan, bilirəm, dünya isinər.
Xatırla həmişə bu bir deyəmi,
"Hər insan öləndə bir ulduz sönər".

Ağlın nə deyərsə, çıxma sözündən,
Darıxsan, sevgilim, göy üzünə bax.
Bir ulduz sönəcək göyün üzündə,
Demək ki, itirən göylər olacaq.

***

Məni tək buraxmaz indi bu payız,
Yağan yağışların yar edər mənə.
Ruhum qara qələm, könlüm ağ kağız,
Dünyanı yenə də dar edər mənə.

Xəyal düzəltmişəm uzaq kölgədən,
Bu qədər tənhayam, təkəm, bir düşün.
Əridər qəlbimin buzun, bəlkə də,
Nə bilmək olar ki, taleyin işin.

Ağac da yaşayır yarpaq çəkəni,
Canından, qanından yoğrulmuş məgər.
Bilirəm, bu payız tək qoymaz məni,
İlham ağacımın yarpağın döyər.

İndi xatirən də yadigar kimi,
Salıb itirmişəm bilib-bilmədən.
İçimdə bir dolu bulud var kimi,
Dünyada tək-tənha dolanıram mən.

***

İNFARKT SAATI

İnsafa gəlmədim, dinə gəlmədim,
Bəlkə, inanmırdım peşiman ollam.
Necə qazanmışdım səni, bilmədim,
İndi itirmişəm, yanıb-yaxıllam.

Özünü qər q etdi sükuta keçmiş,
Sanki vaxtdan kənar fırlanır biz.
Demə, xəbərsizəm, atəşkəs imiş,
Demə, dala qalıb müharibəmiz.

Sən də boynuna al, bilmirsən düzün,
Daha aramızda sərhədlər yanıb.
Əlimdəki silah döndərib üzün,
İndi sənə deyil, mənə tuşlanıb.

Nə qədər günah var, boynuma mindir,
İtirən mənəmsə, günahkar da mən.
Axtarsam, tapmaram, bilirəm indi,
Axtarsan, bəlkə, sən tapa bilərsən.

***

Ömrümə yolları eylədim kəmə, r,
Sevgidən pay umdum, arzudan nəmər.
Hələ nəfəsi tər, ağzı südəmər
Bir eşqi özümə yoldaş götürdüm.

Mənlə iməklədi, böyüdü mənlə,
Gəldi yaz ömrümə güllə, çəmənle.
Getdi payızım da saçım da dənle,
Yerində bir qucaq xəzan gətirdim.
Bu dərdi adlaya bilmədim yenə,
Dizini qatlaya bilmədim yenə,
Tapıb arıtlaya bilmədim yenə,
Qəmin ürəyimə salıb itirdim.

Sevgi bitməsə də, ömür bitərmiş,
Qalanı-qalmazı ağır kədərmiş.
Bu ömür, demək ki, bura qədərmiş,
Eşqi bitirdimsə, ömrü bitirdim.

Bəzən bir an çəkir, bəzən bir ömür,
Dinməz cə əlləşir canıyla insan.
Bəzən diri-diri hissələrin gömür,
Bəzən də ölümə can verir asan.

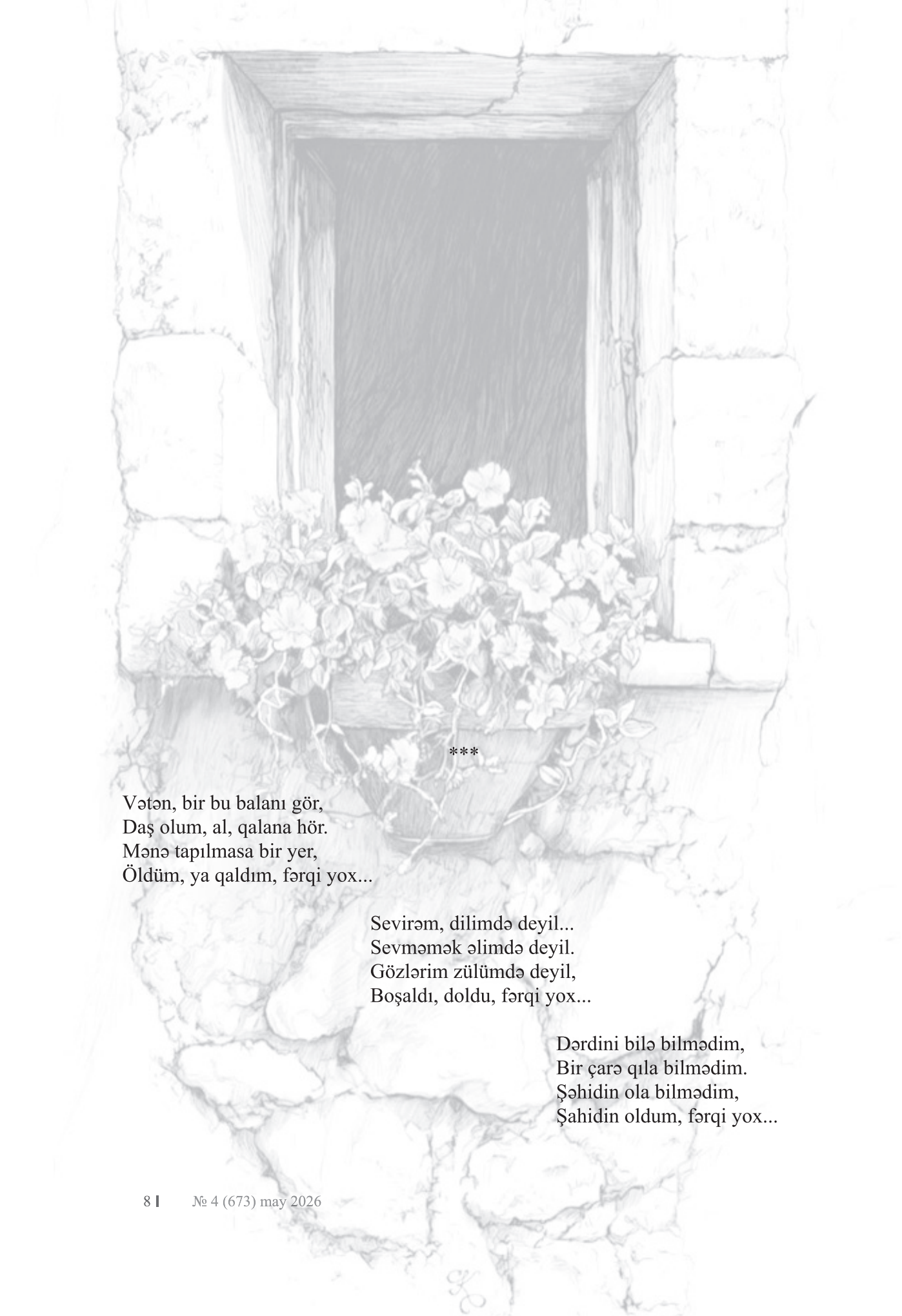
Sükutla sınayar susan səbrini,
Səbir ağla yemdir, ürəyə təpər.
Yaş ötər, ötdük cə bir köpük kimi,
Bu ölüm qorxusu şişər, böyüyər.

Şişirdər ürəyi belə çək-çevir,
Ürəyin hər gecə qurar bir divan.
Hər kəs toparlanar bir sayaq, bir cür,
Narahat qalarsan doğmalarından.

Zəngli saatların dünyaya asi,
Susdurar özündə əbədi nə var.
Üç balan – üç yorğun pişik balası,
Gecənin bağırını cırmaqlayarlar.

Düşünə bilməzsən, nə baş verər, nə?
Qızların ağlının ucundan keçər.
Biri darağını çəkər telinə,
Biri paltarından qoxunu içər.

Üzülüb qırılar, qalar yarıda,
Tanrı yazdığıdır... belə yozular.
Oğlunun əsgərlik məktubları da
“Ana” kəlməsindən məhrum yazılar.

Vətən, bir bu balanı gör,
Daş olum, al, qalana hör.
Mənə tapılmasa bir yer,
Öldüm, ya qaldım, fərqi yox...

***

Sevirəm, dilimdə deyil...
Sevməmək əlimdə deyil.
Gözlərim zülümdə deyil,
Boşaldı, doldu, fərqi yox...

Dərdini bilə bilmədim,
Bir çarə qıla bilmədim.
Şəhidin ola bilmədim,
Şəhidin oldum, fərqi yox...

HAVA LIMANI

İlqar RƏSUL

Anası dedi, axşam saat səkkizdə gəl məni apar hava limanına. O, – yaxşı, ana, gələrəm, – deyib, getdi. Evləndi, oğlu oldu, xanımı onu atıb başqası ilə getdi, uşağı tək böyütdü, əsgərə yola saldı, işinin başına qayıtdı, bütün günü yeni layihələr üzərində çalışdı. Axşama doğru işdən çıxdı, saat səkkizdə gedib anasını hava limanına apardı. Özünə bilet alıb evə gəldi. Oğlu əsgərlikdən qayıtmışdı. Sevindi. Məclis düzəldib, qohumlu-qardaşlı əlamətdar hadisəni qeyd elədilər. Axşam qonaqlar dağılışandan sonra, oturub ikilikdə çay içəndə oğluna dedi ki, sabah günorta saat üçdə gəlib məni hava limanına apararsan...

Oğul, – yaxşı, ata, gələrəm, – deyib, getdi. Ali məktəbə qəbul olundu, oxuyub yaxşı cərrah oldu, məşhur klinikada işə düzəldi, həkim qızla evləndi. Səhəri günorta saat üçdə getdi gördü atası geyinib qapıda gözləyir. Kişini evə qayıtdı, oturub çay içdilər, çoxlu söhbət elədilər. Oğul atasını hava lima-

nına aparmadı. Sabah axşama doğru gələcəyəm, – deyib, getdi öz evinə, xanımının yanına. Övladı olmurdu deyə, xanımı ilə ikisi idi evdə. Heç vaxt axşamlar qadını tək qoymurdu. Səhəri xanımını götürüb dünyanın məşhur məbədlərinə, ziyarətgahlarına apardı. Birlikdə dua etdilər, Tanrıdan övlad dilədilər. Həkim idilər deyə, anlayırdılar ki, tibb onlara övlad verə bilməyəcək. Ona görə üz tutmuşdular göylərə...

Axşam saat səkkizdə gedib atasını hava limanına apardı. Özünə sabah günorta saat üçə bilet alıb evə gəldi. Xanımından xahiş etdi ki, sabah onu hava limanına aparsın. Gecə səhərəcən çoxlu ağır əməliyyat edib xeyli adamın biletini əlində qoydu. Təqaüdə çıxıb günorta saat üçə yaxın evə gəldi. Gördü masada qatlanmış kağız var. Açıb oxudu. Xanımı yazmışdı ki, məni bağışla, saat üçdə hava limanında olmalı idim, səni gözləyə bilmədim...

Maşına oturub hava limanına sürdü. Düşüb təngnəfəs uçuş zolağı görünən yerə qaçdı. Gecikmişdi. Səma bomboş idi. Biletini dəyişib axşam saat səkkizə aldı. Qayıdıb evini, maşını satdı, bankdakı pullarını da çıxartdı. Özünə beş-üç manat saxlayıb, qalanını “Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar fondu”na keçirdi. Ödənişin qəbzinə baxıb sevindi, gözləri yaşardı, bir anlıq ona elə gəldi ki, çoxlu uşağı var. Hər yaşda çoxlu oğlan və qız. Hamısının da adını bilir. Tez-tələsik bir neçəsinin adını pıçıldadı öz-özünə. Atasının, xanımının, bir də qızı olarsa, qoyacağı ad idi dodaqlarının arasından xəfifcə çıxıb uçuşan adlar. Bankdan çıxıb şəhərdə gəzindi. Parka gedib uşaq vaxtı atasının onu yellətdiyi yelləncəyə oturdu. Gözlərini yumdu, dabanları ilə təkrar-təkrar yeri itələyib özünü göyə qaldırdı. Külək qulaqlarını batıranda sürücüdən pəncərəni bağlamağı xahiş etdi. Küçənin səsi şüşənin arxasında qalanda gözlərini açdı. Bayırda hava qaralmışdı. Qolunda saat səkkizə doğru gedirdi. Onu hava limanına aparan kimsəsi olmadığına təəssüfləndi. Bankın qəbzi ilə gözlərinin yaşını yığıb cibinə qoydu. Arxanı göstərən güzgüdə özünə baxdı. Xanımı ilə atası yanında oturmuşdular. Güzgüdə ona əl edib gülümsünürdülər. Eybi yox – düşündü – yola salan olmadısa da, qarşılayan olacaq. Üzünə təbəssüm qondu. Sürücünün səsinə eşitdi: çatmışıq. Taksidən enib ətrafa göz gəzdirdi. Hava limanı saysız-hesabsız işığa qərqr olmuşdu...

MAMAM

– Kəs o telefonun səsinə, – cərrah əlcəyin qana bulaşmayan tərəfi ilə alınının tərəfini silib tibb bacısına çəmkirdi.

– Bu kimdir belə dar macalda? – tibb bacısı bir az aralıdakı masanın başında deyib əlləri əsə-əsə on səkkiz yaşlı əsgərin ciblərini eşələyirdi.

Zəng ara vermirdi. Nəhayət, tapdı. Şalvarın diz cibində idi.

– Bura niyə qoyub bu evi tikilmişin balası telefonu? Demir, düşər, itər o vur-havurda?

– Nə donquldanırsan orada? Demirəm, kəs o telefonun səsinə, beynimi deşdi! – cərrah bu dəfə səsinə boğmadı, az qala bağıraraq dilləndi.

Tibb bacısı telefonu çıxarıb söndürmək istəyəndə haradasa yaxınlıqda top mərmisi partladı. Telefon qızın əlindən düşdü.

– Kəsəcəksən o zəhrimarin səsinə, ya yox?! – cərrah gözlərini qarşısında huşsuz uzanmış zabitin qaraciyərinə sancılmış qəlpədən ayırmadan yenə çəmkirdi.

Qız tələsik telefonu yerdən götürdü. Söndürmək istəyəndə gözləri telefonun ekranına sataşdı: “MAMAM”

– İlahi! – inləyib cərraha baxdı tibb bacısı, – Aliyə xanım, anasıdır zəng edən. Necə söndürüm axı...

– Onda aç, danış!

– Açım, nə deyim? – qız böyümüş gözlərini başı əməliyyata qarışmış cərraha zillədi.

Cərrah duruxdu, bir anlıq başını qaldıraraq qıza baxdı:

– Onda səsinə al, ta uzatma, – səsi titrədi qadının, gözlərindən axan yaş zabitin bağırısaqlarına damcıladi. Bu dəfə az qala dirsəyi ilə gözlərinin yaşını, alınının tərəfini sildi, – Hə, nə oldu? Kəssənə o səsi, əllərim sözümə baxmayacaq, belə getsə!

– Aliyə xanım, nə qədər edirəm, səsi azalmır telefonun, vallah, azalmır!

– Onda apar, at çölə. Ömrümü gö-dəltədin sən mənim, indi işim yarımçıq qalacaq!.. Hara gedirsən?!

– Telefonu bayıra atmağa!

– Qayıt geri, ağılsız qız. Nəyəsə bük, qoy uşağın yanına!

Tibb bacısı ağlaya-ağlaya geri qa-yıdıb telefonu ağ mələfəyə bükdü, yan-dakı masanın üstünə qoydu, ləyəndəki qanlı suyu dəyişdi, əsgərin bədənini si-lib təmizləyən sanitarlara pambıq, cuna verməkdə davam etdi.

– Kəsin o telefonun səsini, nə olar. Heç olmasa beş dəqiqəlik kəsin, heç ol-masa bu zabitin xətrinə, – cərrah artıq ağlayırdı, – barı zəng edən kim oldu-ğunu deməyəydin, ay zalım qızı, indi ürəyim partlayacaq.

Yaxınlıqda dalbadal iki top mərmisi partladı. Tibb bacısı diksindi, elə bildi, cərrahın ürəyi partladı. “Aliyə xanım”, – deyə qışqırıb geri çevrilərək cərrah ma-sasına doğru cumdu, qadının partlayışı eyninə almadan işini davam etdirdiyini görüb utandığından pörtdü, sanitarların yanına döndü.

– Qədrimi elə bilənsənsə, kəs o te-telefonun səsini, lütfən, kəs, daha taqətim qalmadı, – cərrah yalvarırmış kimi de-yindi öz-özünə.

– Vallah, səsi alınmır telefonun, Aliyə xanım. Səbirli olaq, bəlkə, tezlik-lə enerjisi bitər, sönər, – tibb bacısı hal-dan düşmüş vəziyyətdə ləyəndəki suyu təzələdi...

Sanitarlar işi bitirdilər. Tibb bacısı cərraha səsləndi:

– Aliyə xanım, hər şey hazırdır. Bəs telefonu neyləyək?

– Qoyun sinəsinin üstünə! – cərrah zabitin yaralarını bağlamış, qanlı əlcək-ləri çıxarmış, gedib açıq qapının çərçi-vəsinə söykənərək günlərdir o üzündə

top-tüfəng səsi ara verməyən Qarabağın dağlarına baxıb ağlayırdı...

Həmin gün yük maşınında arana yollanan bayrağa bükülü tabutların biri-nin içindən aramsız telefon zəngi eşidi-lirdi: “MAMAM”.

Bakı – 05.09.2024

Tural CƏFƏRLİ

ELƏ Kİ DARIXDIN...

Elə ki darıxdın, heç kimə demə,
Bir az xəyal götür, özünlə danış.
Yığıb bir araya xatirələri,
Sahildə oturub dənizlə danış.

Danış, ürəyini boşalt beləcə,
Ləpələr dərddini yuyub-aparsın.
İçində sızlayan yaralarını
Külək yarpaq kimi bir-bir qoparsın.

Uzaqdan əl edib özün-özünə,
Hamını bir axşam bağışla getsin.
Gözündən asılan yorğun baxışlar,
Son dəfə islanıb yağışla getsin.

MƏN DƏ

Gördüm ki, ağlayan yoxdur halıma,
Başladım halıma gülməyə mən də.
Əbədi deyiləm, arxayın olun,
Dünyaya gəlmişəm ölməyə mən də.

Heyifim axan göz yaşına gəlir,
Bəzən təkliyim də xoşuma gəlir.
Ağlıma gəlməyən başıma gəlir,
Adam yox dərddimi bölməyə mən də.

Dünənki qəmimi sabah bildilər,
Susdum, sükutum bir ah bildilər.
Savab işimi də günah bildilər,
Başladım onları silməyə mən də.

AĞACLA SÖHBƏT

Sarılib ağaca qucaq açasan,
Vücudun titrəyə tüklərinəcən.
Sevəsən ağacı öz balan kimi,
Hiss edə bunları köklərinəcən.

Quşlar yuva quran budaqlarını
Yağışlar yağanda əyirmi sənini?!
Küləklər tökülən yarpaqlarını
Qovanda xətrinə dəyirmi sənini?!

Sənin də bircə cüt ayağın ola,
Bir axşam qaçasan yerdən, ay ağac.
Çırpıb qanad kimi budaqlarını,
Quş olub uçasan birdən, ay ağac.

YERLƏ GÖY ARASINDA

Mənim ağrılarım cismani deyil,
Bir ucu yerdədir, bir ucu göydə.
Ümidim rəngarəng göyqurşağıdır,
Bir ucu yerdədir, bir ucu göydə.

Kədər gözlərimdə məna qazanır,
Ömür xəzan olub, payızı anır.
Yollarım özümə sarı uzanır,
Bir ucu yerdədir, bir ucu göydə.

Arxamca sürünən günaha baxdım,
Dünənə üz tutub, sabaha baxdım.
Yumub gözlərimi Allaha baxdım,
Bir ucu yerdədir, bir ucu göydə.

SƏNSİZLİKDƏYƏM

Yerimi bilirsən, sənsizlikdəyəm,
Dəyişkən buludlu havalardayam.
Ümidim quş olub, uçubdu çoxdan,
Viranə, boş qalan yuvalardayam.

Yerimi bilirsən, sənsizlikdəyəm,
Çox vaxt haqsız olan qınaqlardayam.
İmtahan edirəm səbrimi hər gün,
Yorğunam, çox ağır sınaqlardayam.

Yerimi bilirsən, sənsizlikdəyəm,
Durna köçündəyəm, bir-bir azıram.
Qafiyə tuturam, söz ovlayıram,
Başına gəlməsin, şeir yazıram.

YERİN MƏLUM

Düzmüşəm kədəri, qəmi önümə,
Qısa tədarüküm var, yerin məlum.
Hardasa adını çaşıb demişəm,
O gündən olmuşam xar, yerin məlum.

Deyirsən, bu dərdin nədir kamalı?!
Bu dünya başıma dar, yerin məlum.
Sən deyib-gülürsən, nə xoşdur halım,
Mən isə edirəm ar, yerin məlum.

Səsimi dinləmir, eşitmir heç kim,
Yerin də qulağı kar, yerin məlum.
Sən sığal çəkməyən saçlarıma da
Yağır aram-aram qar, yerin məlum.

DARIXAR...

Dənizin dalğalı halını görüb,
Gəmilər limanda qalıb darıxar.
Qara buludları qovan küləklər
Yağışı yadına salıb, darıxar.

Gecənin birində ulayan itlər
Sükutun səsini pozub, darıxar.
Yuxusu gəlməyən tənha bir qoca
Hər şeyi xeyrə yozub, darıxar.

Payızda köç edən qərib durnalar
Bir qatı dumanda azıb, darıxar.
Dərdini kağıza köçürən adam
Allaha bir məktub yazıb, darıxar.

TANIYIRAM

Bu şəhərdə küləkləri
Küçə-küçə tanıyiram.
Ağacları kölgəsindən,
Dolayları döngəsindən,
Adamları içlərindən
Keçə-keçə tanıyiram.
Bu şəhərdə yağışları
Çətir-çətir tanıyiram.
Gölməçəni çuxurundan,
Qayaları süxurundan,
Adamları sözlərindən
Sətir-sətir tanıyiram.
Bu şəhərdə yoxuşları
Çıxa-çıxa tanıyiram.
Səkiləri ölçə-ölçə,
Ömür-günü biçə-biçə,
Adamları dişlərimi
Sıxa-sıxa tanıyiram.

DAŞ

Ay mənim yoluma daş düzən adam,
Nə gözəl etmişən, daşına şükür.
Ayağım bərkidi sayəndə sənin,
Düşünən beyninə, başına şükür.

Sənin sağlığına, həmin daşları
Yığıb mən özümə ev düzəltmişəm.
Sonra nağıllarda olduğu kimi,
Səninçün qorxulu div düzəltmişəm.

Ay mənim yoluma daş düzən adam,
Daş saxla, nə vaxtsa satarsan mənə.
Bir gün əlindəki qalan daşları
Günahsız olanda atarsan mənə.

DARIXAN ADAM

Dən səpir quşlara parkda bir adam,
Hava buludludur, bir az da soyuq.
İndi bu şəhərdə darıxır hamı,
Küləklər sərxoşdur, ağaclar ayıq.

Dən səpir quşlara parkda bir adam,
Mübarək üzü var, nəcib halı var.
Elə bil soruşur quşlardan nəşə,
Görəsən, quşlara nə sualı var?!

Dən səpir quşlara parkda bir adam,
Uçur fikirləri göylərə sarı.
Dünyanın ən zəngin adamı odur –
Ovcunda dənidir dövləti-varı.

BİR GÜN

Bir gün bu dünyada yerimi tapsam,
Həmin gün o yerdən qaçaram, yəqin.
Nə vaxtsa yaxamı bəla tutanda,
Ona da bir qucaq açaram, yəqin.

Bəlamı qısqanar başqa qucaqlar,
Bəlama ayrı yer seçərəm, yəqin.
Mən ki bəlaları nemət bilmişəm,
Sirat körpüsündən keçərəm, yəqin.

Əkib ürəyimdə qəmin toxumun,
Quşlara dən bilib, biçərəm, yəqin.
Uşaqlar həmişə gülsünlər deyə,
Yalan da olsa, and içərəm, yəqin.

BÖYÜMƏYƏ TƏLƏSMƏ

Oğlum İsaqla şeir söhbətim

Oğlum, sən böyüdükə
mən sənin yaşydın oluram.
Bir gün sinif yoldaşın,
bir gün məhlə uşağın,
bir gün dostun oluram.

Riyaziyyatı sevmədiyini,
futbol oynamadığını,
nədən utandığını hamıdan yaxşı bilirəm.
Həyat adlı oyunda uduzmaqdan qorxma,
Qorxulu olan uduzmaq deyil,
qalib olduğunu bilməməkdir...

İnsanları tanıyanda tələsmə,
Hamı sənin kimi deyil.
Ağacların yarpaqlarına toxun,
Buludları pambıq bilib,
Göy üzünə gülümsə...

Hər küləyə qoşulma,
Hər səmtə əsmə.
Bir də heç vaxt unutma,
Sən böyüdükə mən sənin yaşydın oluram,
Böyüməyə tələsmə...

QƏZA TÖRƏDƏN “TƏCİLİ YARDIM”

- Jurnalistika nədi?
- “Təcili yardım”. O, qəzanı aradan qaldırmağa tələsir.
- Bəs ədəbiyyat?
- Ədəbiyyat... qəza törədəndi..

***

“Smaylik”siz gülən və ağlayanlara ithaf olunur bu yazı.

Məndən deməkdi:

1) İstedadlı adamlardan intizam, intizamlı adamlardan istedad gözləməyin!

2) Tənbəllərə hörmət eləyin. Onlar yaltaqlanmağa da ərinirlər.

3) Əli qələm tutmayanlar yumorun düşmənidir. Onların yazmağı taleyin acı zarafatıdır (yeri gəlmişkən: mən ölkədə tək-tük qələm adamından biriyəm, çünki hələ də kompüterdə yazma bilmirəm).

4) Hə, bir də, qrafomanlar yaradıcılıq böhranı keçirmirlər;

3-cü dünya ölkələri iqtisadi tənəzzül keçirmədiyini kimi...

Ernest Heminguey'in
bela bir kələm

“İnsanlar iki

amma onlar

İkinci qrupla

onların yer

***

İki nəhr bir-birinə qarışmır –
Belə su var da!

Həyatla ədəbiyyat bir-birinə qarışıb
– Bilə-su-var da!

Elbrus Ərud mənə link göndərdi:
“Bir ədəbiyyat müəllimi ancaq belə
intihar edə bilərdi...”

Çoxlu sərlövhəsi var bu yazının.
Cümlələrin sayından artıq!
Elbrus köşə yazıb,
mən hekayə oxudum,
bir başqası vida nəğməsi dinlədi,
amma bu yazının tək bir oxucusu
var: müəllifin personajı.

“...Hər ayın 25-də təqaüd köçən
kimi əvvəlcə telefonumdakı “Birbank”
təbiiqinə mesaj gəlir, heç açıb məlu-
mata baxmamış görürəm pulu çəkildilər.
Tez atama zəng edib maraqlanıram.
Deyir, narahat olma, mən çəkmişəm,
bankomata-zada etibarım yoxdu, kişi-
nin pulu cibində olar...”

Görəsən, bu dünyanı işğal eləmiş
virtual dünyanın o dünyaya da əli çat-
tırımı?

Əgər çatırsa, harasa bir mesaj gəl-
sin ki, yazı ünvana yetişib... lap elə
“Birbank”a...

Hərçənd indi Elbrusun Əməkdar jurnalist təqaüdünü anası çıxarır və hələ də o “çikkiltı” kəsməyib.

Ata öləndə taxtını anaya verir. Kişinin postu heç vaxt boş qalmır...

***

Ernest Heminqueyin belə bir kəlamı var, deyir ki, insanlar iki qrupa bölünür. Birinci qrupla yaşamaq asandı, amma onlarsız da keçinirsən. İkinci qrupla dolanmaq çətin olsa da, onların yerini heç kəs verə bilməz!

“İntihar eləyən ədəbiyyat müəllimi” ikinci qan qrupudu. Elbrus onunla sağlığında yola getməsə də, indi onsuz yola da gəlmir...

Yazının əvvəlində dedim ki, jurnalistika qəzanı aradan qaldırır, ədəbiyyat qəza törədir.

“Bir ədəbiyyat müəllimi ancaq belə intihar edə bilərdi...” yazısında jurnalist (ika) qəza törədib, ədəbiyyat (müəllimi) həya yüyürüb, amma çatmayıb. Qəsdən!..

P.S. Naviqator xəbərdarlıq edir:

– 50 metrədən sonra sağa!

100 metrədən sonra sola!

1000 metrədən sonra dairəvi yola!

Mənzil başına sağ-salamat çatmaq üçün yolu düz gedə bilməzsən.

Ömür yolu da maşın yolu kimidi.

Düz gedəni bircə mənzil gözləyir:

SON...

12 fevral 2026

Düz gedəni
bircə mənzil gözləyir:
SON.

Sevinc QƏRİB

SONRA...

Sonra kirpiklərim yükünü atdı,
boşaldı gözümün dolu tərəfi.
Sonra boğazımda dağı əritdim,
qəhər selə döndü o dar cığırda,
çəkdi qoşunların nəfəs yolundan,
yenildi səbrimə qəzəb ordusu...

Sonra zəfər çaldı çiyinlərim də,
soyundu əynindən məğlub libasın.
Açıldı qaşımın düyünləri də,
sovruldu alnımdan qırış topası.
Sonra qollarımı havaya açdım,
“çiçəyi çırtladı” ümidlərimin...

Sığsız saçlarım çox ağlamışdı,
sonra barmaqlarım savaba batdı.
Qurudu göz yaşı saçlarımın da
öldükcə ovcumda sığal həsrəti.
Yetim əllərimdə dua göyərdi,
inandım yerişsiz ayaqlarıma.
Bəlkə də, üz tutub göyə gedərdim,
“dön” səsi oxundu qulaqlarıma.

Sonra ürəyimə bir nəğmə axdı,
dirildi içimdə ölən arzular.
Çəkdim pərdələri Günəşə sarı,
tutdum şəfəqinin hörüklərindən.
...sonra gülümsədi aynamın üzü,
baxdım ki, əksimi yaz qucaqlayıb...

ÖMÜR DƏ SIĞINIB TANRI ŞEİRİNƏ

Bəzən tanımıram heç özümü də,
Ruhuma yad gəlir hissım, həvəsim.
Hərdən qınayıram bu dözüümü də
Sıxdıqca köksümü ölüm nəfəsi.

Əynim iztirabın təzə donunda,
Kirpiyim yuyunur köhnə yağışda.
Bəlkə də, işıq var yolun sonunda,
Sönür ümidlərim yanlış naxışda.

Kimsə əl uzadır duama sarı,
Göy üzü doludu qırıq diləklə.
Bəxtim cadar üzlü zavallı qarı,
Özüm hələ körpə qızam bələkdə.

Biçənək kimidi arzumun üzü,
Bir-iki dən düşüb ümid yerinə.
Təsəlli seçmişəm könlümə sözü,
Ömür də sığınıb Tanrı şeirinə.

DUALARIM NƏM...

İndi boşluq adlı ağrı
hakim kəsilib ruhuma,
içim də uçurum kimidi,
hər gün bir əsrlik
boşluğa yuvarlanıram.
Bilirsən, qaçmaq şansım yoxdu,
ayaqlarım beynimin əmrini dinləmir,
qollarım da asi çıxdı,
əllərimi utandırdı göylərdən...
Gözlərimdəki selin
dayanacaq yeridi qucağım.
Dualarım nəm, dilim titrək...
çatmır göyə dilədiklərim.
Bəlkə də, ölmüşəm,
sinəmdəki göynərti cəhənnəm odudu...
İndi tam uçurumun kənarındayam,
əlsiz-ayaqsız ümidimi asmışam andan,
ya uzat əlini,
qurtar məni qorxularımından,
ya ölümə tərək elə...

HƏLƏ

Hələ yağışlardan səs-soraq yoxdu,
hələ toz uduruq quru havadan.
Hələ dalğalar da öz rəngindədi,
qayalar sağ çıxır sulu davadan.

Hələ meh darayır güllərin telin,
hələ küləklərin boyu gödəkdi.
Günəş geniş açıb pay verən əlin,
hələ şəfəqlər də dolu yedəkdi...

Hələ ürəyimin yangısı sönük,
hələ qollarımda sızlamır ağrı.
Hələ dərd verməyir bir üzüdünlük,
hələ öz eşqinə yuvadı bağrım.

Hələ düz yeriyr ayaqlarım da,
hələ əsalara bağlıdı yollar.
Durur kürəyimdə dayaqqlarım da,
hələ qucaqlayır məni o qollar.

Özümü görürəm hələ güzgüdə,
Hələ əllərimin sahibi mənəm.
Hələ ögeyləşmir ruhum özgədə,
Hələ vətəniməm, hələ ölkəməm.

***

Bomboş küçə kimidi
ruhumda avazıyan şəkillər,
nə ağac var söykənəcək,
nə divar var yapışacaq.
Ümitsizdi səhra tənhalığına
uzanan yollar,
gedilmədikdən sonra
nə anlamı var...
Uzaqların isti cazibəsi
daha çox təsəllidir.

YUXUDA GÖRDÜM Kİ...

***

Yuxuda gördüm ki, uçuram
həm də sevinə-sevinə...
gözümdəki sevincin
balaları doğulur üzümə
gülüş şəklinə...
ruhum bədənimi çəkir
göydəki doğma evinə.

– ay ana, bax, mən uçuram,
uçuram, ana, vallah, uçuram...
bax qollarım necə açılıb,
gör havanı necə qucuram.

İlahi, o necə sevinc idi,
o necə gülüş idi,
mələk idi, ya mən idim
qanadı eşq geyinən?

tut ağacının gülüşü
ağappaq çiçək açmışdı.
yuxuma Tanrının gəlişin
görüb dərd hara qaçmışdı?!

uçdum boyu boyunca
budaq-budaq ucaldım.
tellərimi doyunca
sığalladı göy üzü...

güzgü oldu gözlərim
qanadlanan könlümə.
yuxuda gördüm ki, uçuram
həm də sevinə-sevinə...

Adam barmağından yığıla bilər,
sürüşər ovcunun doğmalığından.
Adam barmağından asar özünü,
üşüsə üzüyü yad barmağında...

Sınar ümidlərin göy bağlılığı,
uzanar əllərin ətəyin boyu.
Ötürər köksünü çarəsiz ürək,
çalınar o tayda “yadının” toyu.

Donar xatirələr bir şəkil üstə,
ötüşər yuxundan dünənin izi.
Yozarsan min yerə çıxılmazları,
su yuyub aparar gözün dənizi.

Çökər dizi üstə xəyalların da,
Qəminə bulaşar saçının teli.
Nəm çəkər duan da, susdura bilməz
dərdin əsdirdiyi o dəli yeli.

Atarsan özünü mən zirvəsindən,
yığılar içindən o böyük adam.
Budaqlar əl çalar eniş müjdənə,
quru yarpaq olar “dadına çatan”.

GƏLMƏ

Sabir **ETİBARLI**

Qəbiləyə şimaldan yad bir adam gəlmişdi. Əlbəttə ki, onu qəbiləyə qəbul etmədilər. Tək səbəb o deyildi ki, yad adam gəlmə idi. Yox, bir səbəb də o idi ki, ondan qorxurdular. Qəbilə üzvlərindən daha ağ, hündür və əzələli idi. Üz-gözündə, bədənində döymələr gözə dəyirdi. Baxışları dəhşətli, üzü heybətli idi. Uzun saç-saqqalı hörülmüşdü. Vəhşi heyvan dişlərindən düzəltdiyi boyunbağısı onun mahir ovçu olduğundan xəbər verirdi. Görünüşündən, tez-tez anlaşılmayan dildə dualar oxumasından, dırnaqlarının uzunluğundan, qulağından asdığı qəribə sümüklərdən, sümük bıçağının üstündəki oymalardan onun sehrbaz olduğunu təxmin etmək olardı. Tez-tez qəbilənin mağarasının ətrafında dolaşır, arabir yaxına da gəlirdi. Amma nə istədiyini, nə dediyini başa düşmək olmurdu. Buranın dilini bilmədiyini aydın idi. Ulu Ana da onunla danışmağa çalışmış, amma bacarmamışdı. Deyəsən, hətta Ulu Ana da ondan qorxmışdu, onun qəbiləyə bədbəxtlik gətirəcəyindən, kimisə öldürəcəyindən, ya da kiminsə

qadınını götürüb qaçmasından ehtiyat edirdi. Hamıya bərk-bərk tapşırırmışdı ki, onunla heç kimin işi olmasın. Hələ bir dəfə ona ət də göndərmişdi, amma yad adam oda yaxın gəlmək istəyəndə icazə vermədi. Bu o demək idi ki, sənə pislik etmək istəmirik, amma aramıza da almaq istəmirik.

Bir gün ovda olanda qəbilənin bir üzvünü – Ulu Ananın nəvəsini ilan sancdı. Hamı səs-küylə ilan sancan adamın başına yığışdı. Ölüm yaxınlaşırdı. Qəbilə adamları tükürpədicilərlə ulaşırdılar. Qardaşlarını itirmək üzrə idilər. Bu dəmdə ağ adam gəlib çıxdı. Birinci onu yaxın buraxmamağa çalışdılar, amma ağ adamdan qorxub geri çəkildilər. Ağ adam xəstənin ağzına nə isə soxuşdurdu, yaranın üstünə otlar qoyub əli ilə sıxdı və dualar oxumağa başladı. Ovçular ağ adamı tutub uzaqlaşdırmaq istəyəndə o, üz-gözünü elə turşudub elə bir formaya saldı ki, sanki insan cildindən çıxdı. Elə bağırdı ki, nərəsi bütün cəngəlliyə səs saldı. Hətta yaxınlıqdakı quşlar da qorxub uçuşdular. Yenə geri çəkildilər. Ağ adam işini

bitirib asta-asta aralandı. Qəbilədaşlar qardaşlarının özündə olmadığını, amma hələ nəfəs aldığı görüb sevin-dilər. Ovu yarımçıq qoyub mağaraya qayıtdılar.

Axşam Ulu Ananın nəvəsi – Tağ qan-tər içində sayıqlayırdı. Ulu Ana mahnılar, dualar oxuyur, üzünü ulduzlara tutub şəfa diləyirdi. Bu anda bir az aralıda qışqırıq səsi eşidildi. Ağ adam gəlmişdi. Yolunu kəsdilər, heç bir halda nə oda, nə atəşin yanında uzanmış xəstəyə, nə də Ulu Anaya yaxınlaşa bilərdi. Ulu Ana onu – yad adamı səslədi, buraxdılar. Asta-asta xəstəyə yaxınlaşdı, yarasına nə isə qoyub sıxdı, dualar oxudu və sakitcə çıxıb getdi. Ulu Ana onda başa düşdü ki, bu ağ adamın bildiklərini bilmir.

Tağ günlər sonra sağaldı. Bundan sonra ağ adamı qəbiləyə qəbul etdilər. Özünə Utaik deyirdi. Amma başqa heç bir sözünü başa düşmək olmurdu. Asta-asta dili öyrəndi. Əvəzində isə çox şey verdi. Gələn gündən qəbilənin müəllimi oldu. Öldürmədən ovlamağı, tələ qurmağı, toxum əkib becərməyi, əkinlər üçün su yolları düzəltməyi, daşı daş üstə qoyub tikməyi öyrətdi. Sonralar ulduzlarla yolu tapmağı, hansı ağacdən hansı üsulla qayıq düzəldib üzdürməyi izah etdi. Hələ sadə şeylərin adlarını yazmağı da başa saldı. Artıq qəbilə həmin qəbilə deyildi.

İllər keçirdi, Ulu Ana çoxdan ölmüş, yerini Utaikə vermişdi. Ulu Ana getmiş, yerinə Ulu Ata gəlmişdi. Tağ isə onun yanında müdrik məsləhətçi idi. Artıq qəbilənin başçısı olan Utaikin öz qəbiləsinə olan mərhəməti və başqa qəbilələrə qarşı qəzəbi, qəddarlığı dastana çevrilirdi. Haqqında nağıllar, əfsanələr gəzirdi. Başqalarının qorxması heç yersiz də deyildi. Utaikin gücü, əzmi və biliyinin qarşısında du-

ruş gətirmək mümkün deyildi. Utaikin qərarı qəti idi, bütün qonşu qəbilələrə hücum edildi, hamısı əsir alındı. Qəbilələr indiyə qədər görmədikləri bir şey ilə – metallardan düzəldilmiş silahlar qarşısından aciz idilər. Heç nə Utaik və qəbiləsi qabağında dayana bilmədi.

Utaik qaydalar gətirmişdi. Gəlmiş qəbiləyə öz adını verdi. Utaik qəbiləsinin qanını müqəddəs elan etdi. Bir-birilərini öldürmələrini və bir-birindən oğurluq etmələrini qadağan etdi. Qullar isə əsla insan sayılmadı. Onlar ilə cinsi əlaqədə olmaq şiddətlə cəzalandırıldı. Çünki onlar heyvandan daha aşağı hesab edilirdilər. Bununla belə, Utaik qulların çoxluğundan ehtiyat edirdi. Daha sonra yeni qaydalar gətirdi – qulların bir qismi durmadan alçaldılmalı, döyülməli, bir qisminə isə yaxşı davranılmalı idi. Beləcə qullar arasında bir-birinə qarşı nifrət yaranmalı idi.

İllər ötür, Utaik ömrünün sonuna yaxınlaşırdı. Ölümün nəfəsini hiss etsə də, etdiklərindən, bacardıqlarından ürəyi fərəhlə dolurdu. Öz missiyasını layiqincə yerinə yetirmişdi. İndi utaiklər yerin-göyün hakimləri idi. Cəngəlliyin ortasında nəhəng bir məbəd yüksəlirdi. Utaik qəbiləsinin durmadan işləyən qulları, geniş əkin sahələri, mal-qaraları, bəzədilmiş saxsı qabları, dəyərli zinət əşyaları, dənizdən çıxardıqları mirvariləri və çoxlu silahları var idi. Amma Utaikin ölümündən sonra onun yerinə tutacaq bir başçısı yox idi. Utaik bu zamanədək heç bir qadını qəbul etməmişdi. Hələ başlanğıcda – Ulu Ana onu qəbiləyə qəbul edib yanına qadın göndərəndə də qadını qorxudub qovmuşdu.

Ölüm ayağında qəbilənin böyükləri Utaikə söz verdilər ki, bir zaman utaiklərə Utaikin öz qanından olan birisi gələcək. O da eynilə Utaik kimi olacaq

NAXÇIVAN ƏDƏBİ MÜHİTİNDƏN ÜÇ XANIM

“Ulduz” jurnalının hörmətli baş redaktoru, əziz qələm dostum Qulu Ağsəs!

Azərbaycan ədəbi mühitinin tərkib hissələrindən biri də zəngin və rəngarəng yaradıcı imzaları ilə seçilən Naxçıvan bölgəsindəki ədəbi mühitdir. Xüsusilə XXI əsrin ilk illərindən üzübəri bu bölgədə yeni ədəbi imzalar özünü göstərməyə başladı. Onların yaradıcılığındakı istər mövzu, istər janr, istər fikir baxımından yeniliklər təkcə bölgənin ədəbi atmosferinə təsir etmədi, həmçinin geniş mənada ölkə ədəbiyyatının zənginləşməsinə öz töhfəsini vermiş oldu. Həmin ənənə bu gün də davam edir və gənc imzaların nəzm və nəsr sahəsindəki yaradıcılıq nümunələri muxtar respublika ədəbi caməsi haqqında ümidlə danışmağa imkan verir.

Hörmətli Qulu müəllim!

Naxçıvanda yazıb-yaradan qələm sahibləri arasında qadın imzaların da ciddi çəkisi var. Ta Heyran xanımdan başlayaraq, Qönçəbəyimin, Kəmalə Ağayevanın, Kəmalə Nəsrinin ədəbi uğurlarını davam etdirən zərif xanımlarımızdan iki şair və bir yazıçı olmaqla, üçünün bədii nümunələrini “Ulduz”-u-muza təqdim etmək istəyirəm.

Bunlar filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, bədii nümunələrini ilk dəfə “İnsansız küçələr” adlı kitabıyla oxuculara təqdim edən Leyla Səfərova, dörd kitab müəllifi, ötən il “Ömrün yaşıl rəngi” və “Bir göz qırpımında” şeir kitabları ilə növbəti dəfə oxucularıyla görüşən Aytəkin Səfərliyeva, ayrı-ayrı mətbu orqanlarda, qəzet və saytlarda

nəsr olunsa da, hələ ki kitab çıxarmağa tələsməyən Qəmə Sözüydür.

Qeyd etdiyim hər üç imzanın özlərinə məxsus yaradıcılıq üslubları var. Leyla xanım qısa, lakin geniş mənə tutumuna malik hekayələri ilə fərqlənir. Aytəkin xanım ilk dəfə “Ulduz” jurnalı vasitəsilə mərkəzi mətbuatda dərc olunacaq. Buna baxmayaraq, onun hər şeirində digər qələm sahiblərini təkrarlamayan yeni obrazlı ifadələr maraqlı doğurur. Qəmə Sözü bədii ağırlıqlı, dərin düşüncələrə malik poeziyası ilə seçilir.

Əzizim Qulu Ağsəs!

İnanıram ki, hər üç qələm sahibinin bədii nümunələri həm “Ulduz” oxucularının, həm də geniş mənada bədii sözə, ədəbiyyata maraqlı göstərən Azərbaycan vətəndaşlarının diqqətini cəlb edəcək.

Hər üç qələm dostuma yaradıcılıq uğurları arzulayıram, yazdıqları əsərlərdən bəzi nümunələri “Ulduz” oxucularına təqdim etmək istəyirəm.

Hörmətlə
Elxan YURDOĞLU,

“Ulduz” jurnalının redaksiya heyətinin üzvü,

*AMEA Naxçıvan Bölməsi, İncəsənət,
Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun elmi işlər üzrə
direktor müavini, filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent*

ANALARI İCAD EDİB

Anam mənim tərs işimi
Milyon kərə avand edib.
Çox acının arasına
Şəkər töküb, gülqənd edib.

Yetişdirdi kamalımı,
Heç kəsmədi sığılımı.
Qolu bağlı xəyalımı
Zindanımdan azad edib.

Ağlayıb da gülməyəndə,
Addım atıb gəlməyəndə,
Mən uçmağı bilməyəndə
Qollarını qanad edib.

Mən anamdan gələn canam,
Hər dərdinə özüm yanam.
Qırılmasın deyə anam,
Ürəyimi polad edib.

Saf arzuyla, saf niyyətlə,
Məhəbbətlə, səadətlə,
Min zülmə, əziyyətlə
Böyüdərək övlad edib.

Hər anıma dua edən,
Yollarımda gültək bitən,
Hər düşəndə qopub gedən
Tərəfimi abad edib.

Ürəyindən verib parə,
Hər dərdimə edib çarə.
Ömürboyu mənə görə
Bu həyatla cihad edib.

Allah sevib ürəklərin,
Sonsuz olan diləklərin,
Alıb yerdən mələklərin
Anaları icad edib.

Aytəkin SƏFƏRƏLİYEVƏ

BİKAR OLUBDU

Baxma əllərimin incəliyinə,
Mənim də ürəyim qabar olubdu.
Sevinc gələn yollar daşlı, qayalı,
Qəm gələn yollarım hamar olubdu.

Gedəcək kimsəsiz bir gün cənazən,
Əzər duyğuları qəlbə boş gəzən.
Məni ovundurən, dərdimin bəzən
Saçıma çəkdiyi tumar olubdu.

Məni yıxdı həyat, bəlkə, min kərə,
Gördüm hər bucaqdan başqa mənzərə.
Çox vaxt güvəndiyim qapı-pəncərə
Açmaq istəyəndə divar olubdu.

Həyatın min cürə fəndi-feli var,
Sevgi var – könlüdən dərilər nübar.
İndiki dövrdə Məcnunlar tüccar,
Səhrələr eşq satan bazar olubdu.

Qaytarmır heç nəyi nə vaxt, nə vədə,
Ölən arzulara qaldırdıq badə.
Mənim bu həyatda istəyim sadə –
Nə şöhrət olubdu, nə var olubdu.

Ürəyim genişdir mənim hər zaman,
Dağı dağ üstünə yığıbdır yaman.
Mənim ürəyimi yaratdığı an
Deyəsən, yaradan bikar olubdu.

KİMİ

Nə deyim bilmirəm, sözlərim soyuq,
Baxışım buz tutub, könül qış kimi.
Ürəyim yanına köç edə bilər,
Soyuqdan istiyə ucan quş kimi.

Ömrümün çoxusun etmişəm yarı,
Heç yolum düşmədi sevincə sarı.
Arabir gözündən süzülüm barı,
Düşüm yanağına sənin yaş kimi.

Toxunar doğrunun yalana sözü,
Sönməz məhəbbətin bir ömür közü.
Üzünə bozalar kədərini közü,
Bəxtsiz üzüyü də incə qaş kimi.

Həsrətin divarın sökmək olaydı,
Qəlbinə sevgini əkmək olaydı.
Kaş ağrı verəndə çəkmək olaydı
Eşqi ürəyindən çürük diş kimi.

Çox sevmək ömrünü eyləyər hədər,
Sevgini verəsən dəyəri qədər.
Mən sənə eşq verdim, sən mənə kədər,
Gəl indi qaytaraq başabaş kimi.

AĞIL NƏ YAŞ İŞİ, NƏ BAŞ İŞİDİ

Ağıl tərbiyədi, elm bilikdi,
Ağıl nə yaş işi, nə baş işidi.
Düz yolda ilişib yıxılırsansa,
Nə kərpic işidi, nə daş işidi.

Sözünü ağızından yerə salıbsa,
Dərdin ürəyində düyün olubsa,
Səni yandırmağı gözə alıbsa,
Nə quru işidi, nə yaş işidi.

İnsan insan deyil insan seçirsə,
İçdiyi bulağa zəhər tökürsə.
Yediyi çörəyi əzib keçirsə,
Nə çörək işidi, nə aş işidi

Sevgi təmiz hissdır, ürəkdə gəzər,
Çox vaxt nakam qalıb könülü üzər.
Özgə baxışlara salıbsa nəzər,
Bu nə göz işidi, nə də qaş işi.

Məhv edib ümidi söyləmə qəza,
Həyat vəfasıza sərt kəsər cəza.
Məni öldürməyə çəkdiyən imza,
Nə lələk işidi, nə quş işidi.

OLMAZ

Get şeir yazdıran qadınları sev,
Məndən misra olmaz, bənd olmaz sənə.
Mənim sözlərimdə ağrı-acı var,
Bir kəlməm, bir hecam qənd olmaz sənə.

Məni yandırsan da, dərdim kül olmaz,
Sevgidən bir kəlmə deyən dil olmaz.
Məndən vətən olmaz, məndən el olmaz,
Məndən biradamlıq kənd olmaz sənə.

Hər sevda ürəyi məskəni sanmaz,
Hər ürək məhəbbət odunda yanmaz.
Adıma and içmə, kimsə inanmaz,
Məndən bir içimlik and olmaz sənə.

ÇOXU DAŞ GƏZDİRİR ÜRƏK ADIYLA

Mən bəxtdən, taledən boxcamı yığdım,
Bağladım çiyimədən kürək adıyla.
Toxundum hər gecə gur tellərinə –
Əsən meh adıyla, külək adıyla.

Məhəbbət toxudum hər yamacına,
Sandım ki, məlhəməm bütün acına.
Səni pir sanaraq qəlb ağacına
Könlümü bağladım dilək adıyla.

Özümə sevgidən koma tikmişdim,
Hər yerə sən adda fidan əkmışdim,
Sənə göndərməyə bir gül çəkmişdim,
Məktubun içində çiçək adıyla.

Arada yıxılır qəlbimdən hamı,
Sönür duyğuların coşqun ilhamı
Həyat gözləmədən yıxır adamı,
Sonra da qaldırır kömək adıyla.

Dünyanın qışını, yazını tanı,
Yolun göz çıxaran tozunu tanı,
Çox insan görsən də, azını tanı,
Çoxu daş gəzdirir ürək adıyla.

XATİRƏLƏR

Yenə aramızda küləklər əsir,
Dağıdır biz olan xatirələri.
Yeddi bahar gəlsə, donu açılmaz,
İsitməz buz olan xatirələri.

Dünya pəncərədə, ömürdən camlar,
Boylanıb baxaraq gedir adamlar.
Gözümün yaşında yuyub axşamlar,
Sərirəm duz olan xatirələri.

Neynəyək yolumuz eyni yol deyil,
Yanlışlar doğrunu eyləyərsən batil.
Pülüyə-pülüyə salaram hər il
Səninlə az olan xatirələri.

Bir gün yoxluğumla başın qatarsan,
Həyatdan qəm alıb, sevinc satarsan,
Nə vaxtsa ağlından silib atarsan
Həminki qız olan xatirələri.

Ayrılıq bizlərdən yarıyıb getdi,
Dərdi sinəmizdə qarıyıb getdi,
Çiçəyi burnunda quruyub getdi,
Soldurduq yaz olan xatirələri.

Qəmər SÖZAY

TƏRK EDİRƏM YOLLARI

Fikirlərə bürünüb,
Tərk edirəm yolları.
Ayrılıqdan boş qalıb
Sevgimizin qolları.

Həsətinin zəlisi
Elə sorur qanımlı.
Ucuz bir ölüm gələ,
Erkən ala canımı.

Məğlub olam həyata,
Yaşamaq dadım itə.
Fəryadıma, sadəcə,
Ölüm mələyi yetə.

DARIXMAQLAR

Çəkilir gecəyə payız çiskini,
Sən dolu duyğular nələr istəyir.
Xəyallar oynayır bir yallı rəqsi,
Xəyallar məni də rəqsə səsləyir.

Qaranlıq donunu geyinir yenə,
Ünvanlar dolaşıq salır yerini.
Zülmətin boynuna çökür günahlar,
Qayıt birgə tutaq haqqın əlini.

Soyuyub Günəşin istisi, odu,
Oduna yandıgım sözümdən düşür.
Bütün darıxmaqlar cəhənnəm olur,
Sevgilər cənnətin özündən düşür.

BU NECƏ ÇIXILMAZLIQDIR

Günəş söndürür istisini,
Ayın da itir soyuqluğu...
İnsanlar yaşayır fəsilizliyi...
İtir gülüslərdə təbəssüm izi...
Kədər basdırılır qəməzlərə...
Sənsiz dünyanın amalı budur, adam...
Sənsiz Günəşə də, Aya da,
Hətta Yer kürəsinə də yadam...
Buludların gözlərindən süzülür
Nakam eşqin ağrısı, acısı.
Zamanını itirmiş fəsilələr
Ağlayır zamansızlığına...
Payız qucaqlayır baharın nəfəsini.
Qış ovuclarında dondurur
yarın günahlarını.
Çəkir ciyərlərinə
Ölmüş bir məhəbbətin
üfunətli iyini...
İlahi,
İlahi, bu necə çixılmazlıqdır –
Aça bilməyirəm bu düyünü...

SƏNİ UNUDA BİLMƏDİM

Səni unutmaq üçün
Etdiyim intiharların sayını unuttum,
Səni unuda bilmədim.
Necə-neçə yarım qalmış
Ümidlərimi yola saldım –
Sənsizliyin mənzilinə doğru.
Ayrılığı ümidə bağladım,
için-için ağladım.
Neçə-neçə gecələrin
qoynunda sabahladım.
Yaşatmağa çalışdım
Sənsizlik vuruşu ilə
döyünən ürəyimi...
Getdin,
Apardın
Havamı, suyumu, çörəyimi.
İndi özün de,
Mən nə yeyim, nə içim?..

Sənli günlərimin vuruşu ilə
Döyünən ürəyimi
geri qaytarmaq üçün
Hansı bir sevdadan keçim?..
Gəl, gəl ki,
Sənsizliyin havası ilə
Boğulmuş ciyərlərimi
nəfəslə doldurasan.
Gedişinlə sevinən
Boy atan o paxıl,
dərd çiçəkləri var e...
Gəl, gəl ki,
Onları birdəfəlik
əbədi soldurasan.

PAYIZI SEVMƏYƏN ADAM

Yaman pis dərddir sənsizlik,
Nə dərmanı var, nə də bir əlacı...
Elə çarəsizliyi sıxıb bağrıma
Göz dağı verirəm ümidlərimə...
Coşub, çağlamaq olmaz!
Küsüb, ağlamaq olmaz!
Ruhumu çarəsizliyə sürgün edən
Bir ömrün qurbanı oldum,
Asıldım kələfindən
sənə dair fikirlərin...
Yoxluğunun bilinməyən
baharından boylandım
Sənsizlikdən viran qalmış
Bu qocaman şəhərə...
Gedişinin sərt rüzgarlarına
Tab gətirə bilmədi
Payız qoxulu bu şəhərin
Xəzan olmuş arzuları...
Yellər sovurdu ordan-ora,
Burdan-bura...
Bəlkə də, tapdığım
O sonuncu xəzan yarpağının altında
Can verdi bir qadının
sevərək əzizləyib,
Ərköyuncə böyütdüyü
Sevgiyə dair olan xəyalları...
Sən indi başqa bir şəhərin

baharına sarılıb
Çiçək açıdırsan
Başqa bir sevginin ümidlərinə...
Eybi yox, mən onsuz da
Sevgisini rüzgarlara təslim edən
Bu şəhərin payızında
çoxdan xəzan olmuşam...
Payızı sevməyən adam...

BİR KÖPƏ AĞLAYIR İÇİMDƏ

Bir körpə ağlayır içimdə:
4-5 yaşlarında...
Küçədə oynayan uşaqlar tərəfindən
Oyuncağı alınmış bir körpə...
Axşama doğru
Hər qapıdan eşidilən
bir ana, ata səsinə
evə qaçır uşaqlar.
O isə boynubükük
ağlayır qədərinə.
Səssiz-səssiz,
ürkək-ürkək,
Gözündən axan yaşları silir
köynəyinin ətəyinə...
Hər kəs yaşadığını düşünərkən
O, ömrünü doldurur,
ölümün pətəyinə.
Gözləriylə qucaqlayır kədəri,
Dizlərilə qaçaqlayır qədəri...
Dəfələrlə yıxılır, qalxır,
Qalxır, yıxılır...
Qan çanağına dönmüş
Diz qapağındakı yaraları
Göz yaşları ilə yuyur,
təmizləyir,
Özü öz yaralarını sevir, əzizləyir...
Köçürür dünyanın bütün dərdlərini
kirpiklərinə,
Sığmır qəribliyinə, yetimliyinə –
Sonsuzluğun kölgəsində
addım-addım...
Bir addım irəli gedərkən,
Min addım geri çəkilir.

Dünya dönür,
Zaman ötür,
İllər keçir...
Bir körpə ağlayır içimdə
50-55 yaşlarında...
Hələ də
boynuna ip kimi sarılan
Yetimliyinin dərddini çəkir.
Ölümün zəncirlərindən
Özünə düzbucaqlı
bir otaq tikir,
Sonsuzluğun sükutuna qərq olur...

HANSI SƏMTƏ

Yığılıb ocaqlara,
Kül olmuş qucaqlara,
Bir sevgi üzü qara,
Yol alır hansı səmtə?

Qədərimdən keçənlər,
Kədərdən pay biçənlər,
Dərd şərabın içənlər
Süzülür hansı səmtə?

Yağan qar gecəyarı
Azdırır bu yolları...
Ölülər qəbrə sarı,
Mollalar hansı səmtə?

Çox dağlanıb ürəklər,
Sönüb arzu, diləklər.
Hara əsir kələklər,
Doğrular hansı səmtə?

Haqqı, nahaqqı saysam,
Sözdə doğruya dəysəm.
Keçmişin qəddin əysəm...
Gələcək hansı səmtə?

Leyla SƏFƏROVA

İNSANSIZ KÜÇƏLƏR

İnsansız küçələrlə işə gedirəm, səhərdir...

Uşaqlıq məhəlləmizdir. Uşaqlıqda yaşadığım, böyüdüyüm, qaçıb-tullandığım, oynadığım, gülüb-ağladığım, sevinib-kədərləndiyim məhəlləyə köçmüşəm. Küçə bomboşdur. Səssizlikdən kar olub irəlilədiyim küçə. Qulağım batır səssizlikdən. Niyə heç kəs yoxdur? Axı eyni məhəllədir... Axı uşaq ikən bu yollar səhərin bu çağında işə, məktəbə, bağçaya tələsən insanlarla dolu olardı... Marşrut trolleybus idi. Gec gələrdi. Gözləməzdik heç. Həmişə gecikərdi deyə. Çubuqları naqildən çıxardı, yolda qalardı. Cərəyan kəsilərdi, yolda qalardı.

Küçə elə həmin küçədir. Lakin küçə bomboşdur. Oktyabrın payızın gələcəyindən xəbər verən xəfif küləyi əsdikcə öpüşən yarpaqların pıçıltılı söhbətindən və xıslın-xıslın gülüşündən başqa heç bir səs yoxdur bu bomboş küçədə. Hərdən harasa şütüyən maşınların asta səsi pozur bu səssizliyi. Amma tez də səssizlik çökür ətrafa yenə – maşın gözdən itən kimi. Ağlamaq tutur az qala məni, heçmi bir kəs yoxdur bu yekəlikdə küçədə? Ətrafa diqqətlə baxıram, bir neçə insan keçib gedir oyana-buyana. Amma simalarında ki donuq ifadə, soyuq rəftar bayaqdan onları hərəkət edən heykəl kimi göstərib mənə. Bir səmimiyyət, bir salamın belə əsirgəndiyi küçə, insanlı-insansız küçə bomboşdur.

Kaş yollar uşaqların qəhqəhələrilə dolaydı yenə. Kaş küçənin qulaqları yenə uşaqların şıltaq səslərindən tutulaydı. Kaş söhbət edərək gedib-gələn insanların qaynaşmasına şahid olaydı yenə bu küçə. Kaş insanlar eqoistləşib hərə öz evinə çəkilməzdi, hərə bir avtomobil alıb özünə, ailəsinə qapanmazdı. Kaş yenə həyətlərimizdə bağçalarımız olaydı, yenə qonşuluğumuz olaydı.

Sən demə, bu küçənin bəzəyindəki naxışlar elə insanlar imiş. Artıq yox olmuş naxışların konturları qalmışdır təkcə. Küçə bomboşdur...

ZAMANSIZLIQ

Araşdırmalardan məlum olub ki, dünyada insanların səbri səkkiz saniyəyə enib. Hardasa iyirmi il bundan əvvəl mahnıların giriş hissələri iyirmi saniyə idi, artıq beş-altı saniyəyə düşüb, çünki bir əlimiz sonrakı mahnıya keçmə düyməsindədir. Bizdən qabaqda gedən bir az yavaş yerisə, gedəcəyimiz yerə iki dəqiqə gec çatacağıq deyə, narahat oluruq. İctimai nəqliyyatdan camaatı itələyə-itələyə düşürük. Zamanla yarışırıq.

Biriylə telefonda danışarkən komputerdə bir şey yazırıq, film izləyərkən mesajlaşırıq, nəyisə qaçıra bilərik qorxusuyla hər şeyə tələsirik, çünki zaman yoxdur, həyatı davamlı əlimizdən qaçırdığımızı düşünürük. Dünyaya çatmağa çalışırıq, o qədər vaxtımız yoxdur ki, bir həyata ikinci bir həyat sığışdırmağa çalışırıq.

Köhnə insanlar bir yerdən başqa bir yerə çatmaq üçün aylarını illərini sərf edirdi, amma zamanları var idi, biz dünyanın bu başından o biri başına bir neçə saata gedirik, lakin yenə də vaxtımız yoxdur. Texnologiyalar bizə zaman qazandıracaqdı, qazandırdı da, təəssüf ki, biz o zamanın içində zamansızlıqdan boğuluruq.

Bu dünyadakı yerimizi qorumaq üçün qaçmaq məcburiyyətindəyik, geridə qalmaqdan qorxuruq, iş yerindəki yoldaşlardan geridə qalmamaq üçün yarışırıq, nə ilə yarışdığımızı bilməsək də.

Böyük bir narahatlıqla yaşayırıq, heç nədən zövq almağa vaxtımız yoxdur, eşqdən, məhəbbətdən, sevgidən, gözəllikdən, sevdiklərimizdən... Qupquru həzz çuxuruna çevrilib həyatımız... Bir mənzərəyə uzun-uzadı baxmırıq, hər şeyi sürətli istifadə edib

bir kənara atırıq, sonra da istifadə edəcəyimiz yeni bir şey axtarıq. Bəzən sevgililərimizi, həyat yoldaşlarımızı da yeni ayaqqabı alıb köhnəni atmaq kimi asan dəyişirik. Ruhumuzun sürətinə ayaqlarımız çatmır. Bu zaman problem – zamansızlıq problemi, bizi daima narahat yaşamağa məcbur edir, nəticədə hər şeyi tükəndirib, tükənirik.

GÖZƏLLİK...

Şair yazdı, yazıçı yazdı... Gözəl dedi, yazdı...

Badamı gözlərin, nəlbəki gözlərin gözəlliyindən yazdı...

Kaman qaşlardan bəhs etdi...

İncə, gilənar dodaqlardan dedi...

Alma yanaqlardan deyib, vəsf etdi gözəli...

Allahın bəxş etdiyi təbii gözəllikdən, məlahətdən...

İncə bədən üzvlərindən, zərif əzalarından...

Saf, sağlam gözəllikdi o gözəlliklər...

Ədəbiyyat yazdı bu gözəlliyi – sözlərlə bir az naxış, bir az bəzək verərək... İncəliyi gözəllik sayıb yazdı...

İncəliyi...

Şairlər yazacaq, yazıçılar yazacaq... Gözəl deyib yazacaqlar...

Dartılmış gözlərdən, o gözlərdən ki, bıçaqla kəsilib 17 dartılaraq badamı olmuş, nimçə olmuş... Yumulmayan gözlərdən...

Tarıma çəkilmiş qaşlardan, o qaşlar ki, rənglə dartılıb oxa çevrilmiş...

Hamı gözəldir deyəcək...

Dodaqlardan yazacaqlar... Şappan, şişmiş, sanki arı vurmuş, əyilmiş dodaqlardan... Hamı "cazibədardır" – deyəcək...

Dərmanlarla dolmuş yanaqlardan yazacaqlar bir gözəli təsvir edərkən.

Qabarıq, şişirdilmiş əzalara “gözəl” – deyib yazacaq şair, yazıçı...

Axı hər bir yaşın bəxş etdiyi bir gözəllik gizlənir o cizgilərdə, o qırıqlarda, o kamilliyi göstərən üz ifadəsində...

Konteksti dəyişmiş gözəlliyə baxaraq əsl gözəlliyi olan üzləri itirəcək gözəli təsvir edən ədəbiyyat...

Ədəbiyyat çaşacaq... Gerçək gözəl kimdir, əcəba, deyə tərəddüddə qalacaq... Gerçək gözəl axtaracaq bu mutant gözəlliklər arasında, gözəlliyi qələmə almaq üçün...

YUXU

Hər yer payızdır... Yoruldum bu havalarından. Başqa havalar gətir mənə... İçində bir az yaz olsun. Bir az çiçəklər olsun. Bir az rənglər olsun.. Bir az antidepressant olsun. Bir az təklük olsun. Bir az sən. Bir az ikimiz. Bir az ucsuz-bucaqsız ada olsun, içində sən və mən... Sən saçlarımı oxşayan, yanaqlarımdan sakitcə öpən xəfif payız küləyi ol.

Bir az qaranlıq olsun. Qaranlığın insanı dəli edən bir ehtişamı var. O qaranlıqda ulduzlar aydınlıq saçan fikirlər kimi sazaqlı havada salxımlansın.

Bu gecə zirvələr kimi tənhayam. Gecənin barmaqlarından çiçəklər səpələnir... Sənə doğru uzanır əllərim... Gözlərində gözlərim... Qovuşuruq, deyəsən... Göz qapaqlarının yayları yığılır... Gözlərim açılır...

Ahh!.. Hardasan?!..

Orxan İSMAYILOV

İLK ƏMƏLİYYAT

Gənc tibb bacısı dəhliz boyu addımlayırdı. Yeridikcə nişastalı xalata xışıldaıyır, hər hərəkətində səs salırdı. Qibtdə etdiyi baş tibb bacısına bənzəmək üçün ombalarını azca yırgalayır, qəsdən şux və əmin görünməyə çalışırdı. Bir əlini yüngülcə önlüyünün cibinə qoymuşdu; elə bil bu duruşu ilə ətəyini yelkən kimi qabağa qabartmaq istəyirdi. Digər əli ilə yanından keçdiyi radiatorların üstünə sığal çəkirdi. Valideynləri, bacıları onu bu görkəmdə görsəydilər, yəqin ki, heyranlıqlarını gizlədə bilməzdilər. Sanki ailəsinin baxışlarını üzərində hiss edirmiş kimi qətiyyətlə irəliləyirdi.

Lakin dəhliz kimsəsiz və sakit idi. Budur, qarşısına “Əməliyyatxana” yazılmış qapı çıxdı. Qapının soyuq dəstəyini çevirəndə qızın bədəni qəfildən görildi. Bayaqqı süni şuxluqdan əsər-əlamət qalmadı; ağlamaq dəmində olan uşaq kimi alt dodağını gəmirməyə başladı.

İçəridə heç kəs yox idi. Hər tərəf bəmbəyaz işıq saçırdı. Otağın iki divarı tamamilə pəncərələrdən ibarət idi. Bahar günəşi maneəsiz içəri dolaraq şüşə dolablarda, polad alətlərdə bərq

vurdu. Pəncərələrin önündə üzərinə səliqə ilə adyal, mələfə və yastıq qoyulmuş emallı xərək dururdu.

Gənc qız rəngi qaçmış halda, olduğu yerdəcə donub qalmışdı. Alnını qəfil soyuq tər basdı. Bir teli ətli yanağına yapışmışdı. İndi artıq geri çəkilməyə yol yox idi. İstirahət otağında kiminsə: “Hələ bir histerektomiya və ya amputasiya gör, onda bilərsən”, – deməyinə gülüb keçmək asan idi. Orada, hamının içində qorxmamaq adama asan gəlirdi. Deyirdilər ki, əməliyyatxana bacısı səni o qədər buyuracaq ki, qorxmağa vaxtın belə olmayacaq; baş tibb bacısı isə öyüd verirdi ki, “ilk kəsiyə” baxmasan, hər şey yolunda gedəcək. Amma indi o otaq da, oradakı səslər də uzaq bir boşluqda əriyib yox olmuşdu; gənc qız dəhşətli bir tənhalığın ağuşunda idi. Sinir gərginliyindən doğan sancını kəsmək üçün əlini qarnına qoyub özünü sıxdı. Qurumuş alt dodağı dişlərinin arasından sürüşdü və qəfildən boğazından hıçqırtı qopdu.

Dəhlizdə qəfil ayaq səsləri və pal-tar xışıltısı eşidildi. Qız diksindi; guya işləyirmiş kimi təlaşla otağın o biri başına – parıldayan sterilizatorun yanına qaçdı. Baş tibb bacısı içəri girən kimi

kəskin səslə onu haqladı:

– Qapını niyə açıq qoymusan? Heç düşünürsən ki, bura əməliyyatxanadır? Gör temperatur nə qədər aşağı düşüb!

Gənc qız əl-ayağı dolaşa-dolaşa, sanki nəsə itirmiş kimi termometri lazımsız yerlərdə axtarmağa başladı. Baş tibb bacısı cihazı asanlıqla tapdı və narazı halda dodaqaltı mızıldandı:

– Tfu... temperatur iki dərəcə aşağıdır. Radiatorun klapanını bir az da aç!

Qız radiatorla əlləşə-əlləşə, qadın acıqla sözünə davam edirdi:

– Hələ də əllərini yumağa hazır deyilsən? Saçlarını yığ, qollarını da çırmala. Formana bax, lap əynindən tökülür. Kəmərinə bir az sıxa bilmirsən? Tez ol!

Geniş çanağın qarşısında yan-yana durub, əllərini dezinfeksiyaedici isti suyun altında yumağa başladılar. Baş tibb bacısı bərk fırçanı dərisinə rəhm-sizcəsinə sürtürdü. Sonra fırçanı gənc qıza uzadıb, ona da eyni şeyi etməsini tapşırırdı. İşlərini bitirəndə hər ikisinin qolları qızarmışdı və göynəyirdi. Baş tibb bacısı sterilizatorndan maşa ilə iki tənzip parçası çıxardı; birini öz üzünə, digərini isə gənc qızın sifətinə doladı. Bir anlığa ağ maskaların üstündən bir-birlərinə soyuq, nifrət dolu baxışlarla baxdılar. Gənc qız ürəyində deyirdi: “Şükür sənə, İlahi, nəhayət, o deyingən ağzı yumuldu; bəlkə, indi bir az əl çəkə məndən”.

Bu vaxt cərrah və anestezioloq içəri daxil oldular. Onlar baş tibb bacısını səmimiyyətlə salamlasalar da, gənc qıza məhəl belə qoymadılar. Bu etinasızlıq qızın özünə inamını bir az da sarsıtdı. Bədəni ona ağır və qaba görünürdü, qıpqırmızı əlləri isə yanlarında eybəcər və dəhşətli dərəcədə böyük görsənirdi. Əməliyyatxanada boğucu

bir istilik vardı. Maskasının altında yanaqları od tutub yanır, tər tökürdü; tənzip maska ona ağır bir yük kimi gəlirdi. Özündən daha təcrübəli və yaşlı olan bu üç nəfərə həsədlə baxırdı. Onlar hər hərəkətlərində necə də rahat, əmin və təmkinli idilər.

Cərrah keçəl başı parıldayan, gənc və gülərliz bir adam idi. Radiatorun yanında durub əllərini bir-birinə sürtükcə, barmaqları qeyri-adi bir təmizliklə parlayırdı. Anestezioloq isə sakit, diqqət çəkməyən yaşlı bir kişi idi. Baş tibb bacısı tənzip maskasının altından məhz cərraha gülümsəyirdi. Bayaqqı kəskin gərginliyi yoxa çıxmışdı; indi gənc qıza nə edəcəyini daha mülayim, hətta ipək kimi bir tonla başa salırdı.

Gənc qız yaşlı həkim üçün ağ xalat və maska gətirdi. Baş tibb bacısı isə uzun gecə köynəyini xatırladan xalata cərraha tərəf uzatdı, o da qollarını cəld xalata keçirdi. Qadın xalata boğazındakı ipləri bağlayarkən, cərrah ona tərəf əyilib nəsə pıçıldadı. Gənc qız baş tibb bacısının üzünə qəfil qan sızdığını gördü, işvəylə güldüyünü eşitdi. Cəld gözlərini yayındırdı. O keçəl kişi ilə evdə qalmış bu yaşlı qızın bir-birinə naz etməsi qızda ikrah hissi doğurdu. Onların bu qədər arxayın olmalarına, öz üzərindəki aqalıqlarına və onu sanki yoxmuş kimi saymalarına nifrət edirdi. İndi onların bu davranışlarına nifrətlə, yuxarıdan aşağı baxmaqdan qəribə bir həzz alırdı.

Lakin bu hisslərdən özü üçün bir təskinlik tapmağa macal tapmamış, dəhlizdə təkərlərin taqqıltısı eşidildi. Qızın ürəyi dəhşətli bir qorxuyla döyünməyə başladı. İki həkim və baş tibb bacısı indi nəzərlərini qapıya dikib

gözləyirdilər. Günəş şüaları hər tərəfə – onların ağappaq libaslarına, cərrahın çılpaq başına və cərrahi alətlərin kəşif, soyuq, gümüşü parıltısına süzülürdü.

Xəstəni içəri gətirdilər. O, kəskin işıqdan gözlərini qıydı, əlini gözünə sipər etdi, sonra dodaqlarını isladıb boğuc, süni bir şuxluqla pıçıldadı:

– Sabahınız xeyir...

İki sanitar onu ehtiyatla qaldırıb xərəyin üstünə qoydu. Cərrah mehribanlıqla gülümsədi:

– Salam, Cəsərət. Necəsən?

Xəstə boğazındakı əsəbi xırıltını təmizləyərək, güclə cavab verdi:

– Yaxşıyam, həkim, çox sağ olun...

Baş tibb bacısı xəstəni yavaşca yastığa tərəf itələdi. Kişi çarəsiz bir təslimmiyyətlə:

– Hə, belə yaxşıdır, – deyə mızıldandı.

Qadın isə kəskin, buyruq dolu bir səslə nidanı qoydu:

– Gəl bura, ay qız!

Gənc tibb bacısı sığındığı küncdən – sterilizatorun yanından ayrıldı; nə edəcəyini, öyrəndiklərini xatırlamağa çalışırdı. Baş tibb bacısı biz kimi deşici baxışlarını ona dikmişdi; qız isə tilsimlənmiş kimi yerində donub qalmışdı.

– Adyalı gətir!

“Bəli, bəli”, – deyə pıçıldayan qız tələsik, adyalı açıb xəstənin üstünə sərdi. Adyalın kənarlarını düzəldərkən bir anlıq bütün qorxularını unutdu, qəlbi bu tanımadığı adama qarşı sonsuz mərhəmətlə doldu. Xəstənin qırışmış, hər şeyə boyun əymiş nurani çöhrəsi vardı; gözləri uşaq baxışları kimi yazıq və sual dolu idi. Adyalı səliqəyə salıb, ana nəvazişiyə pıçıldadı:

– Bax belə, narahat olmayın...

Kişi zəif səslə:

– Çox sağ ol, bacı, – deyəndə, bayaq dəhliz boyu yeriyərkən hiss etdiyi o qürur və özünəinam yenidən qızın ruhunu sardı.

Amma yox, axı o, baş tibb bacısı deyildi; hələ yolun başında olan çox gənc bir qız idi. Cərrah bıçaqlarını spirtli qaba yığarkən çıxardığı polad səsi qızın sinirlərini sanki soyuq, ölümcül bir dəniz dalğası kimi yenidən silkələdi.

İndi baş tibb bacısı xəstənin başını yastığın üzərində elə çevirmişdi ki, qız onun qulağının arxasındakı qırılmış, çılpaq yeri gördü. Bir də onda ayıldı ki, əlində eterli sabun qabını tutub xəstəni yuyur. Sonra sterilizə olunmuş dəsmalları gətirdi; baş tibb bacısı onları yastığa, xəstənin alına və kobud adyalın üstünə elə sancdı ki, yazıq adam tanımaz hala düşdü. Xəstə o qədər ağılğa bürünmüşdü ki, üzünün görünən o kiçik, solğun hissəsi meyit rəngi almışdı. Gözlərini yumanda o qədər cansız görünürdü ki, gənc qızın ürəyindən bir fəryad qopdu: “Baxın! Axı bıçağımız ona toxunmamış artıq ölüb... Onu rahat buraxın!”

Yaşlı anestezioloq gödək ayaqları ilə xəstənin baş tərəfindəki hündür kətilə dırmaşdı. Ətraf şüşə qablar, uzun qara borularla dolu idi, boynundan isə gümüşü bir maska asılmışdı. O, maskanı ehtiyatla xəstənin burnuna qoyub, sakit, mehriban səslə:

– İndi rahat nəfəs al, – dedi.

Lakin elə həmin an xəstə can hayına düşdü; nəfəsi boğazında tıxandı, adyalın üstündə hərəkətsiz duran əlləri qıc olaraq havada çırpınmağa başladı. Baş tibb bacısı işini bilən adam ədasıyla irəli atıldı və gözü ilə gənc qıza xəstənin əllərini tutması üçün işarə etdi.

Qız ona toxunmaqdan çəkinirdi. Bu qorxunc çarəsizlik içində vurnuxan

adama duyduğu mərhəmət hissini artıq dəhşət əvəz etmişdi. Özünü anlamazlığa vurub, sevimli sığınacağı olan sterilizatorun yanında daş kimi donub qaldı; həm inadkar, həm də qorxu içində idi. Bu sükutda baş tibb bacısının səslə əmr verməsi qeyri-mümkün idi, lakin o “biz baxışlar” ağ maskanın üstündən polad kimi sərtləşdi, sonra isə zəhərli bir təhdidə çevrildi. Gənc tibb bacısı sarsıldı, bütün iradəsi qırıldı. Nəm, soyuq əlləri ilə xəstənin can dərdi ilə vurnuxan əllərindən yapışdı və onları kişinin döyünən sinəsinə bərk-bərk sıxdı.

İndi o, xəstə ilə vahid bir bədənə çevrilmişdi; adamı saran o vahimə qızın da canına vəlvələ salmışdı. Hıçqırıqlar boğazında düyünlənsə də, iradəsinin gücü ilə özünü ələ almağa çalışırdı. Qorxu dalğaları qanını ürəyinə qovur, içini vəhşi bir ikrah hissi bürüyürdü. Bu yad adama toxunmaq ona rüsvayçı və iyrənc gəlirdi. Onun qaba, kələ-kötür, üstü qısa qara tüklərlə örtülü əllərinə nifrət edirdi. Xəstənin yoğun barmaqları qızın əllərini kəlbətin kimi sıxırdı. Qız diksindi, əllərini güclə dartıb qurtararaq, bu dəfə onları kişinin biləklərindən yuxarıda, daha möhkəm qovuşdurdu. Xəstənin çabalaması getdikcə amansızlaşdı. Bədəni elə sarsılırdı ki, sanki özünü o dar xərəkdən yerə atacaqdı. Tibb bacısı dirsəkləri ilə onun üstünə çökdü; bütün gücünün bu amansız çarpışmada tükəndiyini hiss edirdi. İndi baş tibb bacısının öyrətdiyi kimi, xəstənin qollarından yapışmışdı və bütün çəkisini onun gövdəsinə vermişdi. Kişinin boğuq iniltiləri qızın qanını dondururdu. Lakin xəstənin müqaviməti zəiflədikcə, qız özünü qəddar və qalib bir fateh kimi hiss etməyə başladı.

Nəhayət, xəstə sakitləşdi və əməliyyatxanaya ağır bir sükut çökdü. Cərrah bıçaqları ilə oynamağı dayandır-

mişdi. Baş tibb bacısı yerindəcə donub qalmışdı; artıq nişastalı xalatinin xışiltısı belə eşidilmirdi. Anestezioloqun bozarmış başı xəstənin üzərinə sanki yuxudaymış kimi əyilmişdi. Bir ruh kimi dolanırdı; elə bil xəstəyə etdiyi o tilsim bu səssiz məkanda onları izləyən hər kəsə sirayət etmişdi. Bura artıq ağır nəfəslərin ritmi və sükutla dolmuş qızıllı rəngli bir rəya hücrəsi idi. Günəş şüaları ağ divarlar və şüşə rəflər boyunca süzülən su damcıları kimi axırdı; eterin mürgü gətirən şirinliyi hüzurunu ətrafa yayırdı. Hava eter və yuxu ilə ağırlaşmışdı, ilıq idi.

Gənc tibb bacısı bütün ağırlığını xəstənin və xərəyin üstünə salmışdı. Qorxu canından çıxmış, yerini gərgin əzələlərini yumşaldan ağır bir süstlük almışdı. Beləcə nə qədər qaldıqlarını bilmirdi; bu an ona sonsuz və ləzzətli görünürdü. Sonra yaşlı anestezioloq sanki yenidən həyata qayıdıbmış kimi başını qaldırdı. Bir barmağı ilə xəstənin göz qapağını qaldırıb, yuxarı dikilmiş ağ bəbəyinə toxundu. Heç bir tərpəniş, heç bir etiraz yox idi. Bütün müdafiə sədləri çökmüşdü.

Anestezioloq dərindən ah çəkib kətildən aşağı düşdü. Birdən canlanan cərrah onun yerini tutdu. Mürgü gənc qızı hələ də o saxta rahatlıq pəncəsində saxlayırdı. O, əllərin və sarsılan bədənin mübarizəsindən qalib çıxmışdı; özünü çox cəsur sayır, bu qələbənin zövqünü yaşayırdı. Zəif bir zəfər hissi ilə əllərini hələ də o çarəsiz qolların üstündə saxlayaraq, rahatca dayanmışdı.

Anidən xəstənin başı yenidən çevrildi, qırılmış dəri gün işığında parladı və bıçaq incə bir cırıltı ilə dərinin üstündən keçdi. Bir, iki... və budur, qan fışqırmağa başladı.

Küləkdə titrəyən buğda saplağı kimi gənc tibb bacısının bədəni əsməyə

başladı. Boğazındakı o bərk-bərk sıxdığı duyün hıçqırıqla qopdu. Çünki o, baxmamaq lazım olduğunu unutmuşdu; heç bir müdafiəsi olmadan, sanki bıçaq öz gənc bədənini, öz canını deşib keçmişdi. Həyatı damla-damla axıb gerdirdi. Kiminsə səsi yarıuçuq qulaqlarına pıçıldayırdı; elə bir səs idi ki, ölüm donuqluğu canını sarsıtısa da, bacarsaydı, o səsə tabe olardı: “Özünü ələ al, bacı. Hər şey yaxşı olacaq”.

Qoca qarı kimi ləngərli addımlarla, soyuq və taqətsiz ayaqları üstündə pəncərəyə tərəf süründü. Bu zəiflik, bu canındakı ölgünlük ona xoş gəlirdi. Qoy bu soyuqluq bütün vücuduna yayılsın, onu tamamilə silib yox etsin; qız bunu arzulayırdı. Həyat xəyanətdən və dəhşətdən ibarət idi, zəiflik isə hüzur verirdi... asan idi. O qorxunc insanlar və xəbərin üstündə xoruldayan o bədən artıq geridə qalmışdı. Nə ayaqlarının yerə toxunduğunu hiss edirdi, nə də əllərinin isti radiatora olduğunu; qarşısındakı pəncərə qatı bir dumanla qaralmışdı. Qaranlıq çayda ləpələnen su otu kimi orada yellənə-yellənə müvəqqəti bir dinclik tapmışdı. Lakin gözlərindən süzülən yaşlar dumanı seyrəltməyə başladı və qız anladı ki, bu hüzur, sadəcə, bir ilğımdır. Ayaqlarını yenidən hiss etdi; əlləri isə od tutub yanır, yəndəmsiz görünürdü. Başını sanki yerinə qayıtmışdı, amma indi özünə iynə uc qədər balaca görünürdü. Nə qədər də bezdirici idi! Bu hal onu ərköyüncəsinə qıcıqlandırırdı.

Pəncərədəki duman çəkilmişdi. Aşağıda, tərənin ətəyində uzanan balaca küçələr, bir az uzaqdakı yamacda isə qatırquyruğu çiçəkləri ilə örtülmüş düzənlik görünürdü. Alçaq kolların arasında sarı çiçəklər alov kimi yanır, gənc və nazik ağcaqayınlar zərif göy üzünə doğru boylanırdı. Hər yan,

hətta ağcaqayınların yenicə çırtlamış yarpaqları belə günəşin şəfəqlərindən sapsarı idi. Belə canlandırıcı bir işıqla dolu dünyada yatmaq, yaxud ölmək qeyri-mümkün görünürdü. Gənc tibb bacısı gözlərini qırpa-qırpa donub qaldı. Xatırladı ki, cəmi iki saatdan sonra azad olacaq, bu divarlardan kənara çıxma biləcək; uşaqların, gəzintiyə çıxmış insanların, şəhər sakinlərinin arasına qarışacaqdı. Bunları düşündükcə indicə yaşadıklarına inanmaq ona çətin gəlirdi. Əgər o düzənlik, o sarı çiçəklər həqiqətdirsə, onda arxasındakı bu insanlar, sadəcə, bir qarabasmadır; yox, əgər bu əməliyyatxana həqiqətin özüdürsə, o zaman adi dünyaya qayıdan yolu bir də necə tapa bilərdi?

O, hələ bu tapmacanın içində vurnuxarkən, itiləmiş duyğuları qəfil bir taqqıltı səsi eşitdi. Əlləri yanana qədər radiatorun üstündən bərk-bərk yapışdı. Deməli, sümüyü kəsirlər... Baş tibb bacısının xəbərdarlıq etdiyi o məşum an gəlib çatmışdı. “Ah, kaş mənə ora baxmağı tapşırmasalar, hər şeyə dözərdim; bura bitənə qədər mənə bu pəncərənin önündə unutsalar, sonra nə desələr, itaətlə yerinə yetirərdim”.

Xəstəxanaya qalxan yoxuşda əlində zənbil olan kök bir qadın göründü. Gənc qız ehtiraslı bir maraqla bu yeni fiquru izləməyə başladı. Elə bil öz-özünə and içmişdi: əgər o taqqıltı kəsilənə qədər bu qadını gözündən qoymasa, xilas olacaqdı. Kök qadın artıq gözdən itmək üzrə idi; bir an da keçdi və döngə onu sanki heç vaxt olmayıbmiş kimi udub apardı.

Şüşə masanın üstünə qoyulan ağır bir alətin səsi otağın sükutunu pozdu.

– Yaxşıdır, – cərrahın səsi eşidildi, – Əla.

Gənc tibb bacısı dərindən nəfəs aldı. Dəhşətli nə varsa, artıq bitmişdi

və pəncərədən kənardakı dünyada hələ də ümid var idi.

– Bacı, – deyə baş tibb bacısı onu bu dəfə mülayim bir tonla çağırırdı.

Qız rahatlıqla əməliyyat masasına tərəf çevrildi. Bu dəfə nə bir lovgalıq, nə də bayaqkı süni zəfər hissi vardı. Çox təvazökarlıqla yaxınlaşdı və baş tibb bacısının ona uzatdığı qanlı su ilə dolu qabı götürdü. Qabı alarkən əllərinin əsmədiyini hiss etdi; içindəki şükranlıq duyğusu az qala sevincə çevrilirdi. Artıq o, sadəcə, bir müşahidəçi deyil, bu çətin sənətin bir parçası idi.

(Yanvar, 2026-cı il)

Firəngiz SABİRQIZI

***

Göyün bulud qatından
Uçan təyyarə kimi
Keçib getdin ömrümdən,
Yerlərdən aya kimi...

Ürəyimdən kosmosa,
Uçan ilk adam oldun.
Ən iri ulduz idin,
Sönüb sonra heç oldun...

Qalaktika kimiydın,
Kəhkəşanı bəzəkli.
Böyüdüb baxdım, gördüm,
Hər şey uzaq qəşəngdi...

Əllərimi sildim ta,
Hər səhər günəş üstə...
Ekvator da kəşişən,
Uç nöqtəli səs üstə...

Planetlərdən mənə
Yad adamlar gələcək.
Sən bıçaq vuran yerdən
Hər gün biri öpəcəkdir...

Gedəcəm uzaqlara,
Allahın evinəcən.
Bəlkə, qayıdıb gəldim
Göylərin yerinəcən...

Göyün bulud qatından,
Uçan təyyarə kimi...

***

Boş kimsəsiz qatarlar
Taqqıldayır başımda.
İçimdə ayrılıqlar
Əllərini yelləyir.

Külək vıyıldadıqca
Qulaqlarım üşüyür.
Adın dodaqlarımdan
Badələrə süzülür...

Çəkib ağrılarımı,
Damağımda əzizəm...
Tüstülü şərab qoxan
Əllərimdən bezirəm...

Boş kimsəsiz qatarlar,
İçimdən yollar aşır...
Səni unuda bilmir,
Qırılan qollar çəşir.

Sarılr ehtirasın
Ən vəhşi kürəyinə.
...sonra yenə qatardan
Düşürsən ürəyimə...

***

İndi sənsiz içimdə
Qara ilan, ağ ilan –
Dolaşib sarmaş-dolaş,
Quyruqları zolaqlı,

Piyada keçiditək
Gözlərimdən tökülür.
Payız yarpaqlarıtək
Gedənlər qayıtmayır.

Geriyyə yolu yoxdur
Bu boyda darıxmağın.
Qırmağa qolu yoxdur,
Zəhər axır dilimdən...

Boğazıma od kimi
Güzgüldən gözlərim
Mənə baxır yad kimi...
İlan soyuqluğunu
Əllərimdən uduram.
Təzə ulduz doğanda
Son arzumu tuturam...

***

Mən səninçün yalan dolu nağılam,
Biri vardı... biri yoxdu, biri yox...
Nağılların sonu üçcə almadır,
Biri vardı... biri yoxdu... biri yox...

Papaqların qırmızsızı getdi ta,
Şəngülümü, məngülümü itdi ta,
Qoca baba turpu alıb getdi ta...
Biri vardı, biri yoxdu... biri yox.

Küpəgirən qarı nənə uçmadı,
Qurd yoruldu, dovşan daha qaçmadı.
Fələk bağlı qapıları açmadı,
Biri vardı... biri yoxdu, biri yox...

Daha qopuz çalma, kiri, a qoca,
Tüstüləməz hər evdə ta hər baca.
Nağılları əvəz edir tapmaca,
Biri yoxdu... biri vardı, biri var.

Ha səslədim yeddi gecə, yeddi gün,
Tonqalımız söndü, qaldı toy-düyün.
Firəngizin nağılına di gülün...
Biri vardı... biri yoxdu... biri yox.

***

Onda gözlərimin yuxusu idin,
İndi kirpiyimin çəni olmusan,
Onda tellərimdə sığal əkirdin...
İndi saçlarımın dəni olmusan,
Onda qibləgahım, haqq yolum idin.

İndi haram, günah, tövbə kimisən,
Onda Qureyşlərdən gələn ağ mələk...
İndi Lut peyğəmbərin qövmü kimisən,
Onda saatlarım çıqqıldamırdı.

İndi əqrəblərim ding daşı olub,
Onda bu sevgimi gün qovururdu...
İndi o məhəbbət başdaşın olub,
Onda gözlərimin yuxusu idin...

***

...Mən hər gün sənin o
Zəng çatmayan nömrənə
Yüz dəfə zəng edirəm:
“Bu nömrəyə zəng çatmır”.

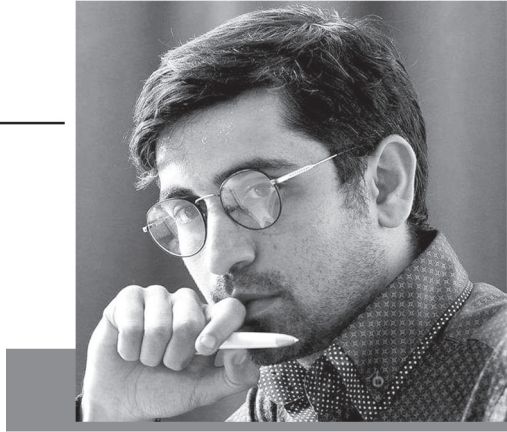
Deyən o qızın belə
Əllərindən öpürəm...
Tək-tənha qoymur məni,
Bir hənirti, səs edir...

Nömrənin o üzündən,
Operator bəs edir...
Bilirəm ki, sağam mən,
Öldürməyib yoxluğun...

Azı həmişə udur
Sənin nöqtə çoxluğun...
Sən yoxsan, amma nömrən
Yaşayacaq mənimçün.

Yenə həmin nömrəni
Yığacağam səninçün...
Bir gün o qız susacaq,
Bu zənglərim bitəcək.

“O nömrəyə zəng çatır” –
Deyib küsüb gedəcək...
Nömrənin o üzündən
Operator bəs edir...

Tural TURAN

ANAMIN VƏSİYYƏTİ

Atam anamı at belində görüb bəyənmişdi. Dediynə görə, elə həmin gün də gözündə çınqı oynamışdı:

– Anan at belində idi, mən də piyada, təzə doğulmuş quzunu evə göndərmək üçün örüşün qırağındakı yola çıxıb ayağı minəkli gözdəyirdim ki, gödək-cəmə бүkdüyüm çaralı quzu soyuqdan donub ölməsin. Quzunu da ananızdan göndərmişdim.

Ana babam qızı verməyincə, atam elə anamın atıyla onu qaçırılmışdı:

– Gördüm əli-qolu çox oynayır, sırxınlını soyunub, ananqızı kürəyimə şəllədim, ta tərənəmmədi. Özü də başqaları kimi kiminsə öyünə yox ha, öz komama gətirmişəm. Yalınçılar qaynatama qızı öz öyünə aparıb xavarını çatdıranda bir kəlmə deyif kin, qaçırılanın dalınnan getməzdər, rəhmətli ağırrix eləmişdi, üstümə adam salmamışdı...

Anam çox ötkəm bir xanım idi. Sözlünün də, üzünün də zəhmi vardı. Qaşlarının düyününü təkcə atamın yanında açardı, bizə də düyün göstərərdi. Evdən bayıra çıxdımı qaşları çatıqlı, başı şallı, üzü yaşmaqlı olardı. Yaxşı at çapmağı vardı. Atam demiş, dava-dərmançılı-

ğı qurtarmışdı. Sizin dilinizdə desəm, farmokoloq idi. Atamla evlənənə qədər bir müddət kənd aptekində işləmişdi. Sonra atamın yanında özünə yurd-yuva eləmişdi...

Biz atama qağa deyirik. Biz gözümüzü açandan qağamızı təhsilsiz, amma əli kitablı görmüşük. Bir kitablığı var idi. Hamısı hikmətli sözlər kitabları, aşıq ədəbiyyatı, folklorla dolu idi. Bizə də oxudurdu. Özü də pulla, əlli səhifəsinə bir manat verirdi. Manatı döş cibindən çıxarmamış oxuduğumuz yerə qədər sorğu-sual edər, sonra da əlləri əsə-əsə pulu bizə sarı uzadardı. Anamın da bir sözü vardı:

– Ay qoçu, bu zülyətdəri indidən pula öyrətmə, uşax nədi, pul tanıdı nədi?

Qağam həmişə anam belə deyəndə bığaltı gülümsünərdi:

– İşin yoxdu, a xanım, oxumamaları üçün vermərəm kin...

Rəhmətlik anam zirək xanım idi, dədəmizdən də zirək; di gəl ki, ağılımız kəsəndən qağamızın üzünə ağ olduğunu görmədik.

Atamı çox sevirdi. Zalım qızı yaman qısqanc idi. Qağam da telli-telmikli, ağbəniz bir adam idi. Kənd-kəsəyə çıxmaqla arası yoxuydu. Toyda-mərəkədə bir-iki saat oturub

gözə göründükdən sonra gəlib evdə anamın bişirdiyi yeməkdən yeyər, sonra xalxalın qarğı qapısını açıb, Basarın zəncirini əlinə keçirib, heyvanları örüşə aparardı. Basar qapımızın itinin adı idi. Qağam toyda mərəkədə yemək yeməzdi. Biz soruşanda da:

– Ananızın yeməhlərinin yerini vermir, bala. Dadı-duzu yerində döyül. Əmbə bu dedihlərimi gedif onun yanında demiyin ha, əyağı yer almasın.

Kənddə toy-düyün olmayanda atamdan yeri örpəyini başından açanda qoyunlarımızı da götürüb qapıdan çıxar, bir də axşam, göy üzü mısmırığını sallayanda gələrdi. Axşam evə gələndə həmişə kefi kök olardı. Bir sözü vardı:

– Elə ki açıldı qannı savaxlar, he-he-he, hoho-ho; elə ki gəldi susqun axşamlar, yihayi-içhaiç...

Sonra da gülüb bizlərə göz vurardı. Bir ritualımız vardı. Atam gələndə hamımız həyəətə çıxıb onu qarşılmalıydıq. Atam gələndə hamı evdə olmalıydı. İki nəfər darvazanın qapılarını taybatay açıb hərəsi bir tayından tutardı. Elə bil qapıdan içəri bəy oğlu bəy girir. Bayırda baytaqlaşanımız olanda da qoyun gələn çağı evdə olmalı idi. Anam bizi belə öyrətmişdi. Özü də kişinin ayağına su isidərdi, məhrabanı da kürəyinə salıb gəlib kişinin ayağını yuyar, sonra da qurulayardı.

Bayaq dedim axı, anam qısqanc xanım idi. Biz hər Novruzda küllü-külfətli qəbir üstə ölülərimizi yoluxmağa gedərdik. Birini qoyub o birinə getmək kimi olmasın, bizim Qarayançaq elində qəbristanlığa “sonevlik” deyirlər, məzara da “sonev”... Nə başınızı ağrıdım, hər dəfə sonevliyə gedəndə nənə-babalarımızın qəbrini daşla döyüb gəldiyimizi xəbər elədikdən sonra atamın ilk məhəbbətinin də üstünə güləb səpərdi. Telli atamın ilk məhəbbəti olub. On beş

yaşında soyuqdəymədən ölüb. Atamla üçüncü sinifdən istəşirlərmiş. Telli öləndən sonra atama qız bəyəndirə bilmirlərmiş. Axırda otuz yaşında anamı görüb bəyənilib. Anam qəbir üstə gedəndə həmişə Tellinin sonevinin üstə birinci gedib güləbi tökər, qəbirdəki şəklin üz-gözünü yaylığı ilə silər, bizi də götürüb oradan bir az uzaqlaşardı. Sonra atam əlinə yerdən daş götürüb Tellinin sonevini dınqıldadardı.

Şeytanın qulağı kar olsun, amma Telli anamdan yaraşılıq olub ha, hələ də qəbirdəki şəkildən kişmiş güllüslü bir suyu isinməmiş qız baxır...

Günlərin bir günü, yenə də Novruz ərəfəsi sonevlikdən geri qayıdanda dözməyib anamadan soruşdum ki, dədəm örüşə gedəndə saçlarına daraq vuranda qısqanırsan, amma Tellinin qəbrini daşla dınqıltağına bir söz demirsən?! Qaşlarının düyünləri açılmasa da, dodağı xəfifcə qaçdı:

– Bilsəm kin, Telli büyün diriləjəh, munnan sooram sonevliyə nə özüm gedərəm, nə də qağanqızı qoyaram. Əmbə ölüfdü, yeri işıxlı olsun, qısqanmeram ona örə kin, sonevindən qalxıf gələsi ha döyül.

Həmin gün anama heyrət eləmişdim. Qadın qısqanclığının son ümid təsəllisi məni yamanca silkələmişdi...

...Günlərin bir günü qapımızın çoban iti Basarı canavar sürüsü boğmuşdu. Yaman qanlıpəncə it idi, sürüdən heyvan tutdurmazdı. Bircə atamla anama yaxınlıq verərdi. Bizi də iyimizdən tanıyırdı. Örüşdə iy alan kimi qoyunların dövrəsində dolanardı. Axırıncı gün anam atla atama yemək aparıb qayıdarkən yolda külək anamın şalını başından salır. Atam nə qədər arxadan səsləsə də, anam küləyin səmindən kişini eşidəsi olmur. Atam da şalı yerdən götürür, qoyunları da Basarın ümidinə

qoyub evə gəlir. Anam qapıya çatha-
çatda yaylığının başından açıldığını
duyur. Dilini dişləyir, elə bilir ki, örüş-
də kişinin yanında unudub. Aradan yar-
ım saat keçməmiş atam yaylığı atama
çatdırır. Bu haqq-hesabı biz həmin gün
axşam eşitmişdik. Evdə yox idik. Atam
yaylığı anama verib geri qayıdanda gö-
rür ki, Basar can üstədir, boynu da qızıl
qan. Bu günə qədər də onu kimin gədə-
sinin boğdurduğunu bilmədik. Axşam
atam Basarı evə qucağında gətirdi. İt
artıq keçinmişdi, çənəsi də düşmüşdü.
Hamımız yerimizdə donub qalmışdıq.

Atam çomağını mənə verdikdən
sonra anamdan fənər istədi:

– Uşaqların hamısını çağır gəlsin,
Basarı basdırajıyox. Məhlənin ayağında
morux kolluğunun yanına gəlin...

Sonra atam əl damından bel və
kürək götürüb moruq kolluğuna sarı
getdi. Qapımızın çoban itinın qəbrini
özü qazdı. Özü də ağlaya-ağlaya:

– Dədəm öləndə ağlamadım. Nə
illah elədim, gözümənən yaş çıxmadı.
Əmbə Basar kimi bir etibarlı itin belə
ölməyi mənim dizimi bühdü. Basar bu
qapının əl-əyağıydı... Öldü, qapımı da
itsiz qoydu. Qapının gözü-qulağı getdi,
ay Sayalı... Bu iti bu günə qoyanı taf-
sam, əridif çıxdığı deşiyə tökəjəm.

Atam ilk dəfə anama adı ilə səsle-
nirdi. Birinci dəfə də bizim yanımızda
söyüş söyürdü.

Basarın üstünü torpaqladıqdan
sonra hamımız ağlaşa-ağlaşa evə get-
dik. Anam dil deyib ağlayırdı. Əlində
böyütmüşdü onu. Hətta bir dəfə anam
dedi ki, Basar sizin süd qardaşınızdır.
Hamımızın gözləri bərəlmişdi, hətta
atamın da... Sən demə, bizim xanım
beş-on günlük Basara öz südündən ve-
ribmiş:

– Basar onda əl boyda küçüh idi.
Gözdəri yenicə açılmışdı. Qağanqız

bir həftə olardı kin, Qarabaldır tərəf-
dən Cülöyüz addı çovan yoldaşınan
alif gətirmişdi. Ağtühlülərin də soğu-
lan vədəsiydi. Qonum-qonşuya get-
dim, qatıq-süd tapılmadı. Onda Ötkəm
təzə doğulmuşdu-sonbeşik qardaşımızı
deyir, bir döşümün südünü ona əmiz-
dirdim. Bir döşümü də sağıb Basara
içizdirdim. Savağı gün qağanqız gedif
kəndin o başınan bir balon süd tapıf
gətirmişdi.

Günlər, aylar ötdü. Atam Basarın
yerinə qapıya başqa it gətirmədi. Anam
nə qədər etsə də, atam demiş, qapımız
“gözsüz-qulaqsız” qaldı.

Basarın ölümünü biz bir də çox son-
ralar, anam ölən gün xatırladıq. Yazıq
arvad can üstə idi. Xırıldayırdı. Sözlər
ağzından qırıq-qırıq çıxırdı. Amma gü-
cünü toplayıb söyləmək istəyirdisə, ay-
dın deyirdi. Əvvəlcə qardaşım Ötkəmi
çağırırdı, sonra hamımızı başına topladı.
Dediyini dedi, amanat sözlərini də ha-
mımıza bircə-bircə çatdırırdı:

– Atanızı çağırın, özünüz də otaq-
dan çıxın. Bircə sən qal – mənə əli ilə
işarə etdi – bunların içində ağzıbütöv
sənsən.

Böyük qardaşım atamı gətirdi.
Anam ağzını açmağa qoymadı:

– Ay qoçu, bu vaxta kimi sənnən
heşzad is... is... istəməmişəm (udqun-
du)

Atam kövrək və xırıltılı səslə:

– Özünqü əzyətə salmaynan, ay Sa-
yalı.

Anamın qaşları çatıldı:

– Sözüümü kəsmə kişi, gör nə de-
yirəm. Bilirəm ki, mənim üstümə bu
uşaqlara ciji gətirmiyəssən. Sənin eti-
barınqa bələdəm. Basar ölənnən soo-
ram qapımıza da təzə it gətirmədinq.
Elə onnan sooram an...an... anladım
ki, sən sevginqə, hissinqə pütöy adam-
sanq. Bilirəm ki, mən də səninq baş

qoyduğunq tək yaşmaxlı olujam. Əmbə məni Tellinin yanına basdırarsan, saa son vəsiyyətim budu.

Atamın da qaşları çatıldı. Gözucu mənə baxdı, bir-iki addım geri çəkildim. Anam dilləndi:

– Birdən Nooruzda-zadda yadıncıqan çıxaram, mənim sonevimə gəlməzsən. Əmbə Tellini heş vaxt unutmadiq. Ona görə də onun üstünə gələndə, heç olmasa maa da dəyərsənq. Üstümə gülaf töhməsənq də olar, əyax səsinqənən tanıyajam ki, sənsən...

Bu, anamın son sözləri oldu. Onu “cici mamamızın” yanında basdırdıq. Amma atam anamın bu son vəsiyyətidən yaman incimişdi. Bürüzə verməməyə çalışırdı, amma mən hiss eləmişdim.

Artıq beş ildir ki, atam qoyunları qəbristanlığın yanındakı örüşdə otarır. Yeməyini də özü ilə aparır. Bizi arxasınca isti yemək gətirməyə qoymur. Başqa yerə aparmır. Özgəsinə də imkan vermir ki, qoyunlarını həmin örüşə çıxarsın. Bir dəfə dözmədim, atama “– Niyə qoyun-quzunu burada ajıncıqan öldürürsən? Döyənəh eləmişən buraları, yoncalığa niyə aparmırsənq?” – dedim. Bir siqaret yandırdı, sonra bığlarına əli ilə sığal çəkib udqundu:

– Ananqıza göz-qulax oloram, yeməyimi də ananqızın qəbrinin üstündə isidib yeyirəm. O göydəki kişiyə and olsun, ta Tellinin soneviynən də baxışmeram...

SƏNİ UNUTMAQ

Səni unutmaq asan olardı,
Birgə çərpələng uçurduğumuz
Küləklər olmasaydı.
Bir zamanlar məni bəzədiyin
Çiçəklər olmasaydı,
Səni unutmaq asan olardı.
Sevgimizin şahidi
Günəş, Ay olmasaydı...
Təqvimdə fəsillərdə
Ən sevimli fəslin:
Yay olmasaydı.
Bahardan sonra payız gəlsəydi,
Səni unutmağa nə vardı ki?!
Səhərlər Günəş doğmasaydı,
Axşamlar Ay çıxmasaydı,
Səni unutmağa nə vardı ki?!
Küləklər əsməsəydi,
Çiçəklər bitməsəydi...
Səni unutmağa nə vardı ki?!

SƏNƏ NƏ?

Sənə nə necəyəm, nə təhərəm mən?
Yerlə yeksan olmuş bir şəhərəm mən.
Mən bir şəhərəm ki, küçələrinə
Su səpir gözümün gileyli yaşı.
Mən bir şəhərəm ki, uca yerinə,
Deyirlər: “bağrımın yanıqlı başı”.
Mən bir şəhərəm ki, gecələrinə
Ay doğmur, dərd doğur onun yerinə.
Dərd doğur, qəm doğur üstümə mənim,
Kədər dostum olub, sevinc düşmənim.
Gecəm səhərimə kəsilib qənim,
Gecədən qaradır məndəki səhər.
Bir gün çıxıb gəlsən uzaqdan əgər,
Dalanım qüssədir, döngəmsə qəhər,
Çörəyim doyurmur, suyumsa zəhər.
Mən bir şəhərəm ki, baharı, yayı
Küləkdən, sazaqdan bol edir payı.
Ümidi, sevinci boğulur tamam
Yağışlar yağanda, daşanda çayı.
Mən bir şəhərəm ki!
Yerlə yeksan olmuş bir şəhərəm mən,

Şeirdən boylanın bir kədərəm mən.
Taleyim əlləri aç bilməyən
Bərk-bərk düyünlənmiş bir qəhərəm
mən.
Sənə nə necəyəm, nə təhərəm mən?

SƏNİ GƏTİRƏN YUXULAR

Səni gətirən yuxular çoxdan unudulub,
İçinə qənd salıb arxanca atdığım
sular dönüb bulud olub.
Bəlkə də, indi həmin bulud pəncərəyə
Narın-narın yağmaq istəyir.
Bilirəm, əllərin indi
başqasının əllərinə dəyir,
Gözlərin indi başqa qəlbi isidir...
Bilirəm, yanındakı çox xoşbəxt biridir.

Gecənin gündüzdən nə fərqi?!
Günəş də ömrümə şəfəq saçmır daha,
Dodaqlarım sevincdən qaçmır daha.
Qəlbimdə min dua,
Əllərim yalvarır Allaha...
Sən gedəli arzular boylanmır sabaha.

Bəlkə də, indi evinin üstündə
Bir dəli şimşək çaxır.
Bəlkə də, yanındakı sənə qısılaraq
Pəncərədən səmaya baxır.
Sanki qırıq-qırıq edilmiş qəlblərin
Çatlarının göylərdə əksidir ildırım.
Sanki ağlatdığımız insanları
Bizə xatırlatmaq üçün yağır yağışlar...
Arxanca atdığım sular
Bulud olub qatar-qatar.
Bəlkə də, pəncərənizi
Döyəcəyir yağışlar.
Bəlkə də, yanındakı
ən gözəl paltarını geyir
və
Əzizim, gəl gedək
Yağışda rəqs edək, – deyir.
İçinə qənd salıb arxanca atdığım
Sular üstünüzə yağır bir-bir...

MƏN Kİ

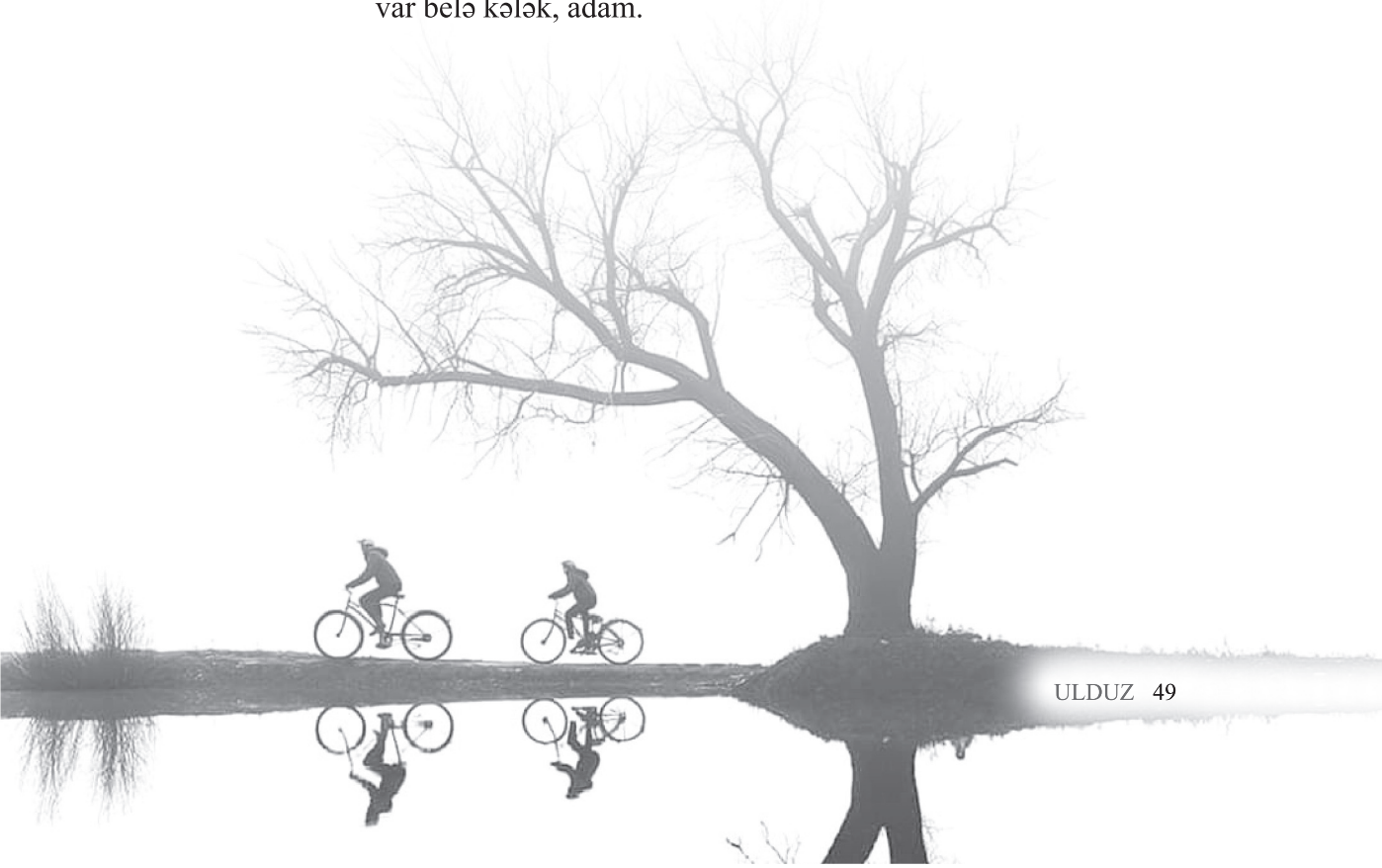
Mən ki səni sevmişdim
dəli mart yağışında,
Eşqinlə islanmışdım baharın ağuşunda.
Axı biz and içmişdik
payızında, qışında
Sevgimizi ipisti saxlaya bilək, adam.

Axı nə dəyişdi ki, gözlərində saxtadır?!
Elə baxma nə olar, məgər
bu eşq saxtadır?!
Gözlərindən qor uman
qəlbim donmuş taxtadır,
Bu sazağa dözərmi
könlümdə dilək, adam?

O soyuq baxışların necə də yandırır e,
Ölən eşqin halını gözlərin andırır e...
Eşq ölüncə soyuyub
baxışlardan boylanar.
Of, soyuq baxışlardan, de,
necə yanmaq olar?
Axı soyuqluq hara,
yanıb kül olmaq hara?
Gör, bu həyat bizlərə nələri qandırır e,
Soyuqluq yandırarmış,
var belə kələk, adam.

ÜMİD YERİ

Yadımdan biryolluq çıxardanda məni,
Qəlbimi özümə qaytaraydın kaş.
Ruhum göylərə meylini salır
Ağaranda gün, qaralanda qaş.
Eşq yuxusu töküləndə
Gözlərimdən yavaş-yavaş
Könlünə yatmaq istəmişdim, sadəcə.
Axaq qanlı göz yaşım, kirpiyimlə
Yuxularım ərşə çəkilir hər gecə.
Gecələr göylərdən axan ulduzlar
Qaranın bəyazdan aldığı
Bir qisas payıdır, bəlkə də.
Göydən axan ulduzlar da
Gözdən düşən
kirpiklərin tayıdır, bəlkə də.
Nə bir ulduz axır göylərdən,
Nə bir kirpik düşür gözlərimdən
dilək tutmağa.
Bir ümid yeri də yoxdur
Səni orada unutmağa.

Asif RÜSTƏMLİ

Filologiya elmləri doktoru, professor

MÜMTAZ ÖMRÜNÜN DOLANBAQLARI

Salman Mümtaz görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası, peşəkar mətnşünas, klassik ədəbi irsin mahir toplayıcısı, tədqiqatçı-alim, incə ruhlu şeirlər müəllifi, mənəvi sərvətlərimizin əvəzsiz sərrafı və qədirşünasıdır. Onun diyar-diyar gəzib şəxsi vəsaiti hesabına əldə etdiyi, topladığı və incələdiyi zəngin klassik ədəbiyyat materialları misilsiz dəyərlərə malik bütöv bir xəzinə təşkil edir. Araşdırıcıların qənaətinə görə, Salman Mümtaz 1937-ci ildə həbs edilərkən şəxsi arxivindən 238 saxlama vahidi olan qədim, qiymətli əlyazmalar, çap kitabları müsadirə edilmiş və bir daha geri qaytarılmamışdır. Onun ədəbiyyat tarixi qarşısındakı xidmətləri, ictimai-fəlsəfi düşüncəmizdəki yeri və rolu yüksək əhəmiyyətə, böyük dəyərə malikdir.

Salman Məhəmmədəmin oğlu Əsgərov (Mümtaz) 1933-cü ildə qələmə

aldığı “Tərcüme-yi-hal”ında sonralar təhriflərə məruz qalan doğum tarixi haqqında birmənalı və konkret olaraq yazırdı: “Mən 1883-cü ildə Şəki şəhərində tacir ailəsində anadan olmuşam. 1887-ci ildə atam vəfat edib, fərdi qaydada təhsil almışam” (AMEA Arxivi, fond-39).

Salman Mümtaz atasının vəfatından sonra anası, dayısı və kiçik qardaşı ilə Şəkidən Aşqabada köçərək atasının vaxtilə burada aldığı mülklərə sahibləninir, ticarət sahəsində dayısına köməklik göstərməklə yanaşı, Cənubi Azərbaycanın Xalxal şəhərindən gəlmiş Mirzə Əsədullanın məktəbində təhsilini davam etdirirdi. Geniş dünyagörüşə, möhkəm yaddaşa malik olan gənc Salman öz üzərində mütəmadi çalışmaqla türk, ərəb, fars, rus, urdu dillərini qənaətbəxş səviyyədə öyrənmişdir.

S.Mümtaz böyük satirik şair Mirzə

Ələkbər Sabirlə ilk dəfə hicri 1311-ci (1893) ildə 10 yaşında olarkən Aşqabadda şamaxılı Məşhədi Teymur Səmədovun karvansarayında şagird yoldaşının vasitəsilə görüşüb tanış olur, mehriban qarşılandığına və onun “Söylədim Müştəqə, ver ağ kürkünü, bir gün geyim. Dedi: Get, get vermərəm, bu, ityatanımdır mənim” beytinin izahına, suallarına cavab aldığına görə çox məmnun qalır. 1906-cı ildə Tiflisdə nəsrə başlayan “Molla Nəsrəddin” jurnalını isə Aşqabadda böyük sevinc hissi ilə qarşılayır, özünün qeyd etdiyi kimi, məcmuəyə “...xırda-xırda xəbər, məqalə, məktub, həm də bəzi imzasız şeirlər” yazır. Jurnalın səhifələrində “Hophop” imzası ilə sevə-sevə oxuduğu satiraların müəllifi haqqında Hacı Kazım bəy Qabildən səhih məlumat alaraq Məşhədi Teymurun karvansarayında sabun bişirən “arıq, qaraşın oğlan”ı xatırlayır.

Salman Mümtaz Mirzə Ələkbər Sabir ilə ikinci görüşü haqqında qayğı və sayğı ilə yazırdı: “1910-cu ilin iyun ayında mən Bakıya gəlmişdim... Süleyman bəylə (Əbdürrəhmanbəyov) görüşmək üçün İsmailiyyəyə getmişdim. Koridorda (dəhlizdə) birdən-birə Sabirlə üz-üzə çıxdıq. Mən onu tanımadım, o mənə tanıdı. Sabir: – Əfv ediniz, gözümlə tanış gəlirsiniz – deyə mənə saxladı. Mən də “çox ola bilər” – deyib dayandım. Sabir 17 il qabaq Aşqabadda olan ilk görüşümüzü xatırladı və onu yerli-yataqlı söyləməyə başladı...

Biz zalın uzaq bir guşəsinə çəkilib oturuq. Bir az söhbət etmişdik ki, söz şeirdən, “Molla Nəsrəddin” məcmuəsindən düşdü və bir neçə dəqiqədən sonra mənə “Molla Nəsrəddin” məcmuəsi ilə sıx əlaqədə olduğuma mültəfid oldu və təəccüblə mənə üz

tutaraq “Siz Salmansınız?” – deyə sual etdi. Mən də “hə” dedim. Lütfən ayağa duraraq əl verdi və ikinci dəfə tanış olduq. Haqqımda fəvqəladə ehtiramlar göstərdi”.

S.Mümtazın “Molla Nəsrəddin”-dəki fəaliyyəti M.Ə.Sabirin diqqətini cəlb etmiş Aşqabaddan məcmuəyə xəbərlər yazan müəllifin kimliyi görkəmli sənətkarda ciddi maraq oyatmışdır. Böyük şairin ilk dəfə 1893-cü ildə gördüyü 11 yaşlı Salmanı 17 ildən sonra asanlıqla xatırlamasında möhkəm hafizə, yaddaş sahibi olması ilə yanaşı, ehtimal ki, jurnalda Aşqabaddan göndərilmiş xəbərləri, məqalə və şeirləri oxuduqca gözü önündə ona Müştəqdan sual verən məktəblini canlandırmışdır.

Salman Məhəmmədəmin oğlu XX əsrin cümhuriyyətə qədərki dönməndə Aşqabad şəhərində “Firiduniyyə” adlı məktəb açmış, oranı dərslük və dərslövazimatı ilə təchiz etməyə çalışmış, yeni təşəbbüsləri ilə müəllim və şagirdləri təhsilə, dünyəvi elmlərə ruhlandırır. O Bakıda demokratik yönümlü dövrü mətbuat orqanları ilə sıx təmaslar qurmuş, onlardan “Molla Nəsrəddin”, “Zənbur”, “Kəlniyət”, “Hacı Leylək”, “Tuti”, “Qurtuluş”, “Şeypur”, “Qardaş köməyi” jurnalları və “Səda”, “Günəş”, “İqbal”, “Yeni iqbal”, “Açıq söz” və b. qəzetlər ilə əməkdaşlıq etmiş, şeir və məqalələri çap olunmuşdur. Gizli imzaların görkəmli tədqiqatçısı Qulam Məmmədlinin araşdırmalarına görə, Salman Mümtaz yuxarıda adı vurğulanan qəzet və jurnallarda 39 gizli və ya yarımgizli imzadan istifadə etmişdir.

Salman Mümtaz 20 yaşından – 1903-cü ildən Azərbaycan ədəbiyyatına aid materiallar, əlyazma kitablar toplamağa başlamış, hicri tarixi ilə 1331-ci ildə (1913) Tiflis şəhərində “Salman Əsgərovun nəşriyyəti”ni təsis

etmişdir. İlk nəşr kitabı olan “Seyyid Əhməd Hatif İsfahani. Tərcibənd və tərcümeyi-halı” (25 s.) adlı əsərini Tiflisdəki “Şərq” mətbəəsində çap etdirir. Əslən Ordubaddan olan, XVIII əsrdə İsfahanda doğulmuş və yaşamış Seyyid Əhməd Hatifin mühiti və yaradıcılığı haqqında Salman Mümtaz ətraflı məlumat verərək yazırdı: “Seyyid Əhməd Hatif on ikinci əsr hicridə dünyaya gələn İran şairlərinin mümtazı və hətta sərəmədi (başda gələni-A.R.) hesab olunmağa layiq bir şair, nəzahətpərvərdir (safliqsevəndir). Təxəllüsü “Hatif” və vətəni-əslisi İsfahandır. Hatif qayət dərəcədə fəsih (fərasətli) zamanındakı ülumun (elmlərin) cümləsinə dara (sahib) olduğundan masiva (başqa), təbdə də dəxi artıq məharət sahibidir. Hökumət və ya millət tərəfindən qeyri şairlərimiz kimi tamini-məişət edilməməyindən idi ki, təbiblik ilə güzəranını keçirdirdi. Hacı Lütfuli bəy Azər və Hacı Süleyman Səbahi ilə həməsriliyindən ayrı, hətta rəfiq və həmməslək imişlər”.

Azərbaycandan İsfahana köçmüş, Ordubad əsilli Seyyid Əhməd Hatifin “Tərcibənd və tərcümeyi-halı” adlı kitabına Salman Mümtaz 12 səhifəlik ön söz və lüğət yazmış, şairin əsərlərindən seçmə beş tərcibəndi çapa hazırlamış və nəşr olunan ilk kitabçasına daxil etmişdir. Bu kitab Salman Mümtazın klassik ədəbiyyata böyük həvəsinin, səmimi sevgisinin, vurğunluğunun ilk rəsmi sənət vəsiqəsi idi.

Salman Məhəmmədəmin oğlu əsasən Aşqabadda yaşayıb fəaliyyət göstərsə də, Bakı, Tiflis mətbuatını mütəmadi izləyir, dəvətlərə, çağırışlara zamanında münasibət bildirir, əməli köməkliyini, mənəvi dəstəyini əsirgəməirdi. 1917-ci il yanvarın 4-də M.Ə.Rəsulzadənin təşəbbüsü ilə şa-

irlər, yazarlar, publisistlər İsmailiyyə binasının zalına yığılaraq “Mühərrirlər və ədiblər cəmiyyəti”ni təsis etdilər. Cəmiyyətə “qələmlə müavinət” göstərənlərdən biri də Aşqabadda yaşayıb-yaradan sənətkarlarımız, şair, tədqiqatçı Salman Məhəmmədəmin oğlu oldu. O, “Qardaş köməyi”nin ilk (və son) sayında “Qul” elmi-publisistik üslubunda yazdığı məqaləsi və qəzəl janrında qələmə aldığı “Tək” rədifli mənzuməsi ilə çıxış etdi. “Qul” əsəri Salman Məhəmmədəmin oğlu Turxan, “Tək” şeirini isə Turxan adı ilə imzalamışdır.

Təqdim olunan fakt təsdiqləyir ki, Salman Mümtaz Azərbaycandan kənardə yaşasa da, qəlbi, ruhu, amalı ilə vətənə sıx bağlı olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan edildikdən və Bakı işğalçı bolşevik-daşnak hərbi qüvvələrindən azad edildikdən sonra Salman Məhəmmədəmin oğlu ailəsi ilə Aşqabaddan Bakı şəhərinə köçmüşdür.

Mümtaz – sözü ərəb mənşəlidir, mənası “seçilmiş” deməkdir. O, “mümtaz”ı təxəllüs kimi qəbul etməmişdən əvvəl bu sözü leksik mənada bəzi ədiblər haqqında yazdığı məqalələrdə işlətməmişdir. Məhəmmədəmin oğlu Salman Bakının xilaskarı, Qafqaz İslam Ordusunun baş komandanı Nuri Paşaya ithaf olunan “Ögün millət” şeirini “Azərbaycan” qəzetində “Mümtaz” təxəllüsü ilə dərc etdirmişdir:

*“Ziyasız rus zülmündən o yüksək
ruhun ölmüşdü,
Tutardı şişəyə hər dəm şərabi-nab
tək qanın.
Qızılgültək açıl, gül, gör ki, türkün
şanlı ordusu
Rəvaqi-ərşə nəsb etmiş böyük
Osmanlı ünvanın.*

*Səmaya doğru Toğrultək sən
ey türk oğlu, uç, yüksəl,
Ki, sənsən şanlı övladı şərəfli,
Əski Turanın”.*

Misilsiz qardaşlıq yardımına görə Azərbaycan xalqının minnətdarlıq hissələrini, istiqlal və azadlıq duyğularını yüksək bədii-estetik səviyyədə, poetik ruhda Qafqaz İslam Ordusunun zabit və mehmetciklərinə, onun baş komandanı general Nuri Paşaya ünvanlanan qəzəl müəllifin böyük sənətkarlıqla, vətənpərvərlik və türkçülük sevdası ilə qələmə aldığı əsərlərdən biridir.

Salman Mümtaz təbiət, qayə etibarilə maarifçi, istiqlalçı ziyalılarımızdan idi. O, Hüseyn Sadığın rəhbərliyi ilə 1919-cu ilin avqustunda Bakıda yaradılan “Yaşıl qələm” cəmiyyətinin ilk təsisçilərindən biri idi. Təsis iclasında cəmiyyətin fonduna 1000 (1 min) manat ianə ödəmiş, Hüseyn Sadıq “Yaşıl Qələm” Heyəti-idarəsi adından yardıma görə Salman Mümtaz əfəndiyə izhəri-təşəkkür ərz etmişdir. S.Mümtaz cəmiyyətin məramnaməsinin müzakirəsində fəal iştirak etmiş, onun təklifi ilə sənəddə 8-ci bənd: “Cəmiyyət itib-batmış türk lüğətlərinin toplanması üçün çalışacaqdır” – cümləsi ciddi müzakirələrdən sonra qəbul olunmuşdur.

Ədəbi-bədii yaradıcılığın ideya istiqamətini müəyyənləşdirmək, bədii əsərlərin müzakirəsini, təhlilini təşkil etmək, gənc yazarlar yetişdirmək, tərcümə məsələləri ilə intensiv məşğul olmaq və b. niyyətlə yaradılan “Yaşıl qələm” cəmiyyətinin səlahiyyətlərini S.Mümtaz daha da genişləndirərək “... itib-batmış türk lüğətlərinin toplanması”nı əlavə etməklə cəmiyyətin təcrübi funksiyasına yeni fəaliyyət istiqaməti – elmi-tədqiqat statusu vermişdir.

Cümhuriyyət dövrü mətbuatında

Salman Mümtazın bəyənilən və təqdir edilən təşəbbüslərinə rast gəlinir. O, 1919-cu ilin yanvarında dövrünün tanınmış bir qrup ədib və mühərrirləri ilə ictimai-siyasi yönümlü bir məcmuə nəşr etmək üçün Cümhuriyyətin Maarif nazirinə və “Azərbaycan” qəzetinə müraciət ünvanlayırlar. Məktubda yazılırdı: “...biz ərbabi-qələm (qələm sahibləri-A.R.) və ədəbiyyat maraqlıları bir ədəbi məcəllə (məcmuə) nəşrini çoxdan bəri düşünməkdəyiz. Zira böylə məcəlləyə Cümhuriyyətimizin ehtiyacı vardır.

Əski rus istibdad idarəsi altında yaşadığımız zamanlar, fikirlərimiz və qələmlərimiz azad olmadığı halda, ədəbi məcmuələrə malik bulunurduq. İstiqlaliyyətimiz elan, fikirlərimiz və qələmlərimiz sərbəst olduğu bir mühitdə ədəbi, ictimai və siyasi məcəllələrimiz yoxluğu Cümhuriyyətimiz daxilində bir boşluq, həm də gözə çarpacaq və nəzəri-diqqəti cəlb edəcək bir boşluq, dolaşığı ilə bir nöqsan təşkil etməkdədir”.

Müraciəti Məhəmmədəmin oğlu Salman Mümtaz, Kazım oğlu Seyid Hüseyn Sadıq, Qafarzadə Əbdülxaliq Cənnəti, Əbdülxaliq Yəqubzadə Yusif, Kazımzadə Səməd Mənsur, Məhəmmədəli Sidqi, Axund oğlu Mirzə Məhəmməd, Məhəmmədzadə Əli Nəzmi, Əli Yusif Yusifzadə, Bədrəddin Əlhüseyni və b. imzalamışdır. Məcmuə təsisçilərinin məramı “Cümhuriyyətimizdə gözə çarpacaq... nöqsanları islah etməyə çalışmaq”, “Molla Nəsrəddin” tipli satirik bir jurnal yaratmaq idi. Onları Cümhuriyyətin maarif naziri qəbul etmiş, ayda bir dəfə nəşr ediləcək 200 səhifəlik şəkilli məcmuənin çapı nəzərdə tutulmuşdur. Hətta maarif naziri Salman Mümtaz əfəndiyə məcmuənin “smeta”sını hazırlamağı həvalə etdi. Görünür, bu məcmuədə

Salman Mümtaz satirik şeirləri, felyetonları ilə bərabər, klassik ədəbi irsdən, əlyazmalardan parçalar da, dərc etmək niyyətində olmuşdur. Təşəbbüs nə qədər əhəmiyyətli, aktual, dəyərli olsa da, təəssüf ki, mövcud kağız, maliyyə böhranı nədənindən reallaşmadı. Çıxış yolunu Seyid Hüseyin Sadıqın 1915-ci ildə bir neçə nömrəsi çıxmış və fəaliyyəti Rusiya İmperiyasının senzoru tərəfindən dayandırılmış “Qurtuluş” məcmuəsinin bərpasında görürdülər. “Yaşıl qələm” cəmiyyətinin ədib və mühərrirlərinin “müavinəti-qələmləri” ilə “Qurtuluş” məcmuəsinin ilk sayı 1920-ci il 1 nisan (aprel) tarixində nəşr edildi. Bu sayda Hüseyin Cavidin “Uçurum”, Əhməd Cavadın “Dağlar”, Hüseyin Rzanın “Mənsur şeirlər”i, Feyzulla Sacidin “Faciələr qarşısında”, Cəfər Cabbarzadənin “Dün o gözlərdə inləyən sevgi” misrası ilə başlayan “Şeir”i ilə yanaşı Salman Mümtazın “Mirzə Şəfi” məqaləsi də çap olunmuşdur. Ədib məqalədən öncə bir gileyini də xatırlatmağı unutmamışdır: “Qurtuluş”da bənim də iştirakım arzu buyurulmuşdu. Məmnuniyyətlə bunu qəbul ediyorum. Çoxdan bəridir ki, ədəbi bir məcmuənin müştəğında idik. Təəssüf ki, müəsislər və idarələr, ali idarələr bizim bu ehtiyacımızı təmin etmədi. Qələm arkadaşlarımla hazırkı ağır şərait altında ədəbi bir məcmuə təsis etmək fikri şayani-təqdirdir. Bən bunu alqışlayıram”.

Salman Mümtaz “Mirzə Şəfi” məqaləsinin sonunda şairin türk və fars dilində olan qəzəl və müxəmməslərindən bir qismini “Qurtuluş”un növbəti saylarında oxuculara təqdim olunacağını vəd etmişdir.

“Qurtuluş”un ikinci və sonuncu sayı 1920-ci il 20 nisan (aprel) tarixində nəşr edilir. Məcmuənin ikinci sayında Əli Yusifin “Qarabağ xainlərinə”, Cə-

lal Sahirin “Qafqas türküsü”, Hüseyin Cavidin “Uçurum” əsərinin məbədi, Mirzə Bala Məhəmmədzadənin “Paytaxt əfsanələri”, Abdulla Şaiqin “Arazdan Turana”, Seyid Hüseyinin “Ağ at və ağ çuxa”, Ümmügülümün “Bir qız üçün”, Abbas Səhhətin “Nəvayi-aşiqanə”, Cəfər Cabbarlının “Yaşamaq”, Seyid Zərgərin “Azərbaycan izçilərinə”, Əbdül Rəhman Dainin “Vətən qayğısı” və digər ədiblərin əsərləri ilə birlikdə Salman Mümtazın “Ədəbiyyatımız tarixindən” ümumi başlığı ilə “Zövqi” haqqında yığcam icmal və şairin “Könlüm səni istər” rədifli bir müstəzadı çap olunmuşdur.

S.Mümtazın məlumatına əsasən, Əhməd Əfəndi Zövqi XIX əsrdə Şəkinin Baş Göynük kəndində doğulub təhsil almış, burada yazıb-yaratmışdır. Hicri 1285-ci ildə (miladi 1868) vəfat etmişdir. Zövqi mömin müsəlman, şəriət elmini mükəmməl bilən, əhli-təqva, nüfuzlu şəxsiyyət, incə ruhlu şair idi. Salman Mümtaz Zövqi haqqında yazdıqlarına əlavə edirdi ki: “Mərhum Əhməd Əfəndi Zövqinin tərcümeyi-halı qayət dərəcədə tuhaf (dəhşətli) və olduqca qəmli və qüssəlidir. Bu barədə “Qurtuluş”un gələcək saylarının birində ətraflı məlumat verəcəyik”.

Böyük ədəbiyyatşünasın Əhməd Əfəndi Zövqi haqqında “Qurtuluş”un gələcək saylarının birində ətraflı məlumat ver”mək imkanları əlindən sün-gü ilə alındı, arzu və xəyalları vaxtsız suya düşdü. Zövqi barədə məqaləsinin nəşrindən bir həftə sonra bolşevik Rusiyasının hərbi təcavüzü nəticəsində müstəqil, milli istiqlalına sahib çıxmış Azərbaycan Cümhuriyyəti süquta uğradı. Bütün cəmiyyətlərin, quruluşların “qələmlə müavinət”ə ehtiyacları, şübhəsiz ki, labüddür. Yeni quruluş, “sovetləşmiş” Azərbaycan Salman Mümtaz kimi rus dilini mükəmməl bilən

“əhli-qələm”ə, fədakar ziyalıya, sözüün əsl mənasında, möhtac idi. Nəriman Nərimanov 1920-ci il aprel çevrilişindən 18 gün sonra, mayın 16-da Moskvadan Bakıya gəldi və Azərbaycan İnqilab Komitəsinin sədri vəzifəsinin icrasına başladıqdan sonra onun Komitəyə işə dəvət etdiyi milli ziyalılarından biri Salman Mümtaz idi. Bir müddətdən sonra S.Mümtaz Xalq Maarif Komissarlığında, 1923-1924-cü illərdə “Kommunist” qəzeti redaksiyasında, eyni vaxtda ictimai əsaslarla Azərbaycanı “Tədqiq və Tətəbbö” Cəmiyyətində fəaliyyət göstərmişdir. Onun əsərlərinə “Füqəra füyuzatı”, “Maarif və mədəniyyət”, “Kommunist” və digər qəzet və jurnal səhifələrində səxavətlə yer ayrılırdı. 1920-ci illərin birinci yarısı bu mətbuat orqanlarında Salman Mümtaz “Azərbaycan şairləri” və “Unudulmuş yarpaqlar” silsiləsindən Şeyx Nizami Gəncəvi, Nəsimi, Şah Xətai, Füzuli, Ağa Məsih Şirvani, Nəşə, Sultanüşşüəraye-Həbib, Azəri Çələbi, Baba bəy Şakir, Məhəmməd Hüseyn xan Müştəq, Səfi, Şahi və b. ədiblər haqqında ilkin məlumatlar verməklə dəyərləndirmiş və əsərlərindən nümunələr təqdim etmişdir.

Azərbaycanı “Tədqiq və Tətəbbö” Cəmiyyəti 26 oktyabr 1923-cü ildə yaradılmış, fəaliyyətə başladığı ilk çağlardan Salman Mümtaz cəmiyyətin fəal üzvü olmuşdur. ATTC Etnoqrafiya komissiyasının 20 noyabr 1923-cü il tarixli iclasında “Azərbaycan xalq ədəbiyyatı”nın gündəliyə gətirilməsi Əbdürrəhim bəyin yeni bir uğuru idi. Komissiyanın qərar hissəsində yazılırdı: “Azərbaycan xalq ədəbiyyatının toplanması üzrə qrup yaradılması məqsəduyğun hesab edilsin. Bu iş Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Salman Mümtaz və Hacı Kərim Sanılıya həvalə olunsun. Onlara Etnoqrafiya komissiyasında Azərbaycan xalq ədəbiyyatı haqqında məruzə etmək və mütəxəssis-

lər seçmək səlahiyyətləri verilsin”.

S.Mümtaz Cəmiyyətin ona tapşırıldığı sifarişdən ruhlanaraq həmin il “El şairi Qurbani” haqqında oxuculara maraqlı və yeni məlumat vermiş, 1925-ci ildən “Kommunist” qəzetinin rəsmi əməkdaşı olaraq bu mətbuat orqanında “Xalq ədəbiyyatı həyatdan doğar” adlı silsiləsində unudulmuş sənətkarların həyatı və yaradıcılığı haqqında məqalələr hazırlayıb dərc etdirmişdir. O, “Beş min söz” adlı 6 cildlik lüğət hazırlamış, həmin dövrdə Moskva şəhərində nəşr edilən “Krasniy Vostok” (“Qızıl Şərq”) jurnalı ilə sıx əməkdaşlıq etmişdir.

ATTC-nin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə 1926-cı ilin fevral ayında Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayda ən fəal iştirak edənlərdən biri də Salman Mümtaz olmuşdur. Tədqiqatçı-alim Ədalət Tahirzadə bu barədə yazırdı: “...I Türkoloji qurultaya yaxından qatılan, qurultaya “Nəsimi” adlı kitabını ərməğan edən S.Mümtaz artıq akademik Məhəmməd Fuad Köprülüzadə, Samoyloviç, Oldenburq kimi görkəmli alimlərin hesablaşdığı ciddi tədqiqatçı kimi tanınırdı. Həmin il onun şəxsi kitabxanasına (“Kitabxaneyi-Mümtaziyyə”) baxan akademiklər Bartold və Oldenburq buradakı əlyazmaların zənginliyinə və elmi dəyərinə heyran qalmışdılar”.

ATTC-nin Tarix və etnoqrafiya seksiyasının 1924-cü il 2 yanvar tarixli iclasında Ədəbiyyat və Türk qrupu yaradılır, Salman Mümtaz həmkarları Ə.Haqverdiyev, H.Zeynallı, C.Cabbarzadə, V.Xulufu və b. ilə Türk qrupunun üzvü seçilir. Onun uzaq-yaxın ellərdən sətir-sətir, qətrə-qətrə topladığı milli-mənəvi sərvətlərimizin nəşrində cəmiyyət mühüm rol oynayır. S.Mümtaz yalnız 1925-1928-ci illərdə “Azərbaycan ədəbiyyatı” seriyasından 16

kitab nəşr etdirir. Onlardan Ağa Məsih Şirvani, Molla Pənah Vaqif, Nişat Şirvani, Məhəmməd Hüseyn xan Müştəq, Qövsü Təbrizi, Kərbəlayi Allahi Arif, Nitqi Şirvani, Qasım bəy Zakir, Mirzə Şəfi Vazeh, Seyid İmadəddin Nəsimi, Baba bəy Şakir, Aşıq Abdulla, Mirzə Nəsrullah bəy Didə, Mehdi bəy Şəqaqi və Ağa Bağır Şirvaninin əsərləri Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsini zənginləşdirən klassik ədəbi irsimizin nadir inciləridir.

Bu əsərlərdən bir örnək olaraq qeyd edək ki, Salman Mümtazın 1925-ci ildə “Azərbaycan ədəbiyyatı” silsiləsindən çap etdirdiyi 2-ci kitab “Molla Pənah Vaqif”dir. O, kitaba eyniadlı başlıq ilə 45 səhifəlik ön söz yazmış, müqəddimədə şairin sevilən qoşma, müxəmməs, qəzəl, mürəbbə, müstəzad, müəşşər müstəzad və b. şeir janrlarında yazdığı əsərlərdən yerli-yerində barınmış, nümunələri təhlil edərək yüksək dəyərləndirmiş, ön sözü 14 aprel 1925-ci ildə bitirdiyini qeyd etmişdir. Kitabın böyük marağa səbəb olan fəslindən biri də “Vaqifin qeyri-mətbu əşarı”dır. Salman Mümtaz bu bölmədə Vaqifin naməlum əlyazmalarından bir qismini ilk olaraq geniş oxucu auditoriyasına təqdim edir. Vaqifin bu gün dillər əzbəri olan, gözəllərə müraciətlə yazdığı, yüz il əvvəl yalnız əlyazma şəklində olan qoşmasından bir bənd belədir:

*Əvvəl gözəllikdə gərəkdir çağlıq,
Ondan sonra ola sadəlik, ağılıq,
Nə ağzında yaşmaq, yüzündə yaylıq,
Çirkinlik yüzünü bürüyəndədir.*

On səkkizinci yüzillikdə Vaqif gözəllik mücəssəməsi olan gəncləri əvvəlcə çağlığa, çağdaşlığa, müasirliyə səsləyir. Şübhəsiz ki, bu çağdaşlıq fikirdə, düşüncədə, əqidədə, əxlaqda öz

təcəssümünü tapmalıdır. Ondan sonra “sadəlik, ağılıq” tələb edir. Hər iki məfhum mədəni və mənəvi keyfiyyətlərə işarədir. “Ağılıq” deyiləndə mənəvi saflıq, bəyazlıq, təmizlik, ləkəsizlik anılır. Bunlar olandan sonra yaşmağa, yaylığa, bürünməyə ehtiyac qalmır.

Salman Mümtazın 1927-1928-ci illərdə nəşr etdirdiyi ikicildlik “El Şairləri” kitabının hər bir cildinin həcmi 200-300 səh-dən çoxdur. Bu kitablarda tanınmış el sənətkarları ilə yanaşı naməlum və ya az tanınan şair və aşıqlar da yer almışdır.

“El Şairləri” (1928) kitabının ikinci cildində Salman Mümtaz əlyazmalarını əldə etdiyi aşıq və şairlərdən Aşıq Əhməd Paşa, Aşıqlı Aslan, Şəkili Dəli Bəbir, Pəri xanım, Kəbirli Molla Heydər, Arasbarlı Xan Çoban, Şəkili Rəsul, Molla Yusif Raci, Təbrizli Baba Rəmzi, Dərbəndli Zərnigar, Zöhrə Banu, Təbrizli Hacı Mehdi Şükuhi, Şirvanlı Aşıq Saleh, Qarabağlı Mirzə Əhməd, Şirvanlı Molla Qasım, Tikmədaşlı Xəstə Qasım, Dirili Qurbani və b. şairlərin, söz ustalarının poeziya nümunələrini kitaba daxil etmişdir.

Arasbarlı Xan Çobanın “Apardı sellər Saranı” şeiri mahnı kimi də məşhurdur. Salman Mümtaz şairin digər əsərini – “Bilməz” adlı gəraylısını da kitaba salmışdır. Şeirin sənətkarlıq səviyyəsi, dil-üslub cazibədarlığı, xalq ruhuna yaxınlığı diqqəti cəlb edir:

*Bir igid ki, dərdə düşə,
Dərd əlindən yata bilməz.
Qabağında min av gəzə,
Heç birisin ata bilməz.
Xan Çobanam Arasbardan,
Bağçalarım dolu bardan,
İgid qalsa gər qatardan,
Tay-tuşuna çata bilməz.*

1920-ci illərin ikinci yarısı Salman Mümtaz üçün xüsusilə uğurlu olmuş, topladığı, tərtib etdiyi və ön söz yazdığı əlyazmaların müəyyən bir qisminin nəşri həmin əsərləri “it-bat” təhlükəsindən xilas etmişdir.

Azərbaycanı “Tədqiq və Tətəbbö” Cəmiyyəti 1929-cu ildə ləğv edildi və onun bazası əsasında Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutu yaradıldı. Salman Mümtaz İnstitutun Dil və Ədəbiyyat bölməsində fəaliyyətini davam etdirmiş, 1931-ci il fevralında “Kapitalizməqədərki ədəbiyyat seksiyası”nın rəhbəri, 1932-ci ildə Azərbaycan Dövlət Muzeyinə elmi işçi və eyni zamanda Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının Ədəbi irs şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin olunmuşdur. 1932-ci ilin sonunda SSRİ EA Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan bölməsi (Az.OZFAN) təsis edilir. S.Mümtaz 15 fevral 1933-cü ildən yeni qurumun Ədəbi irs seksiyasının rəhbəri vəzifəsinə təyin olunur.

Bir aydan sonra, mart ayının 20-də isə əməkhaqqı saxlanılmaqla Ədəbiyyat sektoruna birinci dərəcəli elmi işçi (ədəbiyyat alt seksiyasının rəhbəri) vəzifəsinə keçirilir. Sektor müdiri Əli Nazim ilə elmi mübahisələri çox çəkmir ki, şəxsi incikliyə qədər yüksəlir. İki ay sonra Ədəbiyyat sektoru rəhbərinin müraciəti və sədr müavini Cəfər Kazımovun dərəkənarı ilə 27 may tarixində 37 sayılı əmr ilə iyun ayının 1-dən S. Mümtaz vəzifəsindən azad edilir. İyun ayının 15-də isə 37 nömrəli əmr ləğv olunur, Mümtaza 2 aylıq (1933-cü il, 19 iyundan 19 avqustadək) ödənişli məzuniyyət verilir və məzuniyyətdən sonra müqavilə əsasında işləyəcəyi 48 sayılı əmrdə bildirilir. Həmin ilin dekabrın 4-də isə EA Azərbaycan Bölməsi İctimai Elmlər şöbəsinin müdiri, akademik İ.İ.Meşaninovun rəhbərliyi

ilə sektor və seksiyalarda kadr və struktur dəyişikliyi həyata keçirildi. Salman Mümtaz Ədəbi irs, Hənəfi Zeynallı Şifahi ədəbiyyat, prof. Bəkir Çobanzadə Milli azlıqlar və H.İmanov Əlyazma qaynaqlar seksiyalarının rəhbərləri təyin edilmişdir.

1934-cü il üçün Ədəbiyyat Sektorunun nəzərdə tutduğu iş planı üzrə Məhəmməd Füzulinin 25 ç.v. həcmində türkcə 1-ci cildini çapa hazırlamaq professor Y.E.Bertelsə və Salman Mümtaza tapşırılmışdır. S.Mümtaz eyni zamanda Xaqani, Xətai və Füzuli haqqında 6 ç.v. həcmində monoqrafik əsər yazmağı da öhdəsinə götürmüş, tədqiqatın redaktəsi isə Ruhulla Axundova və Bəkir Çobanzadəyə həvalə olunmuşdur.

Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin ədəbi irsinin sistemli araşdırılması, qədim yazılı abidələrin incələnməsi və nəşrə hazırlanması işi 1935-ci ildə daha geniş miqyasda davam etdirildi. S.Mümtaz fərdi iş planına “İlk türk şairləri” və “Türk ədəbiyyatına daxil olan rus sözləri” adlı tədqiqat işləri üzərində çalışmışdır.

Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun 1936-cı il üçün təsdiqlənmiş iş planına əsasən Salman Mümtaz böyük mütəfəkkir Məhəmməd Füzuli əsərlərinin II cildini Sankt-Peterburq (keçmiş Leninqrاد) və İstanbul arxivlərində saxlanılan əlyazma nüsxələri əsasında, Daşkənd nəşri ilə müqayisəli şəkildə, qüsurları aradan qaldırmaqla çapa hazırlamış, dahi şairin 5 ç.v. həcmində elmi bioqrafiyasını tamamlamış, eyni zamanda İsmayıl bəy Qutqaşını, Əbülqasım Nabati, Molla Vəli Vidadi, Qasım bəy Zakir və b. haqqında mətbuatda məqalələr dərc etdirmişdir.

1937-ci ilin yanvar ayından Salman Mümtaza qarşı da etimadsızlıq, şübhə

sindromu, elmi fəaliyyətini gözdən salmaq cəhdləri özünü büruzə verməkdə idi. O, bəzi “həmkar”larının paxıllıq və həsəd hissindən qaynaqlanan, Füzulinin I cild materiallarının həcmi barədə irad və atmacalarından usanaraq Tarix, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru A.R.Zifeldtə ünvanladığı ərizəsində yazırdı: “Mənim təhvil verdiyim Füzulinin I cild materiallarının həcmi yoxlamaq və müəyyənləşdirmək üçün təcili komissiya yaratmağımızı xahiş edir və diqqətinizə çatdırıram. TDƏ-nin əməkdaşı: S.Mümtaz. 19.03.1937-ci il”.

TDƏ İnstitutunun direktoru A.R. Zifeldt bir gün sonra ərizəyə dərkənar-da yazmışdır ki, S.M.Əsgərovun Füzuli əsərlərinin I cildi üzrə işinin yerinə yetirilməsi üzrə Həbibulla Səmədzadə, Abdulla Şərifov və İsgəndər Sitaşidən ibarət komissiya yaradılsın və məna məruzə edilsin.

Komissiya dərhal yoxlamaya başlamış, “Nəticə”də qeyd etmişdilər ki, S.M.Əsgərovun 1934-cü il planında Füzuli əsərlərinin I cildini nəşrə hazırlamaq olmuş, iş 1935-ci ilin sonunda tamamlanmışdır. Mətnin həcmi 600 səh., 75 rübai və 82 sözlükdən ibarətdir. Komissiya belə nəticəyə gəlmişdir ki, Salman Mümtaz göstərilən müddətdə Füzuli əsərlərinin I cildi üçün 18 ç.v. mətn, 2 ç.v. şərh və 3 ç.v. lüğət – cəmi 23 ç.v. işləyib hazırlamışdır.

Bəlli olur ki, komissiyanın işindən S.Mümtaz narazı qalmış, müraciət rəhbərlik tərəfindən biblioqraf-ədəbiyyatşünas Əliəjdər Seyidzadəyə göndərilmişdir. Ə.Seyidzadə “Komissiyanın nəticəsi”nə sərt yanaşmış, üzvləri qeyri-obyektivlikdə və səriştəsizlikdə günahlandırmışdır. Onun fikrincə, komissiya suala cavab vermək əvəzinə onu daha da mürəkkəbləşdirmiş, şeirin

həcmi çap vərəqi ilə hesablamış, Füzulinin poetik misralarını S.Əsgərova aid olunan iş kimi dəyərləndirmişlər. Şeirin 300 misrası 1 ç.v. həcmindədir və bu meyarla S.Mümtaz 23 ç.v. yox, 39 ç.v. həcmində mətnşünaslıq işi görmüşdür.

Repressiya dalğasının 1936-cı ilin sonlarından Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Filialında hiss olunduğunu nəzərə alsaq, 1937-ci ilin mart ayından Salman Mümtazın müxtəlif bəhanələr ilə qaralanmasının səbəblərini anlamaq o qədər də müşkül deyildir.

S.M.Əsgərovun elmi fəaliyyətinin komissiya tərəfindən yoxlanması və həqiqətin üzə çıxarılması bir müddət onun opponətlərini, narazı qalan qüvvələri müvəqqəti sakitləşdirmişdir.

Az.FAN Tarix, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun 19 iyun 1937-ci il tarixli 26 sayılı əmri ilə Salman Mümtaz Əsgərov burjua millətçisi kimi “ifşa” olunduğu üçün iyun ayının 20-dən TDƏİ Ədəbiyyat şöbəsinin kiçik elmi işçi vəzifəsindən azad edilir. Növbəti mərhələ dövlət təhlükəsizliyi orqanları tərəfindən həbs edilməsini əsaslandırmaq və həyata keçirmək idi. Salman Mümtaz növbəti mərhələni dörd aya yaxın səksəkə içində gözləməli olmuşdur. Nəhayət, o, 1937-ci il oktyabr ayının 9-da 1669 sayılı orderə əsasən XDİK əməkdaşları tərəfindən həbsə alındı, haqqında “İstintaq işi” (№ 12493) açıldı. Evində axtarış aparılarkən alimə aid üç kisə əlyazma, 121 ədəd kitab, bir qutu şəkil neqativi və şəxsi sənədlər müsadirə edilmişdir. S.Mümtazı 10 oktyabrda XDİK 4-cü şöbə, 3-cü bölməsinin rəisi Qalstyan dindirdi.

Qeyri-insani işgəncələrə, fiziki, psixoloji təzyiqlərə baxmayaraq, Salman Mümtaz böhtanı boynuna almaq, şəri qəbul etmək fikrində deyildi.

Müstəntiq onu professorlardan Bəkir Çobanzadə, Əziz Qubaydulin ilə üzləşdirməli oldu. Salman Mümtazın tənəli iradlarına Əziz Qubaydulin “Salman, məcbur edirlər, bacarmıram” – deyər cavab vermişdir.

Salman Mümtazın işi üzrə 1937-ci il 7 dekabrda istintaq prosesi başa çatmışdır. O əksinqilabi, pantürkist təşkilatla əlaqədə, Azərbaycanı SSRİ-dən silahlı üsyan yolu ilə ayırmaqda, EA Azərbaycan Filialında zərərli işlər görməkdə günahlandırılırsa da, irəli sürülən ittihamların heç birini qəbul etməmişdir.

“SSRİ Ali Məhkəməsi Hərbi Kollegiyasının Səyyar Sessiyası 9 yanvar 1938-ci ildə Bakı şəhərində keçirdiyi qapalı iclasında EA Azərbaycan Filialı Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun kiçik elmi işçisi Salman Mümtaz Əsgərova siyasi hüquqları beş il ərzində məhdudlaşdırılmaqla, ona məxsus bütün şəxsi əmlakı müsadirə edilməklə on il müddətinə həbs cəzası vermişdir. S.M.Əsgərovun cəza müddəti 10 oktyabr 1937-ci ildən başlamışdır”.

O “cəza”sını çəkmək üçün Rusiya Federasiyasının Oryol vilayət həbsxanasına göndərilmiş, “1941-ci ildə Oryol şəhəri faşist işğalçıları tərəfindən tutulmamışdan öncə Salman Mümtaz həbsxana rəhbərliyi tərəfindən güllələnmişdir”. Ədəbi-ictimai fəaliyyətində cinayət tərkibi olmadığına rəğmən, Mümtazın əzablı ömür dolanbacıları Oryol həbsxanasında sonuclanmışdır.

Mətnşünas, ədəbiyyat tarixçisi, şair-publisist Salman Mümtazın Azərbaycan ədəbiyyatı sahəsindəki titanik xidmətləri, klassik ədəbi irsin toplanması, nəşri, təbliği yönündə fədakar fəaliyyəti, nadir, klassik əlyazmalara bəslədiyi sonsuz sevgi, diqqət və

qayğı onun intellektuallıq miqyasının göstəricisi, milli-mənəvi sərvətlərimizə təəssübkeşlik meyarı və dəyəridir.

“ÇAPIQ”LA BAŞLANAN YOL

“Çapıq bəzən dəridə olmur. Bəzən sözün içində yaranır. Bəzən verilən vəddə... sonra geri çəkilən cümlədə. “Bacarmıram” deyib gedəndə, “bilmirəm” deyib məsuliyyətdən qaçanda. “Sənsiz yaşaya bilmirəm” deyib, səssiz yaşamağı öyrənəndə. Elə insanlar var ki, üstünə yerimədən, əzmədən susub boğublar...”

Bu sətirlər İmişli rayonunun ucqar Muradxanlı kəndindəki dördillik orta məktəbdə dərs deyən Selcan xanımın ilk qələm təcrübəsi olan “Çapıq” hekayəsindəndir.

Oxuduğum andan qənaətim belə olub ki, Selcan özü-özünü yetişdirən nadir qələm adamlarındandı. Gənçdi. Yaradıcılığının ilkin çağlarını yaşayır. Amma mükəmməldi. O, eyni hissləri başqa cür, bir ayrı səssizlikdə yaşayanların, susqunluqla, biganəliklə nəfəsi kəsilmələrin ağrısını özününküləşdirə bilir. Hər cür zədənin, çapıqın heç vaxt, qiyamətəcən unudulmayacağına fərqişdədi. Bilir ki, çapıq ağrının kül altında qalmış qorukimidi. Çapıq ağrının bitdiyi yerdə. Ağrının gizli boxçasıdı...

Selcan sükutun dililə danışa bilir. Selcan heç vaxt dilə gətirilməyən, amma fəhm gücüylə duyulub, hiss edilən duyğuların dilmançı kimi yazır:

Bu fikir və qənaətlərimi Selcanın ilk qələm təcrübəsi olan “Çapıq” isbatlayır.

Mənəsə, sadəcə, bu gənç yazıçıya uğurlu yol diləmək qalır:

Sərvaz Hüseynoğlu
AYB-nin Aran bölməsinin sədri

SELCAN

ÇAPIQ

Bəzən insan danışmağa hazır olduğunu sanır. Amma deyəcəyi söz boğazında düyünlənir. Elə o an anlayırsan ki, bəzi xatirələr danışılmaq üçün yox, daşınmaq üçündür.

Çapıqın var, – dedi Rafat, sanki bunu ilk dəfə görürdü.

Səsi sakit idi, amma baxışı ehtiyatlı.

Deniz çiyinlərini çəkdi. İçindəki qapalı qutu, illərdir toxunulmadan qalan yer yavaş-yavaş açılırdı.

Yaxşı, danışaram, – dedi. – Amma insan bəzən danışdıqca daha çox qanayır.

Rafat gülümsədi. O gülüşdə təəccüb yox idi, daha çox tanışlıq vardı.

Çox adam çapıqı gözəllik saymır və bəzən də unutmmuş kimi davranır. Amma unudulan heç nə tam itmir. Sadəcə, gizlənir. Səssizcə insanın içində yaşamağa davam edir.

Bilirəm. Çünki çoxu düşünür ki, çapıq ağrının bitdiyi yerdir. Amma yox... Çapıq ağrının gizlənc yeridi. Unutmadığını sübut edən izdir.

Bir müddət susdular. Sükut danışmaqdan daha ağır idi.

Deniz gözlərini uzaqlara dikdi. Sanki illər geri çəkildi:

– Uşaq idim. Atam mənə iki balıq almışdı. Akvariumda üzürdülər. Onlardan birini daha çox sevirdim. Bir gün o balıq öldü. Elə bildim, yatıb. Amma oyanmadı.

Səsi titrədi:

– İtki ilə ilk tanışlığım o gün oldu.

Rafat diqqətlə qulaq asırdı. Hər söz içində bir yerə toxunurdu.

– O biri balıq tək qaldı. Ona baxanda qorxurdum. Düşünürdüm ki, yenə sevsəm, yenə itirərəm. Sevməməyə çalışdım. Amma sevməmək daha ağır imiş. Qərar verdim... – Deniz udqundu. – Qaçırdım. Qab əlimdəydi. Musiqi məktəbinin həyətindəki hovuzda az qalmış ayağım bürədi. İçəridən pianino səsi gəlirdi. Sanki barmaqlar klavişlərin üstündə tələsmirdi, amma dəqiq idi – bir anın içində qırılan bir ahəng kimi:

Yıxıldım. Qab sındı. Səs havada kəsildi.

Elə bil pianinoda “staccato” vuruldu – qısa, sərt, geri dönməyən. Balıq yerdə qıvranırdı. Mənim nəfəsim də onunla birlikdə...

Üzüm qan içində idi... Amma ağrını hiss etmirdim. Ağrım, sadəcə, çatmaq idi.

– Çatdın? – Rafat asta səslə soruşdu.

– Çatdım. Son nəfəsində. Amma alnımda iz qaldı. Hər dəfə aynaya baxanda həmin günə qayıdırəm. Ölən balığı çox sevirdim, amma sevgim onu xilas etməyə yetməmişdi. Elə atam da getdi sonra.

Deniz başını aşağı saldı:

– Kimisə sevməyə qorxuram. Çünki kimi sevmişəmsə, hamısı gedib.

Rafat cavab vermədi. Daşların arasında parlaq bir şüşə qırığı gördü. Əlinə aldı. Sanki bunu çoxdan edəcəkmisə kimi sakit idi.

Şüşə ovucunu kəsdi. Qan yavaş-yavaş axmağa başladı.

Bax, – dedi. – Bu da bu günün xatirəsi olsun.

Deniz yerindən sıçradı:

– Dəlisən?!

Rafat susurdu. O, ağrını hiss edirdi, amma üzündə ifadə yox idi. Deniz boynundakı şərfi açıb onun əlini bağladı. Əlləri titrəyirdi. Onların baxışları bir anlıq bir-birinə toxundu. Keçmişlər qarışdı. Sanki bu, təkcə onların hekayəsi deyildi.

O an səmadan ilk damcı düşdü. Sonra yağış başladı. İçərişəhərin daş küçələrində iki insan uşaq kimi islanırdı. Qaçdılar. Gülmədilər. Amma içlərində nəşə yumşaldı.

Rafat qollarını açdı. Deniz ona sığındı.

Sükut idi. Amma sükutun içində həyat vardı.

Axşam yavaşca şəhərin üstünə çökməyə başlamışdı. İçərişəhərin daş döşəmələri, dar küçələri və əsrlərin susqunluğunu saxlayan divarları onların ayaq səslərini geri qaytarırdı. Hava bir qədər rütubətli, bir qədər dumanlı idi. Yağış kəsmişdi, amma hələ bitməmişdi.

Yan-yana addımlayırdılar. Rafat arada Denizin əlini tuturdu, amma tam tutmurdu, sadəcə, barmaqları onun barmaqlarına toxunurdu. Sükutla danışırđılar; deyilməyən, amma hiss edilən cümlələrlə.

Deniz birdən dayandı. Köhnə bir həyətin qarşısında:

– Bura necə də tanış gəlir, – dedi asta səslə.

Rafat bir anlıq ona baxdı.

– Bəlkə də, əvvəllər gəlmisən. Ya da, bəlkə, bu, həyat deyil, başqa bir yaddaşdır səni bura çəkən.

Deniz baxışlarını ondan çəkmədən cavabladı:

Bəzən elə bilirəm ki, bu həyatı daha əvvəl yaşamışam. Amma sən yox idin, Rafat. Sən indi varsan.

Rafat gülümsədi. O gülüşdə bir qədər kədər vardı. Sanki o da eyni hissləri başqa bir səssizlikdə yaşayırdı.

Bəlkə, bu dəfə fərqli olacaq, – dedi. – Bəlkə, bu dəfə...

Cümlə yarımçıq qaldı.

Amma sükut onu tamamladı.

Çapıq bəzən dəridə olmur. Bəzən sözün içində yaranır. Bəzən verilən vədə... sonra geri çəkilən cümlədə. “Bacarmıram” deyib gedəndə, “Bilmirəm” deyib məsuliyyətdən qaçanda, “Sənsiz yaşaya bilmərəm” deyib, sonra sənsiz yaşamağı öyrənəndə. Elə insanlar var ki, heç kim onları vurmayıb, amma bir cümlə ilə sındırıblar. Elə insanlar var ki, heç kim onun üstünə qışqırmayıb, amma susmaqla boğublar.

Çapıq bəzən ailə adıyla örtülür, “ayıbdır”, “səbir elə” sözləri ilə dərinləşdirilir. Elə insanlar var ki, bədənləri yox, səsləri sınır. Onlar sevdikləri üçün susublar, susduqları üçün yaşamağa məcbur ediləblər.

Cəmiyyət buna “adi” deyir.

Davam etməyə “güc”.

Sağ qalmağa “şans”.

Amma heç kim soruşmur: bir insan hansı anda susmağa razı olur? Hansı anda sözündən geri dönməyə məcbur qalır? Hansı anda yaşamaq, özün olmaq demək olur?

Çapıq məhz o anda yaranır. Və o çapıq təkcə birinin deyil, hamının vicdindədir.

Elsevər MƏSİM

***

Üç gün əsdi,
Dörd gün əsdi,
Beş gün əsdi,
Kəsdi külək.
Sanki tələsdi külək.
Döyündü nəgahan
Sinəmdə ürək.
Gözümdən yaş axdı,
Kövrək.
Kaş bu əsən yellərin
Suallarına sonsuz
Cavab verə biləydi,
Tək bircə kərə dünyada
Ürək döyünərək...
Söyləyə biləydi birdən,
Boşuna əsmir külək.

***

Unuda bildiyin qədər
Sənindi həyat.
Unuda bildiyin qədər
Sənindi günlər.
Unutduğun hər dəqiqə,
Hər an –
hər saniyə
Səni bir ürəkdə
Həzin xatirə kimi
Yaşada biləcəksə,
Sənindi dünya.
Sənindi gözlərdəki
O bir damla
Göz yaşı.
Nə qədər olsa da şirin –
Nə qədər olsa da acı...

***

Dəyişir havalar,
Dəyişir dünya.
Dəyişir fəsillər,
Dəyişir günlər...
Bəs bircə dəyişməyən
Nədir qoca dünyada?..
Onun da cavabını
Tapmaq üçün dolanır,
Aləmi səhər-axşam
Dəli-dolu küləklər.
O cavabsa qətidir:
Sözündə-inamında,
Əhdində-inadında
Təmiz olan könüllər...
Dərya qədər nurlu gözlər
Əbədiyyət aləmində.

***

Neçə-neçə səs doğulur
Hər gün dünya evində.
Nuh gəmisi hey üzür
Dəryaların üzündə...
Amma unutma, qardaş,
Bir "səs" də var aləmdə
Səxavətin səsidə o...
Dəryalardan gəlir sanki,
Süzülüb zər-inci kimi.
Qəlbin sevinci kimi.
Ən gözəli sus, dinlə,
Uzaqlardan gəlir o səs.
O səs başqa bir səsdə,
Ən gözəli sus, dinlə...

***

Ağdaşın qara daşı,
Dönüb olar ağ daşı.
Bu dünyanın yaddaşı,
Bir qaradı, bir də ağ.

Ağdaşa qar yağdı ağ,
Dünya oldu ağappaq.
Arana da qar yağar,
Tutdu məni ağlamaq.

Dedim: dəyişib dünya,
Gecə-gündüz bir röya.
Unudulmaz bu sevda,
Arana qar yağdı ağ.

***

Hərənin bir dərdi var,
Dünyanın yüz dərdi var.
Dərdi dərtililər duyar,
Nə sən ağla, nə də mən.

Təsəllidi buludlar,
Təsəllidi yağışlar.
Təsəllidi ulduzlar,
Nə sən ağla, nə də mən.

Gözəllik aldanışdı,
Sanma nə yaz, nə qışdı.
Budağı tərək edən quşdu,
Nə sən ağla, nə də mən.

Arazın göz yaşdı,
Girdimanın daşdı.
Su üstündə yazdı,
Nə sən ağla, nə də mən.

İlham TAHİROV

“RUS GƏMİSİNDƏ İNTİHAR”: SEÇİM, VİCDAN VƏ SUSMAMAQ

İctimai-mədəni mühitdə tanınmış ziyalı, yazıçı-publisist, rəssam Zahir Məliklinin “Rus gəmisində intihar” romanı (Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2025, 280 s.) müstəqillikdən sonrakı dövrdə formalaşan insan taleyini, seçim və məsuliyyət problemini bədii-ekzistensial müstəvidə təqdim edən əsərlərdən biridir. Bu əsər, nə sadəcə, avtobioqrafik roman, nə də sıradan bir həyat hekayəsidir. Obrazlı desək, insanın içindəki işıqla qaranlığın, xeyirlə şərin, yaxşıqlıqla pisliliyin, həyatda qalma instinkti ilə mənəvi ucalıq istəyinin toqquşduğu geniş mənəvi panoram kimi də baxmaq olar əsərə. Əsər eyni zamanda, sadəcə, bir insanın həyat hekayəsi deyil, insanın özünü axtarışı, taleyinə qarşı duruşu, vicdanına hesabatı, yaşadığı dövrün içində formalaşan şəxsiyyət etirafıdır. O həm də insan ömrünün “sakit günlər” və “fırtınalı gecələr”dən ibarət olduğunu göstərən, taleyin ən sərt dönəmlərində belə insanın içində gizlənmiş işığı sönməyə qoymayan bir məndir.

Sətirələrin üzərindən keçdikcə hiss edirsən ki, müəllif yalnız başına gələn-

ləri yazmır, özünü yazır, özünü “şərtlərin yox, seçimlərin məhsulu olan insan” kimi təqdim edir. Bu da əsərə həm bədii, həm fəlsəfi, həm də psixoloji dərinlik verir.

Müəllifin təhkiyə manerası həyatın özü kimi rəvan, özü kimi sərtidir. Romanın təhkiyəsində iki paralel qat var (və ya aşkar görünür): 1. Real həyat hadisələrinin ardıcılığı (uşaqlıq, kənd həyatı, ailə, müəllimlik, sovet dövrü, yenidənqurma, ilk səfərlər, alver dövrü, həyatda qalma mübarizəsi); 2. Ekzistensial simvollar və həyatın metafizik mənası (gəminin burnundakı toqquşma, iki dostun intihar səhnəsi, insanın öz seçiminə cavabdehliyi). Müəllifin təhkiyəsini “axan çay”a bənzətmək olar: gah sakit, gah coşqun, gah şəffaf, gah bulanıq. Bu axında həyatın təlatümlərində insanın özünü tanıması məcranın aydınlığını üzə çıxarır.

Əsərdəki bədii təsvirlər və metaforik dünya okeanın və insanın içinin fırtınasına şahidlik edir. Romanın proloqunda verilən gəmi səhnəsi əsərin ideya-estetik mərkəzidir. Okeanın fir-

tınalı mənzərəsi təkcə təbiət hadisəsi kimi deyil, insanın içində qopan burulğanın metaforası kimi təqdim olunur. “Gəminin burnu gah okeanın dibinə gömüləcək kimi suya girir, gah da bu cəhənnəmdən xilas olmağa can atırmış kimi göyə dikəlirdi...” – bu təsvir yalnız səhnə deyil, insan taleyinin eniş-yoxuşlarının bədii ifadəsidir. Fərhadın özünü sulara atması və Timurun onun ardınca getməsi süjet hadisəsi olmaqdan çıxaraq günah, bağışlanma və məsuliyyətin ekzistensial dialoquna çevrilir.

Həmin səhnə roman boyu davam edən əsas ideyanı formalaşdırır: insan bəzən taleyinin yox, öz seçiminin qurbanı olur. Müəllif bu ideyanı sonradan kənd həyatının, ata iradəsinin, boğulan arzuların fonunda daha da dərinləşdirir. Kənd burada, sadəcə, məkan deyil, sosial və mənəvi çərçivədir. Atanın “yanımda ol” tələbi sevgi ilə məsuliyyət arasında sərt bir hökmə çevrilir. Sənətə, yaradıcılığa can atan gənc bu çərçivə içində formalaşır, bəzən susur, bəzən dözü, amma daxilən dəyişir.

Roman yazarın saf ailə ocağından ekzistensial düşüncəyə gedən insan kimi portretini simvolizə edir. Müəllif kənddən çıxan sırası gənc deyil, həyatın içində sınımayan bir iradə, sosial təbəddülatları şəxsiyyət kimi içindən keçirən ağıl sahibidir, bir tərəfi sənətə, bir tərəfi müəllimliyə bağlı şəxsiyyətdir. Onun insan kimi portretində namus, əxlaq və ailə tərbiyəsi, səmimiyyət və təmkin, həyata realist baxış, sənətkar həssaslığı özünü göstərir. Bu insan həm də öz taleyini yazan, yazdıqları ilə yaşadıkları arasında məsafə qoymayan yaradıcıdır.

Romanın ideya yükü şər və xeyirin ekzistensial savaşında üzə çıxır. Mətn boyu müəllif göstərir ki, yaxşılıq insa-

nın içindən gəlir, şər isə zəif məqamlarda insanın üstünə çökür, həyat insanı sınağa çəkir, insan hər dəfə öz seçimi ilə özünü yaradır. Bu, ekzistensial fəlsəfənin də mərkəzi fikridir. Müəllif bunu təbiətən hiss edir və roman boyunca yaşayır.

Müəllif roman boyunca özünü qorxmayan bir insan kimi deyil, qorxusuna qalib gələn bir insan kimi göstərir. Onun insan portretinin üç əsas xüsusiyyəti aşkar görünür: 1) sırası kənd ocağından çıxan, əxlaqını qoruyan adam. 2) sənət eşqi ilə yaşayan gənc. 3) təslim olmayan iradə sahibi. Həyatın çatları onu sındırmır, əksinə, formalaşdırır. Zaman onu dəyişir, amma o zamanın içində özünü itirmir. Roman boyu müəllif bir insan kimi səmimidir, bir yazıçı kimi obyektivdir, bir sənətkar kimi hissiyatlıdır.

Təhkiyənin daşdığı yaşam enerjisi kifayət qədər böyükdür. Hadisələr kədər içində gülüşlə, ümid içində ağrı ilə, tale içində dirənişlə nəql edilir. Müəllifin təhkiyəsi sanki üçqat axınla hərəkət edir: Birinci axın – gördükləri: sovet dövrünün kasıblığı, yenidənqurmanın xaosu, müstəqillik illərinin çətinlikləri, alver səfərləri, təhlükəli sərhədlər, şəhərlərin işıq və qaranlıq tərəfləri. İkinci axın – yaşadıkları: gənclik arzularının boğulduğu kənd həyatı, atasının qətiyyətli iradəsi, müəllimlik, sənət eşqi, səfərlərdə rast gəldiyi absurd səhnələr və dramatik talelər. Üçüncü axın – hiss etdikləri: insan öz taleyi ilə razılaşmır. Onun içində daim “başqa bir həyat” arzusu var, amma bir də gözünü açıb baxır ki, bu həyatın içində özü də dəyişib, özü də böyüyüb, özü də sərtləşib. Məhz bu üçqat mətnin publisistik pafosunu gücləndirir. Oxucu hər səhnədə həm fakt görür, həm hiss edir, həm də düşünür.

Gəmidə baş verənlər romanın başlanğıcıdır, amma insanın sınıması orada başlamır. Sınma çox-çox əvvəldən gəlir. Sakit bir dağ kəndindən, səhər tezdən açılan həyət qapısından, atasının səsi ilə oyanan bir oğlanın içindən gəlir.

Romanda kənd, sadəcə, məkan deyil, həm isti ocaqdır, həm də məhdudlaşdırıcı sosial-mənəvi çərçivədir və heç də idealizə edilmir. Kənd hökm yeridir. Burada həyat seçimlə yox, qayda ilə ölçülür. Ata obrazı həmin çərçivənin mərkəzində dayanır. Onun iradəsi zalım deyil, amma sərt; sevgi ilə qoruyur, lakin qoruduqca, çərçivə daralır. Atanın sözü qanundur. Oğulun arzusu isə bu qanunun içində yalnız arzu olaraq qalmalıdır. “Yeganə oğulsan” cümləsi burada sevgi deyil, zəncirə çevrilir. Özünün etirafı ilə, o, kənd adamı deyil, təsərrüfatın yükünü çəkmək onun alın yazısı deyil. Amma tale yazını bəzən istedadla yox, zərurətlə yazır. Atanın arzusu sadədir: oğlu yanında olsun, gözünün qabağında olsun, müəllim işləsin, “yoldan çıxmasın”. Oğulun arzusu isə böyükdür: sənət, şəhər, heykəltəraşlıq, rəssamlıq, elm...

Bu iki arzu bir yerdə yaşaya bilmir. İnstitutda diplom rəhbəri Binsion müəllimin onun qulağına pıçıldadığı “Getmə, getsən, batacaqsan!” sözləri həmin ziddiyyətin ən ağırlı nöqtəsidir. Amma kənd daha güclüdür. Ata daha güclüdür. “Bircə oğlum var” qorxusu istedadından da, elmdən də ağır gəlir.

Və beləliklə, o, geri qayıdır, kənd məktəbində müəllim olur. Ata ilə çiyin-çiyinə. Həyat zahirən qaydasındadır, amma içəridə bir şey səssiz-səssiz qırılır. Kənddə səssiz qırılanlara qulaq asan yoxdur. Təsəllisi sənət olur: rəsm-lər, heykəllər, yaradıcılıq, təkcə rayon deyil, respublika səviyyəli sərgilərə

çıxan işlər. Bu, artıq hobbi deyil, içdən çıxan hayqırtıdır. Həyat onu çərçivəyə saldıqca, o, içindəki azadlığı sənətdə qorumağa çalışır. Bu mərhələdə roman bir həqiqəti sakitcə deyir: insan hər zaman üsyan etmir. Bəzən, sadəcə, dözüür, amma dözə-dözə dəyişir.

Romanın əhəmiyyətli hissəsi müəllifin səfərlərinə həsr olunub. Rıqa, Tallin, Rusiyaya gedən yollar...Sovet sisteminin dağılmasından sonra yaranan xaos, dolanışiq ehtiyacı insanları sərhədləri aşmağa məcbur edir. Bu yollar yaşamaq zərurətinin, riskin və qorxunun yollarıdır.

Rıqa təsviri romanın ən emosional poetik səhnələrindəndir: “40 dərəcə şaxta... nəfəsim ağzımdan siqaret tüstüsü kimi çıxıb sifətimi sarırdı”. Bu cümləyə yalnız iqlim təsviri kimi yanaşmaq doğru olmaz, o həm də insanın içində(n) qopan soyuq həqiqətlərin metaforik ifadəsidir. Dünən 24 dərəcə isti olan Bakıdan çıxan gənc özünü birdən fərqli bir aləmdə tapır, çətinliyin estetik təsviri burada özünü mükəmməl göstərir. Yol yoldaşının bir cümləsi isə romanın həm yumorunu, həm həyat fəlsəfəsini özündə daşıyır: “Vay, dədə, vay, belim qırıldı!” Bununla müəllif həm soyuğu, həm yorğunluğu, həm də həyatın absurdlığını ironik pafosla təqdim edə bilir.

Səfərlər davam etdikcə romanda təkcə bir insanın yox, bir dövrün psixologiyası açılır. Sovetdən çıxmış, amma hələ kapitalizmin qaydasını bilməyən adamların dünyası: növbələr, mallar, qara bazar, risk... Belə dünyada alverçilik nə ayıbdır, nə də qəhrəmanlıq. Bu, yaşamaq üsuludur. Dövlət dağılıb, qaydalar pozulub, amma həyat dayanmayıb, insanlar qaydanı özləri tapır. Romanın tapıntısı hesab edilə bilən kəndçi obrazı konkret bir adamdan çox, keçid

dövrünün simasıdır – alverçi, risk edən, sözünü deyən, öz qaydası olan kişi. O, qanunu kitabdan oxumur, küçədən oxuyur. Harada dayanmaq olar, harada dayanmaq olmaz bilir. Onun gülərək dediyi “İki nəfər olanda biri növbədə durur, biri mal alır” cümləsinin içində bütöv bir keçid dövrünün fəlsəfəsi var.

Dili kobud, amma canlı olan kəndçinin dialoqlarında yumor var, həyat fəlsəfəsi var, kişi dili var. Burada pafos süni deyil, danışığın içindən doğur. “Tiklas” plaşı ilə Rusiyaya getmək olmaz deyən kəndçi təkcə paltar məsləhəti vermir. O deyir ki, bu yol nazik adamlar üçün deyil.

Səfərlər boyu təsadüfi görüşlər... oyadılan xatirələr... müəllifin öz gəncliyinə toxunduğu anlar kimi yadda qalır. Sanki hər addımda həyatın özünün yazdığı ssenari var. İnsan hər şeyi unuda bilər, amma özünün kim olduğunu unutmaq mümkün deyil.

Bütün bunlar göstərir ki, bu səfərlər təkcə coğrafi hərəkət deyil. Onlar keçid dövrü insanının tale yolları, insanın özünü axtardığı daxili coğrafiyadır. Müəllif bu reallığı romantikləşdirmir, amma gizlətmir də. Bu səfərlər ticarət və dolanışıqdan çox, insanın özünü tanımaya yolları kimi yadda qalır.

Romanın ilk abzaslarından etibarən diqqəti çəkən əsas cəhət müəllifin sadə, səmimi, danışiq dilinə yaxın və saxta bəzəklərdən uzaq, xalq nəfəsindən gələn təbii və səmimi üslubudur.

Əsərə ön söz yazmış şair, şərqşünas-tərcüməçi Hafiz Rüstəmin də vurğuladığı kimi, müəllif qəliz ibarələrdən qaçır, cümlələri xalq danışığının intonasiyası ilə qurur, mətnin bədii yükünü səmimiyyətin içindən keçirir.

Bu dilin ən güclü tərəfi odur ki, oxucu yazıçını deyil, həyat hadisələrinin iştirakçısı olan adamı, kənddən

çıxan, həyatla boğuşan, sevinci də, faciəni də bütün çılpıqlığı ilə yaşayan bir insanı görür.

Müəllifin dili elədir ki, oxunur, amma həm də dinlənir, danışılır, amma həm də duyulur, hərəkət edir, amma həm də düşündürür. Bu, onun yazıçı təbiətindən daha çox insani təbiətindən gəlir. Müəllif danışdığı kimi yazan, yaşadığı kimi danışan yazıçı kimi yadda qalır.

Nəhayət, romanın adı...

Romanın adı təsadüfi deyil və yalnız proloqdakı dramatik hadisəni işarələmək üçün seçilməyib. “Rus gəmisində intihar” ifadəsi romanın ideya yükünü daşıyan mərkəzi açıqdır. İlk baxışda bu ad oxucunu rus gəmisində baş verən real faciəyə yönəldir. Həmin hadisə süjet(in) faktıdır və müəllif onu gizlətmir. Lakin mətn göstərir ki, “rus gəmisini”, sadəcə, nəqliyyat vasitəsi deyil. Bu gəmi sovet məkanının, mərkəzdən idarə olunan sistemin, fərdi iradəni özünün mexanizmləri içində əridən böyük strukturun simvoludur. İnsan bu sistemin içində hərəkət edir, lakin istiqaməti özü müəyyən etmir. Gəmi gedir, zaman axır. İnsan isə bu axının içində ya sürüklənir, ya da bir nöqtədə bu sürüklənməyə qarşı çıxır.

Romanın fəlsəfi qatında “intihar” anlayışı da yalnız ölüm aktı ilə məhdudlaşmır. Arzulardan vaz keçmək, susaraq razılaşmaq, öz mövqeyini itirmək – bunların hamısı daxili intihar formalarıdır. Gəmidə baş verən hadisə həmin prosesin ekstremal formasıdır. Müəllif bu adı seçməklə oxucuya xəbərdarlıq edir: əgər insan başqasının qurduğu gəmidə gedirsə, bir gün ya boğulacaq, ya da bu gedişə qarşı çıxmaq məcburiyyətində qalacaq.

“Rus gəmisində intihar” romanı nəticə elan etmir. O, oxucunu əsas sualla

üz-üzə qoyur. Əsas sual isə kimin öldüyü deyil. Əsas məsələ budur: insan hansı anda susur, hansı anda razılaşır və hansı anda öz mövqeyindən imtina edir.

“Rus gəmisində intihar” bu nöqtədə dayanır: insanın qarşısında iki yol qalır, ya başqasının müəyyən etdiyi istiqamətlə sakitcə getmək, ya da bu gedişin içində öz sözünü qorumaq. Bu söz bəzən üsyan deyil, sadəcə, susmamaqdır.

Zahir Məlikli bu romanı ilə göstərir ki, həyat fırtına içində irəliləyən gəmi kimidir. Əgər insanın içində bir nur varsa, ən vahiməli və qaranlıq dalğa belə o nuru söndürə bilməz. “Rus gəmisində intihar” məhz həmin nurun kitabıdır.

Ülkər YUSİFOVA

ÇƏHRAYI XATİRƏ

Atışma başlayanda dönüb otağa baxdım. Tələsik yay paltarları axtaran anam şkaflın içini döşəmə ilə bir etmişdi. Taxtası döşənməmiş arxa otaqda dəmir çarpayının yanındakı qırışmış çəhrayı donum gözümə dəydi. Bu donlar keçən il bizim kənd dükənina gəlmişdi. Əynimə böyük olsa da, bir neçə il sonra geyinərəm deyə, anam alıb saxlamışdı.

...44 günlük müharibəyə könüllü qoşulan qardaşım evimizin videosunu çəkmişdi. Bu dəfə döşəməmizə erməni paltarları səpələnmişdi. Paltarların arasında çəhrayı uşaq ətəyi də var idi...

YUXUSUZLUQ

Novruz kənddə olanda yaşı altmışı keçmişdi. İki oğlundan biri əlil idi. Qızını köçürmüşdü. Böyük oğlu isə bimbimlə nişanlanmışdı...

Bir müddət idi ki, Laçın işğal olunmuşdu. Bizim rayonun da vəziyyəti yaxşı deyildi. Camaat arasında söz-söhbət gəzirdi ki, ermənilər hücum keçəcək. Təşvişə düşən, evində dinclik tapa bilməyən qadınlar cavanlı-qocalı “Övliyalər” deyilən Babaxəlil pirinə ziyarətə gedir, Hacı Qaraman ocağına

yığışib torpaqlarımızın xata-bələdan uzaq olması üçün dua edirdilər.

Avqustun otuzu atışma başladı. Qadınlar, uşaqlar, yaşlı kişilər kənddən çıxarıldı. Əli silah tuta bilən kişilər isə kənddə qaldı. Novruz həmin vaxt kənddən çıxmadı, arvadına demişdi ki, öz evimizdə qalırım, lazım olsa, əsgərlərə çay-çörək hazırlayaram. Əlim silah tutmasa da, heç olmasa, bir işə yarayım.

Atəşkəsdən sonra döyüşənlərin çoxu geri qayıtdı. Novruzun arvadı Çiçək hər kənddən gələndən onu görüb-görmədiyini soruşurdu. Gördüm deyən olmadı.

Çiçək Bakıxanov qəsəbəsində, uçuq bir tikiliyə sığınmışdı. Pəncərənin yerini göy çadırla tutmuşdu, qonşuların verdiyi didilmiş xalçanı yerə sərmiş, evdən çıxanda götürdüyü çamadanın içində sənədlərlə birgə gələn toy şəklini sellofana keçirib divardan asmışdı.

Qaçacaqdan sonra Çiçəyin gözünə yuxu getmirdi. Həftələrlə, aylarla yata bilmirdi. Qonum-qonşu yuxusuzluqdan qadının başının xarab olacağını deyirdi. Bakıda heç bir yeri tanımırdı. Böyük oğlu oxuyub yazmağı bildiyinə görə onu tez-tez icra nümayəndəliyinə göndərirdi ki, atasından bir xəbər bilsin. Ərinin adı əsirlərin siyahısında da

yox idi. Oğlu hər dəfə bikef evə girəndə Çiçək arvad daha heç nə soruşmurdu, səssizcə gözünün yaşını axıdırdı.

Kənd camaatı tez-tez Çiçəyin oğlundan atasına yas verib-verməyəcəyini soruşanda başını aşağı əyib:

Bilmirəm, gözləyirik... Anam heç Quran oxutdurmağa da qoymur, – deyirdi.

2020-ci ilin 25 oktyabrında Çiçək köhnə televizorun qabağından bir dəqiqə də ayrılmadı. Torpaqlarımız işğaldan azad ediləndə oğlu ilə icra nümayəndəliyinə də getmişdi. Ancaq mülki əhalinin hələ oralara buraxılmadığını biləndə dizinə döyüb, qara yaylığının ucu ilə göz yaşlarını silə-silə geri qayıtmışdı.

Bu illər ərzində yuxusuzluq mərəzi ondan əl çəkməmişdir. Aramsız getdiyi həkimlərin yazdıqları dərmanlar bəzən ötəri yuxu gətirsə də, bir müddət sonra təsiri itirdi. Dərmanları ovuc-ovuc içsə də, xeyri olmurdu. Qadın gündən-günə solur, qocalırdı. Qadın yuxulayanda oğlanları toy-bayram edirdilər ki, heç olmasa bir çimir yuxsunu aldı.

Torpaqlarımız qaytarıldıktan üç il sonra Çiçəyin oğlu anasını da götürüb kəndimizdəki evlərinə gedə bildi. Ev deyəndə ki, yerində xarabalıqdan başqa heç qalmamışdı. Həyətlərində qurumuş quyuya, qoz ağacına, bünövrəsi qalmış evlərinə baxıb yanıqlı səslə ağı demişdi...

Bakıya qayıdandan üç gün sonra xəbər yayıldı ki, Novruza yas mərasimi keçiriləcək. Həyətdə çadır qurulmuşdu, kişilər çadırdə, qadınlar isə qonşunun evində oturmuşdular. Yeməkdən sonra mollaxanım “Fatihə” oxumaq istədi. Çiçək yox idi. Hamının gözü Çiçəyi axtardı. Qohum qadınlar otaqlara baxdılar. Tapmadılar. Sonra uşaqlardan biri tənğnəfəs gəldi ki, bəs Çiçək nənə arxa otaqda yükün dibində yatıb.

Hamılıqla tələm-tələsik işlənməyən yorğan-döşək, artıq qab-qacaq, başqa xırdavatın yığıldığı soyuq otağa keçdik. Çiçək arvad çarpayının baş tərəfi ilə divarın arasındakı boşluqda oturduğu yerdə başını sinəsinə əyərək dərin yuxuya getmişdi...

QORXU

Həyatı düzənlə yaşamaq gözəl,
Mən də düzən qurdum, xoşuma gəldi,
Amma qorxular da vardı dünyada,
Mən nədən qorxdumsa, başıma gəldi.

Yollara güvənib getdim irəli,
Gördüm ki, yollar da daş qalaqlıdır,
Küsmədim həyata, tutdum ümiddən,
Baxdım ki, ümid də qaşqabaqlıdır.

Ümiddən əlimi üzərsəm əgər,
Elə bil gərilməmiş oxdan çıxaram,
Ümitsiz günlərin acığını mən,
Ümidli olduğum vaxtan çıxaram.

İndi heç adı da düşməz dilimdən,
Ümitsiz ürəyə qorxular dolar.
Niyə buraxım ki, onu əlimdən!?
Gedib başqasının ümidi olar.

Qorxduğum nə varsa, hey mənə qovar,
Mən daha qaçmıram, boşuna, gəlsin,
Kədərdən, qüssədən qorxmağa nə var,
Sevincdən qorxum ki, başıma gəlsin.

MƏZUN

Arzular titrəşir ürəyimizdə,
Sanki zamanı da üstələyirik,
Çox şey istəyirik dünyadan, bəlkə,
Bununçün dünyadan üzr istəyirik.

Elə bilirik ki, ömür əbədi,
Yaşayaq beləcə, kədərimiz yox.
Biz onda bildik ki, nələr itirdik,
Çox şeydən məzunluq, xəbərimiz yox.

Bir insan ömrünü yaşamaq çətin,
Ömrün yollarında nələr duyuruq?
Çəkərək dünyanın min əziyyətin,
Hətta ömürdən də məzun oluruq.

Zamandan, dünyadan uğur dilədik,
Amma bilmədik ki, əl çatan deyil.
Bizim tükənməyən arzular üçün
Zaman alqış deyib, əl çalan deyil.

Ürəkdə illərin həyəcanıyla
Səhvlərdən öyrənib yaşa doluruq.
Bəzən ipək olur ürəyimiz də,
Bəzənsə çevrilib biz daş oluruq.

Çətinlik insanın alın yazısı,
Uğur gəlib çıxmaz, savaşı olmasa.
Həyat dəyərini itirər, bəlkə,
Yollara atılan o daş olmasa.

Zaman axıb gedir, yatmayıb, oyaq,
İşlər gah yolunda, gah da baş-ayaq.
Hər şeyin sonunu yaşasaq da biz,
Təkcə məhəbbətdən məzun olmayaq.

SAKİT DÖYÜŞCÜ

Səssizlik içində gizlənənləri
Tapmaq istəsəniz, tapın tələsin!
Səsi eşidilməz, qılıncı kəsməz
Yarağı, silahı söz olan kəsin.

Eşidə bilməzsən qılınc səsini,
Onun gülləsi də hədəfə çatmaz.
Ona zərbə dəyər zərbə dalınca,
Ona daş atana bircə daş atmaz.

İti baxışıyla kəsərdən salar –
Qəlbinə tuşlanan küt alətləri.
İnsafa çağırır, haqqa çağırır –
Yerdə at oynadan ətalətləri.

Döyüşər beləcə özüylə hərdən,
Bəlkə də, günahı özündə arar.
Kömək uman olsa, uzadar əlin,
Özü gedən yerə onu da dartar.

Beləcə döyüşər susan adamlar,
Tanınar, bəlkə də, fərsizliyiyə
Qışqırır, bağırır səs salanları,
Susdurur özünün səssizliyiylə.

Deyəsən, sükut da sevər beləsin:
Döyüşə susaraq gedən kəsləri.
Təkcə qayalarda əks-səda verər
Sakit döyüşçünün savaşı səsləri...

ARZU TUTSUN ULDUZLAR

İnsan göyə can atar,
Yüksəlmək istəyi var.
Bu, aydındır, doğrusu,
Amma mənə nədənsə
Çox şübhəli görünür
Ulduzların beləcə
Yerə düşmək arzusu.
Yoxa çıxan ulduzlar,
Görən, hara yox olur?
Göydə axan ulduzlar
Dağa-daşamı düşür,
Torpağamı sığınır?
Deyəsən, ulduzun da
İnsan qədər ömrü var.
Eşitmişəm, deyirlər,
Göydə ulduz axanda
Köçər gedər insanlar.
Bir də ulduz axanda
Arzu tutar adamlar.
Guya kimsə uydurub,
Biz itirən arzunu,
Ulduzlar tez taparlar.
Necə də təzadlıdır!
Bu fikiri kim seçər?
Hansı fikir doğrudur!?
Birində ümid tapar,
Birində insan köçər.
Hər ulduz bir ümidsə,
Qoy qəlblərdə uyusun.
Bəs qırılan ümidin,
Öldürülən arzusunun
Günahını kim yusun?
İstəmirəm ümidlər
Atsın məni unutsun.
Əbədi olmur heç kim,
Mən də göyə axanda
Ulduzlar arzu tutsun...

Fidan VAHİD

ƏYRİ KÖLGƏ

Babam Şaqaydan yarım kisə bobla tutub. Nənəm həyətdə balıqları deyinə-deyinə qızardır. Süfrədə əyləşiblər. Babam balıqların ətli, ağ yerlərinə baxıb nənəmə ağız büzür: sümüyü yaxşı qızarmayıb.

Hər şeyi görürəm. Özümü axtarıram, amma tapa bilmirəm. Nənəmin boşqabın qırağına atdığı tilişkələrdən biriyəm sanki. Boşqabın kənarında büzüşüb qocaları süzürəm. Birdən özümü nənəmin əlindəki tikəyə yapışmış tapıram. Budur, artıq nənəmin boğazındayam. Onun boğazı çox dardır; həm də düyün-düyün... Keçməyə yer tapmıram, ilişib qalmışam. Nənəmin boğazını cırıb qanında boğulurdum ki, ayıldım. Əlimi ayaqlarıma uzatdım – yerində idilər.

Gözümü nənəmgildə açmışam. Hamı deyir ki, babamgildə yaşayıram. Amma yox, mən nənəmgildə qalıram. Son zamanlar yuxularımı qarışdırıram, amma onları ən xırda detallarına qədər xatırlayıram.

Həyatimizdəyəm. Qızmar günəşin şəfəqləri pələd qapıya qədər uzanan üzüm şelindən süzülüb yerə səpələnir. Həyat naxış-naxışdır. Şelin üstündə

iki sağsağan dayanmadan ötür. Onlara baxdıqca ürəyim sıxılır. Sağsağan həyətdə ötəndə bilir ki, bibimgil qonaq gələcək. Nənəm hazırlıq görür. Babamın kəsdiyi çolpaların qanını axıda-axıda bağdan aşxanaya gəlir. Çolpaların boğazını yuyur, tüklərini yolmaq üçün çuqun qazanı götürür.

Başım gicəllənir. Yenə özümü axtarıram. Mən o ağ çuqun qazanının içində vurnuxan qarışqalardan biriyəm. Nənəm qazanı üzəaşağı çırpır, qarışqaların hamısı yerə tökülür – məndən başqa. Nənəm qazanı su ilə doldurub ocağın üstünə qoyur. Qışqırıram, amma səsimi eşitmir. Qarışqaların səsini heç kim eşitmir. Su qaynamağa başlayanda dik atılıb ayıldım. Otağım səpsərin idi. Pəncərədən vuran meh bədənimə üşütüdü.

Bütün günü ora-bura qaçır, oynayıram. Babaya, nənəmə işlərində kömək edirəm. Nənəmi çox istəyirəm, babamı da. Amma hərdən, babam namaz qılan vaxtlarda istəyirəm ki, arxadan vurum onu.

Evimizdən tez-tez səslər yüksəlir. Bəzən bu səs-küy mənim ucbatımdan qopur. Özümü çox vaxt yiyəsiz torpaq kimi hiss edirəm.

Yüksəklikdəyəm. Yuxarıdan baxıram, amma harada olduğumu bilmirəm. Bozarmış döşmə, cırıq divar kağızları, nimdaş cehizlər, çatılmış qaşlar, yarmış günorta yeməyi, toz basmış fotoşəkillər... Heç biri tanış gəlmir. Evin küncündə özümə yuva qurmuşam. Tor çəkirəm – dörd divar boyu. Hərdən aşağı sallanıb yolumu itirirəm. Anamla atamın şəklini tor basıb. Mənim torum... Nənəm əlindəki pol taxtasının tinini qarnıma sıxdı.

Dik ayıldım. Nənəmin xorultusundan qorxdum, amma tez də keçib getdi. Axşamlar qorxuram. Hava qaralanda adam cildindən çıxıram. Nə qədər çabalasam da, adam olmağı bacarmıram.

Bir gün oyandım ki, evdə qırğın qopub. Babam oturaq stolunu nənəmin başına qaldırmışdı. Səbəbini bilmirdim, amma o an yerə yıxılıb dişlərimi bir-birinə sıxdığımı xatırlayıram. Bunu çox əvvəllər haradasa görmüşdüm. Mən də elə etdim. Babam da, nənəm də çox qorxdular. İlk dəfə idi onları belə görürdüm. Babam çəngəllə dişlərimi araladı, üstümə su çırpdılar. Tam gördüyüm kimi edə bilməmişdim, amma alınmışdı.

Ayılında stola baxa-baxa kəkələməyə başladım. Nənəm dördüncü stolu otaqdan çıxartdı. İkisini də susdurmuşdum. O gündən sonra balaca bir səsküy qalxan kimi kəkələməyə başlayırdım. Mənə qalsa, nənəm bilirdi ki, mən yalançı və təlxəyəm. Günlər beləcə keçirdi, amma gecələr qara kabus olub basırdı məni. Mən yuxularımı ipək yaylıqlı nənəmə qurban vermişdim.

Bu, əvvəllər maraqlı gəlsə də, sonra məni bezdirdi. Gözümdən düşən oyuncaqları Kürün qırağındakı zibil dərəsinə atardıq nənəmlə. İndi nə edəcəyimi bilmirdim. Nənəm deyərdi ki, adam yalan danışmaz. Seçim etməli idim: ya

adam olacaqdım, ya da yalan.

Bu oyuna son qoymağa qərar verdim. Münasib vaxtı gözlədim. Yenə babamla nənəm dalaşanda güzgünün qabağına keçib son məşqimi etdim: “Baba, bəsdir artıq nənəmi incitdin. Qışqırma ona. Siz belə olanda mən çox...” – deyəcəkdim.

Otağımdan çıxdım. Yüyürərək onların otağına girdim. Nənəm də, babam da məni görmürdülər. O anda, İlahi, necə qorxdum! Ayağımı sürüyə-sürüyə babamın düz qarşısında dayandım. Əvvəlcə səsim çıxmadı, sonra bütün gücümlə qışqırdım: “Babaaaa!”

Babam susdu, mənə baxdı. Bədənim tir-tir əsirdi. Davamını gətirmək istədim, amma boğazımda nəsə xırıldadı. Sözlər düyünlənib qaldı. Daha danışa bilmədim. Birdən hiss etdim ki, nəfəsim kəsilir. Sanki yenə daşam, sümüyəm, qarışqayam... Babamın gözlərinə baxdım. Baxışlarında qorxu vardı, amma heç nə demədi. Mən isə səsimi birdəfəlik itirdim.

O gündən sonra bir də heç vaxt adam ola bilmədim.

Hacıbala MAHMUDOV

***

Yenə yoxsan... 00:35,
Yada düşür unuduğum mahnılar.
Gicgahımda xəyanətin tətiiyi,
Ürəyimdə öyrətdiyin ağrılar

Xoşbəxtlikdən bir qadınlıq uzağam,
Məsafələr yenə görür işini...
Sənə lazım deyiləmiş, qadınlar
Sevmir axı ağlatdığı kişini.

Ağır içki, Sezen Aksu, qaranlıq...
Tənhalığın nəvazişin çəkirəm.
Bu gün elə ağrıyıram, elə bil
Ürəyimin ağıl dişin çəkirəm.

Həsrət məni yeyə bilmir nə vaxtdı,
Bilmirəm ki, itdi, yoxsa küçükdü.
Kədər rahat gəlib gedir, boyu da
Evimizin qapısından kiçikdi.

Səndən sonra yaşayaram necəsə,
Gedən geri qayıtmasa, yaxşıdı.
Bürclərinin daşı uçmuş qalayam,
Külək vurub dağıtmasa yaxşıdı...

DƏNİZ VƏ GƏMİ

Arada gedirəm dənizə sarı,
Dalğalar içimdən qəmi aparır.
Elə ləngər vurur suda, elə bil
Dünyanın yükünü gəmi aparır.

Bir nəfər sahildən quşlara baxır,
Ovcunda olana xəsislik edir.
Ət ilə balığın müqayisəsi
Nə yaxşılıq edir, nə pislik edir

Dənizin göyərək dərisi yenə,
Ayrılan qəlblərin çırpınışından.
Bir az da inciyib dəniz elə bil
Dəmir parçasının davranışından.

Gəmidən inciyib, gəmidən küsüb,
Necə sevnələri ayıra bilir?!
O axı sevgidən udur hamını,
Bermud üçbucağın dairə bilir.

Gəmi uzaqlaşib üfünə çatır,
Kiçilir gözümdə böyütdüklərim.
Balıqqulağının dili açılıb,
Eşitmədiklərim, eşitdiklərim...

Dənizdə tanışdı, gəmi də mənə,
İçində bir nəfər unuduğumdu.
Dilimin ucunda adı dolanan
Kirpiyin ucunda qurutduğumdu.

Gəmilər suların qaranlığına,
Balıqlar yem olur ağ aylara.
Deyirlər, dənizdə fırtına qopur,
Çörək verməyəndə qağayıllara...

“SƏNİ GÖRMƏK...”

Səni ilk dəfə görəndə külək sahilə
uşaqların çərpələngini oğurlayırdı,
Havanın qanı qaralmışdı, islanmışdıq,
buludlar soğan doğrayırdı.
Səni görmək təxəyyülümün ən çılğın
ehtirası, kor adamın gördüyü
ən rəngli yuxudur,
Səni görəndə dəniz də
ağzının suyun axıdır.
Səni görmək – səndən gələn ətirin
ürək notlarının səsini duymaq,
Səni görmək – həbsxanada qaşıqla
taxtanın üzərində qadın heykəli oymaq.
Səni görmək – qəlbimin xəfif külək
toxunuşlu əsintisi,
Bir körpənin doğuşda həyatını itirmiş
anasının qucağında cənnət gəzintisi.
Səni görmək – yaz dirilişi,
təbiət canlanması,
Səni görmək – dünyanın
ən son həftəsinin qiyamət günü,
yer və göyün nişanlanması.
Səni görmək –
çarəsizliyimlə barışmaqdı,
bircə dəfə güləsən deyə, barmaqlarımı
çənəmin altında hörməyimdi.
Məsələ səni görmək deyil, sənin məni
görməyindi...

MÜŞAHİDƏ ETDİKLƏRİM...

Üzünə düşən ikinci yağış damcısından
sonra ovucunu səmaya doğru tutan
adamın şübhəsi qədərdir, inancımız.
Yoxlayırıq, hər şeyi yoxlayırıq.
Dərmanların sitayiş etdiklərimizdən
daha təsirli olduğunu düşünürük,
kəsmirsə sancımız.
Gülürüz insanların həyatı, sonu ayrılıq
və ölümlə bitən filmdən
daha dramatikdir.
Zəncirvari nöqsanlarımın tövbələri, ağ
vərəq üzərində düzəlişlər kimidir.
Etdiyim günahlar, hamısı qrammatikdir.
Gördüklərimizə verdiyimiz adlar –
düşüncə güzgümüzün əks etdikləridir.
Bütün toylardan yadımda qalan –
tanımadığım insanların, bir-biri ilə
rəqs etdikləridir.
Ulduzlar – göy üzünün yeniyetməlik
səpkiləridir.
Burulğan, fırtına – dənizin intiharlara
ilkin təpəgiləridir.
Buludlar – yadplanetlilərin təhlükəsizlik
yastıqlarıdır.
Yalnızlar – kafirlərin İsa deyil, əvəzinə
başqasını çarmıxdan asdıqlarıdır.
Gənclik – qaçaraq, birnəfəsə qalxdığın
pilləkənləri sürüşməkdə, sürəhildə.
Allaha sevgi, bəlkə də, bizdən daha
çoxdu, “ateist saqqallı” dahilərdə.
Bütün rənglərin boz olduğu şəhərdə,
saçlarımın ağarmağa başlaması, ahəngə
uyğundur.
Ağlamaq – mühit dəyişkənliyinə alışan
birinci duyğundur.
Sevgi – ürək xəstəliyi,
ritm pozğunluğudur.
Sərbəstlik – evdar qadın yorğunluğudur.
Sən, gecə korluğum,
barmaq məsamələrimin yaddaşı,
Eşq – ipə-sapa yatmayan
qozbelin əhlət daşı.
İnsanlar – cənnətdən qovulmuş
mələyin ən yaxın qonşusu.
Dünya – günahkarların gecəqondusu...

Nadir QOCABƏYLİ

İYDƏ AĞACI

– Qadir dayı! Ay Qadir dayı!

Qonşum İmamverdinin səsiydi. Xanım təzədəm çayı masamın üstünə təzəcə qoyduğundan onun harayına çıxmaq heç ürəyimcə deyildi. Həm də nə deyəcəkdi ki?! Həmişəki kimi uzaqbaşı ya balta istəyəcəkdi, ya mişar, ya da laqonda.

Yaxşı ki, uşaqlar evdəydi, dedim, baxın, görün nə istəyir, verin getsin.

Pürrengi çaydan elə bircə qurtum almışdım, oğlum gəldi ki, “ata, səni istəyir, nəsə sözü var...”

Başə düşdüm ki, qismətimdə bu təzədəm limonlu çayı ləzzətlə içmək yoxmuş. Heç qoyarlarmı? Bizə axı hər şeyin bayatımışı, qurumuşu, keyfiyyətsiz cə izdi, yoxsa qudurar, özümüzü nəsə hesab edər, ağ olarıq...

Üst-başımı qaydaya salıb çıxdım. Qonşu artıq həyətdəydi.

Onu evə, çay içməyə dəvət etdim:

– Təzədəm çayımız var, qonşu, buyur evə, adama bir stəkan içək. Mənimki elə stolun üstündədi, sənə də...

Ancaq İmamverdi sözüümü tamamlamağa imkan vermədi.

– Sağ ol, qonşu, – o dedi. – Səndən balaca bir xahişim var.

– Buyur, eşidirəm, – cavab verdim.

– İcazə ver, o iydə ağacını kəsim.

Qonşum məndən azı iyirmi yaş kiçik cavan bir oğlandır. Ancaq çox tez evləndiyindən uşaqları elə mənimkilərlə təxminən tay-tuş olurlar. Yaşadığım evin torpağını da vaxtilə, yəni İmamverdinin bığ yeri təzəcə tərləməyə başlayanda onun valideynlərindən almışam.

Elə evi tikib təzəcə içinə girmişdim ki, mənə onun toyuna çağıldılar. Mənimlə təxminən yaşdaş atasına dedim ki, ay Cavad kişi, bu hələ uşaqdır axı, nə xəbərdi. Qoy bir məktəbi qurtarsın, oxusun, iş-güc sahibi olsun, əsgərliyini çəksin, sonra evlənər də...

Cavab verdi ki, artıq işləyir, mənə kömək edir. Yoldaşım da işə getdiyinə görə, ev yiyəsiz qalır. Gəlini gətirirəm ki, evdən muğayat olsun...

– İmamverdi, – dedim, – bu iydə ağacı sənə nə problem yaradır axı? Gör neçə də gözəldi, hələ çiçəklərinin qoxusunu demirəm, adamın nəfəsini genişlədir, ürəyini açır.

İmamverdi ilə aramızdakı hasarın döşündə öz-özünə bitib, öz-özünə böyümüş, iri gövdəli, hündür, qamətli ağaca çevrilmiş iydə, həqiqətən, çox gözəl idi. Bu qış aşağıdakı qol-budağını darayıb, səliqəyə saldığımdan daha da gözəlləşmiş, sarı çiçəkli salxımları xeyli çoxalmışdı. Ətri bütün məhəlləni bürümüşdü. Bir yerə çıxıb evə qayıdanda uzaqdan onun qoxusunu hiss edib başımı qaldırır,

gəlib həyəət girənəcən fəxr və fərəhlə tamaşa edirdim. Həyəət girib, bir də yaxından heyranlıqla baxıb, qoxusunu ləzzətlə ciyərlərimə çəkir, Tanrının və təbiətin yaratdığı bu gözəlliyə şükr edə-edə xoş ovqatda evə daxil olurdum.

Amma İmamverdi dedi ki, ağacın yarpaqları və çiçəkləri onun həyətinə tökülür, yoldaşı süpürməkdən təngə gəlib. Ayaqları və onurğası zədəli olduğu üçün qadın əyiləndə əziyyət çəkir.

– İcazə ver, kəsim, onusuz da yəni-dən pöhrələyəcək də, – o, nəzakət ləğü-lümsəyərək, çöhrəsinə məsum və mehriban bir ifadə verdi.

– Ay qonşu, – dedim, – axı bu ağacın budaqları sənin həyətinə keçmir, hamısı hasarın bu tərəfindədir, qışda budayanda siz tərəfə keçən budaqların hamsını kəsmişəm.

– Valla, həyəət pis gündədi, inanmırsan, keç bax, – o, pərt halda cavab verdi.

İmamverdi ilə mübahisə etməyə nə həvəs vardı, hə də hövsələ. Biz açıq-aşkar bir-bizimizi anlamaqda çətinlik çəkirdik. Əslində, mən ona iydə yarpaqlarının və çiçəklərinin çox gözəl şeylər, Tanrının, təbiətin bizə bəxş etdiyi gözəllik və lütfkarlıq olduğu haqda uzun nitq söyləyə bilərdim. Ancaq bu, mənasız bir triada olacaq, şirləri yığıb, onlara ceyranları yeməmələri haqda mühazirə oxumaq qədər absurd görünəcəkdi.

Düşündüm ki, atalar boş yerə “qonşun pisdi, köç qurtar” deməyib ki. Ancaq fikrimi dərhal da dəyişdim. Çünki Allah-tərəfi danışsaq, İmamverdi pis qonşu deyildi və ona hər hansı bir irad tutanda, nə barədəsə xəbərdarlıq edəndə üzə qayıtmaq, cavab qaytarmaq kimi xasiyyəti də yoxuydu. Vaxtilə həyətdə zibil yandırmalarını irad tutmuşdum, dərhal olmasa da, bir müddətdən sonra, sağ olsunlar, havanı zəhərləməyi dayandırmışdılar. Ondən sonra gecələr hidrofor sistemli su nasosu hər dəqiqəbaşı vıyıldayıb məni yatmağa qoymayanda, onsuz da oyaq olan sinirlə-

rimi daha da gərginləşdirib, beynimi xarab edəndə çağırıb dedim ki, qardaş, sənin su kranın haradansa buraxır; bu həm su israfıdır, həm sənin cibinə ziyandır, həm də mənim əsəblərimi korlayır. Onda da bir söz demədi, gülümsədi, söz verdi ki, düzəldəcək. Sağ olsun, düzəltdi də, ancaq yenə də dərhal yox. Bir neçə dəfə xəbərdarlıq etdikdən sonra, deyəsən, nasosu söküüb, evin zirzəmisində quraşdırdı və zəhlətökən, əsəbpozan vıyıltı da kəsildi. Hazırda gecələr külək əsəndə çırpılla-raq köhnə neft buruğu kimi danqa-dunq salan və şirin yuxumuza haram qatan dəmir qapıya əncam çəkməsi üzərində işləyirdim ki, məni qabaqladı və biçarə iydə ağacından elə şikayətləndi ki, dəmir qapı yaddan çıxdı. Yoxsa hər dəfə gecələr Abşeron küləyinin əsəbi həmlələrinin zərblə çırpdığı dəmir qapının həyasızlığını ona növbəti dəfə xatırlatmağı düşünürdüm.

Birdən ağılıma gəldi ki, bəlkə, qonşunun həyətimdəki iydə ağacının gözəlliyinə paxıllığı tutur. Axı iydə həqiqətən çox gözəl, qədd-qamətli idi və həyətinə belə bir təbii gözəllik olmasını hər kəs istər. Üstəlik, nəzərə alsaq ki, bu həyəti vaxtilə İmamverdinin valideynlərindən satın almışam, bu da qibtə duyğusunu alovlandıra, artırma bilərdi. Axı ehtiyac ucundan məcburən torpaq, ev, əmlak satmaq insana toxunur və bunu ölüncə unuda bilmir. Biri elə mən özüm. Atamın evini və yurdunu satdığımdan iyirmi il keçsə də, hələ də hər gecə yuxuda orada oluram və görürəm ki, evi satdığım adamlar hələ köçməyiblər. Ya da köçsələr də, bizi oranı tərək etməyə tələsdirmirlər.

Sonra düşündüm ki, bəlkə, iydə ağacının məsum, sadələvh çiçəkləri və yarpaqları nə işlə məşğul olduğu düz-əməlli bəlli olmayan qonşunun bahalı məşininin hansısa məsələsinə dolur və sonra onları oralardan çıxarmaq it zülmünə çevrilir? Ancaq sonra ağılıma gəldi ki, qonşum öz bahalı məşininini həyətinə yox, çox

zaman mənim darvazamın qarşısında saxlayır. Mən də ona bir söz demirəm, çünki öz maşınımı çoxdan satmışam və bu səbəbdən darvazanı açıb-bağlamağa, maşını həyətə salıb-çıxarmağa ehtiyac olmur ki, qonşunun maşını da maneçilik törətsin.

Qonşum son iki-üç ildə qəfil varlandı və hər kəsdə olmayan yekə, bahalı maşın aldı. Sağlığına qismət. Mən hamının yaxşılığını istəyirəm. Ancaq cəmi üç-dörd il qabaq oğlumun təhsil haqqını ödəmək üçün ucuzvari maşınımı satanda gəldi ki, kreditlə versəm, alar. Mən də cavab verdim ki, vallah, pul lazım olduğu üçün satıram. Ondan sonra evimin qapısını bağlayıb, iş üçün məcburən qonşu ölkəyə getdim. Orada tərcümə işləri ilə məşğul olmaq üçün notariat kontoruna müraciət etmişdim ki, diplomumu təsdiqləyib, imzamı qəbul etsinlər. Ancaq universitetin Azərbaycan bölməsini bitirdiyim üçün qəbul etmək istəmirdilər. Bu məsələ ilə bağlı notariusla mübahisə etdiyim məqamda tanınmayan nömrədən zəng gəldi. Üzr istəyərək, açdım və kim olsa yaxşıdır. Həmin bu İmamverdi. Mənə deyir ki, qonşu, onsuz da evi satırsan, icazə ver, keçim sənənin həyatına, velosipedini götürüm.

Dedim, qardaş, əvvəla, ev hələ ki satılmayıb, satsam və qonşu ölkəyə köçəsi olsam, söz verirəm ki, velosipedi sənə bağışlayacam. Sonra da ki, velosipedi evə qoymuşam, qapıları da bağlamışam...

Ancaq hiss elədim ki, qonşum velosipedin yerini də bilir, onu oradan necə götürməyin üsulunu da...

Lakin insaf namınə deyim ki, İmamverdi pis qonşu deyil. Bu atalar da çox sözü havaya sovurublar ey... Qonşun pisdir, köç qurtar. Guya köçmək elə halva imiş.

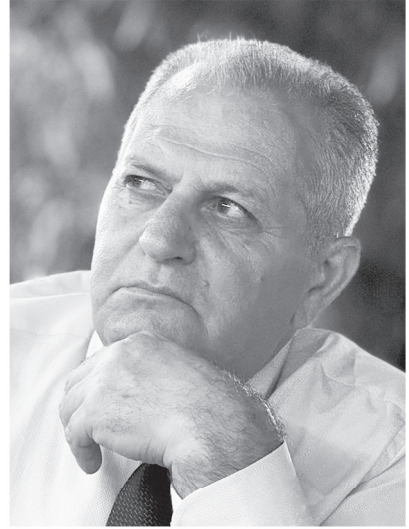
Yəqin ki, atalarımız, yəni ulu babalarımız bu sözləri alaçıqda yaşayanda deyiblər. Çünki pis qonşudan canını qurtarmaq üçün alaçığı söküüb, ucsuz-bucaq-

sız dünyanın çöllü-biyabanının başqa bir yerində qurmaq heç bir çətinlik yaratmayıb. Sənəd-sünəd düzəltmək yox, normal qiymətə müştəri tapmaq yox, dəllal yox, makler yox, icra hakimiyyəti yox, münasib qiymətə ev almaq, ya da kirayə tapmaq yox, ev əşyalarını zədələmədən, itkisiz daşımaq yox. Elə köçməyə nə var ki.

Fəqət onlarda da günah olmayıb. Nə bilsinlər ki, vaxt gələcək, insanlar alaçıqlarda, çadırlarda yaşamayacaqlar və pis qonşudan can qurtarmaq elə də asan olmayacaq.

Ancaq yenə deyirəm, İmamverdi pis qonşu deyil. Çünki ona pis qonşu desək, gərək bütün millətə, bəlkə də, bütün bəşəriyyətə pis deyək. O sadə səbəbdən ki, dünyadakı bütün qonşular real və potensial imamverdidir.

Hara köçəcəyəm ki, daha yaxşı, səviyyəli, mədəni qonşularım olacaq və məni hərtərəfli başa düşüncələr? Elə bu səbəbdən haqq-salam, qonşuluq xatirinə ağacı kəsməsinə icazə verdim. Çünki elə o özü demişkən, iydə ağacı yenidən göyərrib, pöhrə verəcək, boy atacaqdı, ancaq pozulmuş münasibətləri bərpa, kəsilməmiş haqq-salamı yenidən qaynaq etmək asan deyil...

Zöhrab MEHDİ

YERİMİZ YOXDUR

Şükr et, könül, oysa bizim
Kimsədən sirmimiz yoxdur.
Şəffafdır, pakdır içimiz,
Hisimiz, kirmimiz yoxdur!

Biz yalnız haqdan yanayıq,
Yanmasın bir can, yanayıq.
Harda olsaq yan-yanayıq,
Ya da heç birimiz yoxdur!

Desələr, yurdun harası,
De ki, göylə yer arası.
Baş qaxıncı, üz qarası,
Ölümüz, dirimiz yoxdur!

Uzundur yolumuz, könül,
Xoşdur, xoş halımız, könül.
Nə üçdə alımız, könül,
Nə beşdə verimiz yoxdur!

Varımız yox sözdən qeyri,
Yarımız yox düzdən qeyri,
Neynək, bizim bizdən qeyri
“Getməyə” yerimiz yoxdur!

SALAM DEYİN

Burda maraqlı bir şey yox,
Bax, başımı qatammıram.
Fikrim qalıb uzaqlarda,
Ha gedirəm, çatammıram!

Kimim var, nədir bilmirəm
Məni çəkən, uzaqlara?!
Duman kimi qəm, nisgildi
Yoxsa çökən – uzaqlara?!

Necə keçir, necə orda –
Günlər, aylar, illər, görün?
Səksəkədə ürəklərimi,
Tətikdəmi əllər, görün?!

...Yağış yağır, külək əsir...
Belədirmi gündüz, gecə?!
Kim bilir, kim uzaqların
Havası nə, rəngi necə?!

Ha gedirəm çatammıram –
...Asta... yeyin – uzaqlara!
Dostlar, bir gün ola... məndən
Salam deyın, uzaqlara!

DƏRD GƏTİRİRƏM

Uzanan hər ələ əmək oluram,
Hər ünə qaçıram, səsə qaçıram.
Yubansam nə olar, kim bilir, oysa
Qırdırma qaçıram, kəsə qaçıram?!

Torpaq ağrıməsən – addımlarımı
Ehmalca atıram, asta qoyuram.
Hardan gəlir-gəlsin başıma, öpüb,
O daşı gözümün üstə qoyuram.

Görsəm ki, ocağı, odu sönən var,
Gözümdən atəş də, qor da verirəm.
Bunun qaydası nə, üsulu necə –
İstəsən çəkinmə, sor da – verirəm?!

Nazını çəkirəm ağacın, quşun,
Yarpaqtək əsirəm, yarpağın üstdə.
Bağrıma basıram, altı bir yana,
Nə varsa... nə varsa, torpağın üstdə!

Hər gün neçə cürə ahdan keçirəm
Özümdən nə qədər söz götürürəm.
Hər sabah evimdən ümidlə çıxıb,
Hər axşam evimə dərd gətirirəm!

O DAŞA DƏYMƏ

O daşa dəymə, toxunma o daşa, qafil,
Bilirsən o daşı üst-üstə kim qoyub?!
Özü də əzmlə, səbirlə, təmkinlə –
Pərçim edib biri-birinə,
pərçim – qoyub!

Daşı daş üstünə qoymağa ürək lazım,
Nəbadə, bu sənə zarafat gəlməsən.
Bacarırsan, bir daş da sən qoy üstünə,
Ya da, farağat dur, farağat - gəlməsən!

Əslində, düşünürsən; daşdı da, amma
Üst-üstə qoyursan – iki, üç,
dörd... olur.

Bir də baxırsan ki, ev olur, qala olur –
Bir də baxırsan ki, binə olur,
yurd olur!

Həm də, daş daşın üstündə olanda
Əlimizə, ayağımıza ilişən daş azalır.
Daşı daş üstünə qoymaq da hadisədi,
Hə də, qoyarsan, yeni bir tarix yazılır.

O daşa dəymə, toxunma o daşa, qafil,
Bilirsən o daşı üst-üstə kim qoyub?!
Bax, necə yonub, cilalayıb – əhsən,
Hər kimsə, gör nə gözəl,
nə biçim qoyub!

NAŞI AĞRIYIR

***

Bu zavallı yatıb, durur,
Min fikir, min xəyal qurur,
...Gah ora, gah bura vurur –
Başı ağrıyır, ağrıyır!

Taqəti, heyi dizində,
Gülür, gülüşü üzündə.
Sıxır, hər dəfə gözündə
Yaşı ağrıyır, ağrıyır!..

Əynində palı paltarı,
Nimdaş köynəyi, şalvarı.
...Bacası, damı, divarı,
Daşı ağrıyır, ağrıyır!

Günü belə, ayı belə,
Yox hesabı, sayı belə.
Yazı belə, yayı belə –
Qışı ağrıyır, ağrıyır!

Nolar ümid ver, xırda bir...
Dur de də, barı – dur da, bir.
Tanrım, görmürsən burda bir
Naşı ağrıyır, ağrıyır?!

... Bax, gör kimdir o... sərsəri
Barmaqlarıyla oynayır, əllərini
ovuşdurur –
Oturub köhnə məzar daşının
kölgəsində

Uğursuz bir taleyin, baxtın...

... Bəs o, kimdir o... eyvah
Əslində, əsirinə çevrilir
hər gün, əsirinə –
Guya öz aləmində
meydan oxuyur üzünə
Ona ayrılmış zamanın, vaxtın...

... Bax, gör kimdir o... zavallı –
Qaldırıb başını şükür etmək istəyir
dərgahına.
Daha bilmir ki, dərgah sahibidir elə
Qaldırmağa qoymayan,
başından basan...

... Bəs o, kimdir o... eyvah...
Ov seçilmişkən özü,
hər şeydən xəbərsiz,
Bəlkə, bu dəfə...bəlkə,
indicə olacaq deyib,
Səbirlə marığa yatan, ov pusan...

...Bax, gör kimdir o... didərgin –
Dağılmış yurdunun
xarabalığında dolaşır...
Xəyalında... bir tikə çörək,
bir kasa şorba,
Yanında da, bir qaşığı çəkir...

...Bilmirəm, fərqi nədən, ya yox,
Nə qədər acınacaqlı görünsə də,
qəribədi,
Bütün bu mənzərələrin
fonunda nədənsə
Mənim diqqətimi, bir işıq çəkir...

HARA QOYUM

***

Hara qoyum ürəyimi,
Harda saxlayım, İlahi?!
Sən bilərsən, bir yer söylə –
Var da, saxlayım, İlahi?!

Ağzınacan dolub daha,
Bax, necə daşır ürəyim!
Hər gün bir az da qudurur,
Həddini aşır, ürəyim!

Çıxarım qəfəsə qoyum,
Qaldırım rəfdə saxlayım?!
Nə günahın sahibiyəm,
Nə etdim səhvə saxlayım?!

Baxmır söyüb, qarğıyırım,
Tuturam dilə, ovunmur!
Gecə demir, gündüz demir,
Belə, ya elə – ovunmur?!

Hara qoyum ürəyimi –
Bir yer göstər, yer, İlahi?!
Mən nə bilim nə istəyir
Bu çər dəymiş, çər... İlahi?!

...Görsən ki, havalanmışam,
Başında dəli bir eşq havası var...
Görsən ki, havan çatışmır,
Dur, çıx gəl bizə sarı...

...Görsən ki, könlün qubarlanır,
Qəribsəyirsən, doluxsunursan...
Görsən ki, gözlərin islanır –
Yum, sıx gəl bizə sarı...

...Görsən ki, gücün yetmir,
Nəyləsən də, bacarmırsan özünü.
Görsən ki, çıxmıram yadımdan –
Yəni, unuda bilmirsən...

...Görsən ki, özündə deyilsən,
Əllərin, ayaqların sözünə baxmır.
Görsən ki, dilin, dodağın əsir –
Özünü ovuda bilmirsən...

...Bax, onda dur gəl bizə sarı,
Heç kimdən çəkinib eləmə,
Heç nəyə, heç zədə məhəl qoyma –
Başını dik tut...bir az...

...Ürəyinin döyüntüsü istisna,
Qulaqların tıxa bütün səslərə –
Onsuz da sən əvvəldən vəfasızdın –
Mənsə əvvəldən “yaramaz...”

ÜRƏK QOYMUŞAM

Ay zalım dur bir aç, nə oturmusan,
Qapının önünə ürək qoymuşam.
Hələ şəh dəyməmiş, arı qonmamış –
Bir dəstə təzə-tər çiçək qoymuşam!

Gün vurur, isladar yağış – amandı,
Bozardar üzünü bu qış – amandı!
Birdən duyuq düşər, qurd-quş, amandı,
Ya da, “çırpışdırar” külək, qoymuşam!

Nahaqdan bu yola baş qoymamışam,
Xalisdi, döyünür – “daş” qoymamışam!
Əmin ol, yüz faiz, boş qoymamışam,
İçində min cürə dilək, qoymuşam!

Göz atıb, iz salıb, rəddi çəkmişəm,
Lap belə aşmışam, həddi, çəkmişəm!
Qapına ürəkdən səddi, çəkmişəm,
Girməsin içəri fələk, qoymuşam!

Nə hiyləsi olar, nə fəndi olar,
Dolanar başına, əfəndi olar!
İstəsən, lap belə kəfən də olar,
Hələlik dur bürün, bələk qoymuşam!

Özüm düzüb-qoşub söz eləmişəm,
Hər nə eləmişəm, öz eləmişəm,
Kim nə deyir-desin, düz eləmişəm,
Harda var sənintək, mələk – qoymuşam?!

D

ƏRGİDƏ KİTAB

BİR DAHA HİMNİMİZ HAQQINDA

(6-cı yazı)

Seymen Özdeniz ikinci yazısında İsmayıl Zühtü bəyin yazdığı marşı Azərbaycana göndərməsini belə təsvir edir:

“İsmayıl Zühtü bəy İzmirin işğal altındaykən Azərbaycan üçün bəstələdiyi söz konusu olan marşın parşömen (perqament-K. Ş.) kağızlara yazılmış notlarını, Müttəfik Dövlətlərin İstanbulda yerləşən nümayəndələri ilə Azərbaycana göndərmişdir. Hemen ardından da İzmirdə musiqi müəllimi kimi çalışdığı bütün məktəblərdə bəstələmiş olduğu bu marşı öyrətməyə başlamışdır». (Seymen Özdeniz. «Kardeş Ülke Azərbaycana Marş Armağan Eden Bestekar: İsmail Zühtü Bey» 7. Uluslararası Sosial Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi. Tam Metn Bildiri Kitabı. 2024, s. 108).

İsmayıl Zühtü Bəy Türkiyədə Cümhuriyyət öncəsi milli mücadilə dövründə yorulmadan çalışaraq insanların, xüsusilə gənclərin vətənpərvərlik ruhunun yüksəldilməsində misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Bütün bu təmənnasız xidmətlərə baxmayaraq, böyük bəstəkar, milli düşüncə sahibi İsmayıl Zühtü bəyin yaradıcılığı və fəaliyyəti kifayət qədər araşdırılmamış, əsərləri it-bat olmuş, adı isə az qala unudulmaq həddinə çatmışdır.

Nə yaxşı ki, son zamanlar bəzi araşdırmaçılar İsmayıl Zühtü bəyin həyat və fəaliyyətini öyrənməyə maraq göstərir və qiymətli yazıları ilə türk millətinə, onun musiqisinə xidmət etmiş ustad bəstəkarın adını əbədləşdirirlər. Musiqişünas və musiqi tənqidçisi Ahmet Say, professor, doktor Ömer Faruk

Huyugüzel, yazıçı, teatrşünas, rejissor, bəstəkar Yaşar Ürük, musiqişünas Seymen Özdeniz və digər araşdırmaçıların son illərdə apardıqları tədqiqat işlərini qeyd etmək vacibdir.

“Kardeş Selamı” – Azərbaycan Marşının söz müəllifi görkəmli ədəbiyyatçı alim, ədəbiyyat tarixçisi, jurnalist, siyasətçi, Turan ideyasının daşıyıcılarından və təbliğatçılarından olan İsmayıl Həbib Sevük və ya İsmayıl Hakkı Sevük (1892-1954) Kurtuluş Savaşı boyunca Milli Mücadilə hərəkatının ən qızgın dəstəkçilərindən olmuşdur. O, 1943-1946-cı illərdə VII çağırış TBMM-də millət vəkili olaraq yer almışdır. Türkiyə Cümhuriyyətinin ilk illərində Ədirnə Milli Təhsil müdiri təyin olunan İsmayıl Həbib Sevük Ədirnə Türk Ocağına rəhbərlik etmişdir. 1923-cü ildə “Yeni Gün” qəzetinin və Anadolu Xəbər Agentliyinin müxbiri kimi Atatürkün Adana-Mersin-Konyaya etdiyi səfərə qatılmış, qayıtdıqdan sonra gördüklərini silsilə məqalələr şəklində “Hakimiyyəti Milliyə” qəzetində dərc etdirmişdir. 1925-ci ildə liseylər üçün dərs kitabı olaraq “Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi” əsəri çap olunur. 1935-ci ildə Atatürklə bağlı xatirələrindən ibarət “O Zamanlar”, 1939-cu ildə Atatürkün fəaliyyətinə həsr olunmuş «Atatürk İçin» kitabları nəşr olunur.

“Kardeş Selamı” – Azərbaycan Marşının müəllifləri haqqında ətraflı məlumat verməkdə məqsədim Azərbaycanın müstəqilliyini elan etməsinə ürəkdən sevinən, hər vasitə ilə dəstək göstərməyə çalışan böyük fikir, düşüncə sahiblərini tanımaq və ehtiramla anmaqdır. Bəzi araşdırmaçılar öz yazılarında yanlış olaraq bildirərlər ki, guya Azərbaycan hökumətinin dövlət himni üçün elan etdiyi müsabiqə qaliblərinə böyük məbləğdə mükafat ayırdığı üçün

onlar bu müsabiqədə iştirak etmək qərarına gəlmişlər. Bu, tamamilə əsassız və yanlış yanaşmadır. Həm İsmayıl Həbib Sevük, həm də İsmayıl Zühtü bəy böyük Turan ideyasının daşıyıcıları və təbliğatçıları olmuşlar. Azərbaycanın müstəqilliyinə ürəkdən sevinərək əqidələrinin diktəsi ilə ölkəmizə bir sənət ərməğanı etmişlər.

Qeyd etdiyim kimi, Nəriman Nərimanovun arxivində tapılan “Azərbaycan Marşı”nın sözləri yazılmış vərəqin yuxarı sol küncündə Bakı, yuxarı sağ küncündə isə 1922-ci il yazılıb. Həm də şeir Azərbaycan SSR XKS sədrinin şəxsi katibinin vərəqində yazılıb. Müəllifin adı qeyd olunmayıb. Bu sənədi ilk dəfə üzə çıxaran tarixçi-alim Firdovsiyyə Əhmədova da bildirmişdi ki, tapılan dörd sənəddən üçü oxşar xətlə, dördüncü isə, yəni “Azərbaycan Marşı” başqa xətlə yazılıb. Çox güman ki, şeiri N. Nərimanovun tapşırığı ilə şəxsi katibi öz xidməti vərəqinə köçürmüşdür. Onun şeiri haradan köçürməsi məlum deyil.

Mən Nəriman Nərimanovun qardaşı nəticəsi, uzun müddət görkəmli dövlət xadiminin ev muzeyinin direktoru işləmiş Kamilə Hüseynova ilə görüşüb bəzi mətləblərə aydınlıq gətirməyə çalışdım. Kamilə xanım bildirdi ki, 1922-ci ilin sonlarında Nəriman Nərimanov SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət Heyətinin ZSFSR-dən sədri seçilir və Moskvaya köçür. Faktiki olaraq SSRİ kimi nəhəng bir ölkənin rəhbərlərindən biri kimi fəaliyyətə başlayır. 1925-ci il martın 19-da Moskvada vəfat edir. Önün ölümü müəmmalı şəkildə baş verib. Kamilə xanım nənəsindən eşitdiyi bəzi məlumatları xatırlayaraq dedi:

“Mənim nənəm və babam əmi uşaqları idilər. Hər ikisi Nərimanovun qardaşı uşaqları idi. Nənəm ehtiyatla bizə bəzi şeyləri danışardı. Amma çox şeyləri deməyə qorxardı. Nərimanovun müəmmalı ölümü ilə bağlı nənəm danışardı ki, həmin gün Kremldə iclas keçirilir və milli məsələlər müzakirə olunub. Bu iclasda Nərimanov və Stalin arasında ciddi mübahisə yaranıb. Adətən, çay içən Nərimanova o günü qəhvə gətiriblər. Onsuz da iclas ciddi əsəb gərginliyi ilə keçirmiş. Qəhvəni içəndən sonra onun halı daha da pisləşib. İclası yarımçıq tərk edərək havaya çıxıb. Kremlin həyatında gəzişərkən ürək tutması baş verib. Onu xəstəxanaya çatdırıblar. Lakin xəstəxanada həkimlər ona heç bir yardım göstərməyiblər. Həyat yoldaşı Gülsüm xanıma Kremldən zəng edərək məlumat veriblər və bildırıblər ki, sizi xəstəxanaya gətirmək üçün maşın göndərilib. Gülsüm xanım xəstəxanaya gələndə artıq Nərimanov keçinibmiş. Çünki ona xəstəxanada heç bir yardım göstərilməyib.

Elə həmin gün dövlət dəfn komissiyası yaradılıb. Komissiyanın qərarına əsasən, evində iş otağına üç gün ərzində baxış keçirilib. Həmin üç gün ərzində iş otağı ailə üzvləri üçün belə möhürlənərək bağlı olub. Yalnız baxış keçirməyə gələnlər otağa girə bilib. Nərimanovun iş otağına baxış onun əmisi nəvəsi Müzəffər Nərimanovun iştirakı ilə keçirilib. Üç gün ərzində xeyli sayda sənədləri toplayıb özləri ilə aparıblar.

Gülsüm xanım Nəriman Nərimanovun Bakıda dəfn olunmasını istəyib. Moskvadan Bakıya müraciət olunub. Lakin Bakıdan bu müraciətə cavab verilməyib. Ona görə də dəfn komissiyası görkəmli dövlət xadimini Kremlin di-

varları yanında böyük ehtiramla torpağa tapşırıblar. Dəfn mərasimində ölkə rəhbərliyi, SSRİ-nin bütün bölgələrdən dövlət və hökumət nümayəndələri iştirak etdiyi halda, Azərbaycandan kimsə iştirak etməyib...

Dəfn mərasimi başa çatdıqdan sonra Gülsüm xanım 5 yaşlı oğlu Nəcəflə Azərbaycana köçmək istəyib. Bu haqda Kalininə müraciət edib. Nərimanova böyük hörməti olan Kalinin Gülsüm xanımı fikrindən daşındırıb və bildirib ki, sizin Azərbaycana, Bakıya köçməyinizi məsləhət görmürəm. Moskvada qalsanız yaxşı olar...”

Həqiqətən də, Kalinin haqlı imiş. Nərimanovun müəmmalı ölümündən sonra onun fəaliyyətini təftiş etməyə başlayıblar. Dəfn komissiyasının qərarı ilə evində, iş otağında keçirilən baxış zamanı iştirak edən əmisi nəvəsi, yüksək dövlət vəzifələrində çalışmış Müzəffər Nərimanov 1937-ci ildə həbs olunub. Ona antisovet qruplaşmasına Azərbaycanda rəhbərlik etməsi və “Alman və Türkiyə kəşfiyyatının” agenti ittihamı irəli sürülüb. Ona qarşı sürülən ittihamları rədd edən Müzəffər Nərimanov 1937-ci ildə Moskvaya etap olunub. 1938-ci il aprelin 21-də Moskvada SSRİ Ali məhkəməsi Hərbi kollegiyasının qərarı ilə güllələnib.

Nəriman Nərimanovun silahdaşları, yaxınları, qohumları nəzarətə götürülüb.

Nərimanovun yeganə övladı Nəcəf 1943-cü ildə, 24 yaşında müharibədə həlak olub. O, atasının ona yazdığı məktub-nəsihətdən xəbərsiz olub. Anası Gülsüm xanım oğlunu qorumaq üçün ona bu haqda heç bir məlumat verməyib.

Gülsüm xanım 1953-cü ildə Moskvada vəfat edib. Yaşadıqları evin əşyaları satışa çıxarılıb və xidməti ev dövlətə qaytarılıb.

Gülsüm xanımın vəfatından sonra qardaşı Aslan Əliyev Nəriman Nərimanova aid sənədləri Azərbaycana gətirib və təyinatı üzrə müxtəlif arxivlərə təhvil verib. Aslan Əliyev AMEA Əlyazmaları İnstitutuna da xeyli sayda sənəd təqdim edib. Nərimanovun əlyazmaları, Gülsüm xanımın oğlu Nəcəflə yazışmaları və s. Nərimanovun oğlu Nəcəfə yazdığı məktub-nəsihət və ərəb əlifbası ilə yazılmış türk şairinin Azərbaycana həsr etdiyi şeir bu sənədlərin arasında olub. Gülsüm xanım bu sənədləri necə xilas edib, necə qoruyub, üç gün aparılan axtarışdan necə yayındıra bilib, demək çətindir. Bu sənədlər, oğluna məktub-nəsihət, və ya “Xəyal deyil Turan” deyən Türk şairinin şeiri ələ keçsəydi, Nərimanovu dərhal “xalq düşməni” elan edərdilər...

Nəriman Nərimanovun arxivindən tapılan, sözləri İsmayıl Həbib Sevükə aid olan “Azərbaycan marşı”nın üzü 1922-ci ildə köçürülüb. Nərimanovun şəxsi katibinin vərəqinə köçürülmüş şeiri görkəmli dövlət xadimi özü ilə Moskvaya aparır. Azərbaycan SSR-nin səfiri Türkiyədə bildirir ki, bu marşı Azərbaycanda hər kəs bilir və sevə-sevə oxuyur. Bu faktlar çox diqqət çəkəndir. Həm Nərimanov, həm də Əbilov sosialist idilər və bolşevik Rusiyası ilə birləşib vahid sovet dövlətinin yaranmasında iştirak etmişdilər. Buna baxmayaraq, Azərbaycanın müstəqilliyini tərənnüm edən marşa belə doğma və həssas münasibət bəsləyirdilər. Qeyd olunduğu kimi, şeirin üzü 1922-ci ildə köçürülüb. Artıq iki il idi ki, Azərbaycan bolşeviklər tərəfindən işğal olunmuşdu. Amma “Kardeş Səlamı” – Azərbaycan Marşı hələ də dillər əzbəri idi və hamı tətəfindən sevə-sevə ifa olunurdu. Demək ki, tarixçilərimiz bu faktlardan çıxış edərək o dövrü daha

dərindən və dəqiq araşdırmalıdırlar ki, yaranmış suallara cavab verilsin.

Kamilə Hüseynova daha sonra qeyd edir ki, mənim babam Qəzənfər Nərimanov da İbrahim Əbilovla birlikdə Türkiyəyə gedib. Qəzənfər Nərimanov İstanbulda baş konsul vəzifəsinə təyin olunub.

Kamilə Hüseynova:

“Babam Qəzənfər Nərimanovun qardaşı oğludur. O, 1921-ci ildə İstanbulda baş konsul təyin olunur. Nənəm danışardı ki, Türkiyəyə yola düşməzdən bir gün qabaq əmimiz Nərimanov bizi evinə dəvət etdi. Gecəyarısına qədər bizə öyüd-nəsihət verdi. Sonra Qəzənfərlə təkbətək dövlət işlərindən xeyli danışdılar. Səhəri gün biz, İbrahim Əbilov ailəsi ilə və daha bir neçə nəfər Türkiyəyə yola düşdük. Türkiyədə bizi çox səmimi və isti qarşılayırdılar. Qəzənfər yaxşı kamança çalırdı deyə, Atatürk onu tez-tez öz məclislərinə dəvət edərdi və Azərbaycan musiqisini sevə-sevə dinləyərdi...”

Bu maraqlı məlumatlara görə Kamilə xanım Hüseynovaya təşəkkür edirəm və hesab edirəm ki, nənəsinəndən eşitdiyi xatirələri qələmə alaraq dərc etməklə tədqiqatçılarımıza xeyli yardım etmiş olar. Eyni zamanda bu qiymətli məlumatların tarixdə qalması olduqca vacibdir.

Mənim diqqətimi cəlb edən məqamlardan biri də tarixçi-alim Firdovsiyyə Əhmədovanın Nəriman Nərimanovun arxivindən üzə çıxardığı əlyazmada şeirin müəllifinin göstərilməməsidir. İbrahim Əbilov da Türkiyədə ziyalılarla görüşündə bu marşın müəllifinin kim olduğunu bilmirmiş. Həmin ziyafətdə ona şeirin müəllifinin İsmayıl Həbib Sevük olduğu bildirilir. Demək ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət himni üçün elan etdiyi müsabiqə

tamamilə anonim şəraitdə keçirilmiş. Yəni müsabiqənin şərtlərinə görə, təqdim olunan əsərlərdə müəlliflərin adı qeyd olunmayıbmış. Bu da müsabiqənin obyektiv keçirilməsi, tərəfkeşliyə yol verməmək üçün mühüm şərtidir.

Bütün bunlar onu göstərir ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurucuları nə qədər təmiz, saf, prinsipial insanlar olub, dövlətin marağını necə də hər şeydən üstün tutublar. Eyni zamanda aydın olur ki, Üzeyir bəy Hacıbəylinin bəstələdiyi “Azərbaycan Marşı”nın söz müəllifinin adı qeyd olunmuş hər hansı bir sənəd niyə indiyə kimi üzə çıxmayıb...

***

Keçən yazıda qeyd etmişdim ki, ADA Universitetinin təşəbbüsü və dəstəyi ilə “Azərbaycan” qəzetinin (1918-1920) tam külliyyatı transliterasiya olunaraq 20 cildə nəşr olunub. Əfsuslar olsun ki, qəzetin bir neçə nömrəsi, o cümlədən 1919-cu il 14 noyabr tarixli (246 sayılı) nömrəsini əldə etmək mümkün olmayıb. “Azərbaycan” qəzetinin hər bir nömrəsi AXC tarixini araşdıranlar üçün qiymətli mənbə olduğuna görə itmiş hesab edilən nömrələrin tapılmasına və bir çox başqa vacib məsələlərə aydınlıq gətirilməsinə yardım edə biləcək mülahizələrimi qeyd etmək istəyirəm.

Filologiya elmləri doktoru, professor Tofiq Hüseynoğlunun 1993-cü ildə tərtib etdiyi və ön söz yazdığı “Yusif Vəzir Çəmən zəminli. Xarici siyasətimiz” kitabında diqqətimi bir məlumat cəlb etdi. Professor Tofiq Hüseynoğlu kitabın ön sözündə yazır:

“...1919-cu ilin yayında vətənə qa-yıdan kimi (Y.V.Çəmən zəminli nəzərdə tutulur-K.Ş.) müstəqil, suveren

Azərbaycan dövlətinin Türkiyədəki səfiri vəzifəsinə təyin edilir və İstanbula yola düşür. Y.V.Çəmən zəminli qanuni Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin işğalçı XI rus ordusu tərəfindən istilasından sonra da bu vəzifədə fəaliyyətini davam etdirir.

Y.V.Çəmən zəminli 1921-ci ilin əvvəlindən diplomatik fəaliyyətini dayandırır və bütün gücünü yenə Azərbaycanı öyrənməyə, onun azadlığını, mənəvi-mədəni qüdrətini tanıtmağa sərf edir, elmi ictimaiyyətin diqqətini türkologiyada xüsusi bir “azəroloji şöbə” yaratmaq ehtiyacının və imkanının mövcudluğuna cəlb etməyə çalışır. Beləliklə, 1921-ci ildə İstanbula “Yusif bəy Vəzirov. Azərbaycan Cümhuriyyətinin sabiq İstanbul elçisi” imzası ilə “Azərbaycan ədəbiyyatına bir nəzər”, “Tarixi, coğrafi və iqtisadi Azərbaycan” kitabları meydana çıxır. Y. V. Çəmən zəminli bu dövrdəki fəaliyyətini əks etdirən arxivini, özünün yazdığı kimi, “Azərbaycanın son istiqlal dövrünə dair bir çox övraq, məsələ, iki sənəlik rusca “Azərbaycan” qəzeti kolleksiyonu; “Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin əxbarı”; milli iqtisadımıza dair kitablar və məcmuələr; Qafqasda erməni-müsəlman vuruşmalarını təsvir edən vəsiqələr və sairə-mühafizə edilmək üçün Türkiyə elm və mədəniyyət mərkəzlərindən birinə təqdim etmişdir. Bu arxiv indiyə qədər gizli və sirlili bir xəzinə kimi qalmaqdadır”. (“Yusif Vəzir Çəmən zəminli. Xarici siyasətimiz”. Bakı, Azər nəşr. 1993, s. 4-5) Tofiq Hüseynoğlunun qeyd etdiyi bu məlumatlar çox dəyərlidir. Əfsuslar olsun ki, bu sənədlərin hansı arxivə təhvil verilməsi göstərilmir. Müəllif “Türkiyə elm və mədəniyyət mərkəzlərindən birinə təqdim etmişdir” – deyər qeyd edir. Y.V.Çəmən zəminli özü də sənədləri

hansı arxivə təhvil verdiyini heç yerdə qeyd etməyib. Çox güman ki, bu “gizli və sirli xəzinənin” tarixi əhəmiyyətini yaxşı başa düşən Yusif Vəzir onun it-bata düşməməsi, gələcəkdə lazım olan ünvana yetişməsi üçün belə addım atıb. Mən bir fərd olaraq bu arxivin izinə düşməyə çox cəhd etdim. Ancaq bütün bunlar heç bir nəticə vermədi. Hətta Türkiyədə nüfuzlu tanışlarım da bu işdə yardımçı ola bilmədilər. Düşünürəm ki, Azərbaycan Demokratik Respublikasının Türkiyədəki səfirinin təhvil verdiyi arxivi üzə çıxarmaq üçün dövlət səviyyəsində müraciət etmək lazımdır. Ya Xarici İşlər nazirliyi, ya da AMEA tərəfindən rəsmi müraciət olunarsa, bu arxivin harda qorunması haqqında məlumat əldə etmək və daha sonra tarixçi alimlərimizin araşdırma aparmaları üçün razılıq almaq mümkün olacaqdır.

Əminliklə deyə bilərəm ki, Yusif Vəzirin təhvil verdiyi arxivdə çox qiymətli sənədlərlə yanaşı, Üzeyir Hacıbəylinin “Azərbaycan Marşı”na aid məlumatlar da yer ala bilər. Bu əminliyim əsassız deyil. Çünki hələ 1917-ci ilin dekabrında, müstəqilliyimizdən 5 ay əvvəl Yusif Vəzir Çəmənzəminli Ukraynadan “Açıq söz” qəzetinə məqalə yazıb göndərmişdi. “Zəruri məsələlər. Milli şərqi” adlı məqalədə deyilir:

“Zənnimcə, milli nəğmə də zəruri məsələlər çərçivəsinə gələ bilər. Səbəbisə məlumdur. Bunu bizim köhnə fəallarımız da beləcə düşünmüşdülər. Zərdabi Həsən bəy “Milli nəğmələr” məcmuəsini əmələ gətirmişdi. (Müəllif Həsən bəy Zərdabinin 1901-ci ildə Bakıda Qubernski Pravleniyanın mətbəəsində nəşr etdirdiyi “Türk nəğmələri məcmuəsi”ni nəzərdə tutur-K. Ş.) Lakin ümürət qazanan bir şərqi indiyə-

dək ortalığa çıxmadı. Şərqsiz də bizim siyasi coşğunluğumuz və milliliyimiz ortalığa çıxmır. Hər bir millətin özünə məxsus bir milli nəğməsi var. O nəğmə oxunduqca millət fərdlərinin ruhu ucaldır. Mübarizə edib öz xalqını mühafizə etmək xahişi artır. Bizimsə bu nəğməmiz yoxdur. Odur ki, milli sərxoşluğumuz və nəşəmiz də yoxdur. Düşməni yıxmaq üçün də milli sərxoşluq lazımdır.

Bolqarlar “Şumey murpeça” nəğmələrini oxuduqda intiqam hissi ürəyi dəlir. “Şe ne vmerla Ukraina” şərqi adamda elə qüdrətli birlik doğdurur ki, doğrudanda, Ukraynanın həmişə diri qalıb sədətdə yaşamasına iman edirsən. Bizim hələ milli nəğməmiz yoxdur. Biçarə cavanlarımız milli hiss coşğunluğunda bilmirlər nə oxusunlar. Kiyevdə inqilabın əvvəl günləri təntənəli nümayişlər yapılanda tatarlar “...sübhənal-lah” oxuyurdular. Bizim studentlər isə nəğməsizlikdən nümayişi sükut içində keçiriblər.

Bizə milli şərqi lazımdır. Bu da bu saatın məsələsidir. Milli şərqi bizim yatmış milli hisslərimizi oyadır. Bu şərtlə ki, məzmunu və havası ayıq olsun, oxunduqda “Segah” kimi ruhumuzu boşaltmasın.

Milli tərəqqi əmələ gətirmək üçün şairlərimiz və musiqişünasımız Üzeyir bəy Hacıbəyov cənabları çalışmalıdır.

Yaxşı olar ki, milli komitə və ya mərkəzi “Müsavat” milli şərqi əmələ gətirmək üçün mükafat vəd edəydi”.

(Yusif Vəzirov. “Açıq söz”, 19 dekabr 1917)

Yusif Vəzir Çəmənzəminli Ukrayna milli azadlıq hərəkatını yaxından izləmiş, bir çox tarixi hadisələrin canlı şahidi olmuşdu. O, 1910-cu ildə

Müqəddəs Vladimir adına Kiyev İmperator Universitetinin Hüquq fakültəsinə daxil olur. 1915-ci ildə Birinci Dünya müharibəsinin gedişi ilə əlaqədar çar hökuməti Kiyev Universitetini Saratova köçürür. Yusif Vəzir elə həmin ildə universiteti Saratovda bitirir və yəni-dən Kiyevə qayıdır.

1917-ci il fevral inqilabından sonra Ukraynada milli azadlıq hərəkatı böyük vüsət alır. Kiyevdə olan Yusif Vəzir burada baş verən siyasi hadisələri yaxından izləyir. Eyni zamanda siyasi təşkilata ehtiyac olduğunu hiss edib Kiyevdə oxuyan azərbaycanlı tələbələri ətrafına toplayaraq Türk Ədəbi Mərkəziyyə firqəsi “Müsavatın” Kiyev şöbəsini yaradır və həmin şöbəyə başçılıq edir. Ukraynada baş verən hadisələrin mərkəzində olan Yusif Vəzir, özü də qeyd etdiyi kimi, bütün milləti, xalqı birləşdirən “Şe ne vmerla Ukraina” nəğməsini, demək olar ki, hər gün eşidir və bütün xalqı, milləti mübarizəyə ruhlandıran bu nəğmənin necə böyük əhəmiyyət daşıdığına şahidlik edir. Ona görə də o, Kiyevdən “Açıq söz” qəzetinə göndərdiyi məqaləsində “Milli tərəqqi əmələ gətirmək üçün şairlərimiz və musiqişünasımız Üzeyir bəy Hacıbəyov cənabları çalışmalıdırlar” yazırdı. Üzeyir bəy “Açıq söz” qəzetinin 22 dekabr 1917-ci il tarixli sayında “Milli marş” adlı məqalə dərc etdirir və artıq belə bir marş yazdığını qeyd edir. Bu mövzuya yazının növbəti hissələrində bir daha qayıdaraq daha geniş və ətraflı məlumat verməyi düşünürəm. İndi isə XIX əsrin 60-cı illərindən bu günə qədər Ukrayna xalqının mübarizə simvolu olan “Şe ne vmerla Ukraina” haqqında toplanmış maraqlı məlumatları diqqətinizə təqdim edirəm:

“Bu gün Ukraynanın rəsmi dövlət himni olan “Şe ne vmerla Ukraina”

1862-ci ildə ukyaynalı etnoqraf, folklorçu və şair Pavel Çubinski tərəfindən yazılıb. XIX əsrin ortalarında Çubinski rus, ukraynalı, polyak və serb tələbələrinin görüşlərini təşkil edərdi. 1862-ci ilin payızında belə görüşlərin birində Çubinski “Şe ne vmerla Ukraina” şeirini yazır. Bu şeir qısa zamanda “Ukraynafil” dərnəklərində, mərkəzi və qərbi Ukraynada populyarlıq qazanır, daha sonra Ukraynanın milli və sonda dövlət himni olur.

İlk dəfə Çubinskinin bu şeiri 1863-cü ildə Lvovda “Meta” (Hədəf-K.Ş.) jurnalınının 4-cü sayında nəşr olunur. Şeir o dövrün ruhani xadimlərinin də diqqətindən yayınmır. Onlardan biri, dövrünün tanınmış bəstəkarı ruhani Muxail Verbitski şeirdən ilhamlanaraq ona musiqi bəstələmiş və ilk dəfə 1865-ci ildə Polşanın Peremişle Ruhani Seminariyasının salonunda ifa etmişdi” (Aleksandr Savçenko, Mixail Xmelevski. “Ukraynanın müasir himninin mətni tarixi-kulturoloji və linqvistik kod kimi”. “Jezykoznaństwo” jurnalı, 2020, nr. 14) XIX əsrin ortalarında Rusiyada və Avstriya-Macar imperiyasında “Ukraynafil” dərnəkləri-Ukrayna xalqının dil, ədəbiyyat və mədəniyyətinin qorunması və inkişafı uğrunda mübarizə cəmiyyəti geniş yayılmışdı. “Şe ne vmerla Ukraina” şeiri, daha sonra mahnısı bu dərnəklər arasında geniş yayılmışdı.

1917-ci ildən “Şe ne vmerla Ukraina” Ukrayna xalqının milli mübarizə simvolu kimi hər yerdə ifa olunur, xalqı mübarizəyə ruhlandırır. 1920-ci ilə qədər əsər milli himn kimi ifa olunsada, rəsmi status almadı. 1939-cu ildə Karpət Ukrayna Respublikasınının rəsmi dövlət himni kimi təsdiqləndi.

1991-ci ildə uzun fasilədən sonra Ukraynanın ilk prezidenti Leonid

Kuçmanın andiçmə mərasimimdə səslənən “Şe ne vmerla Ukraina” 1992-ci il 15 yanvarda Ali Radada Ukraynamın rəsmi dövlət himni kimi təsdiq edildi. 6 mart 2003-cü ildə Ali Rada “Ukrayna dövlət himni haqqında” Konstitusiyaya Qanunu qəbul etdi. (“Pro Derjavniy qimn Ukrayni”. Vidomosti Verxovnoy Radi Ukrayni. 2003, N 24, s. 163.)

Bu gün də “Şe ne vmerla Ukraina” Ukrayna xalqını birliyə, həmrəyliyə, mübarizəyə ruhlandırır. Son illər işğalla məruz qalan Ukraynaya dəstək nümayiş etdirmək üçün dünyanın bir çox ölkələrində bu əsər ifa olunur və dünya Ukrayna ilə həmrəy olduğunu bu əsərlə nümayiş etdirir. Çünki, “Şe ne vmerla Ukraina” azad, müstəqil, suveren Ukraynanın mübarizə simvolu olaraq, millətin iki əsrə yaxın öz varlığını qorumasında əvəzsiz rol oynamış və oynamaqdadır...

Aprel işğalından sonra Azərbaycanın mühacirət həyatı yaşamağa məhkum edilən cümhuriyyətçi oğulları Üzeyir bəy Hacıbəylinin “Azərbaycan Marşı”nı Vətənin, müstəqilliyin, azadlığın rəmzi kimi yaddaşlarında, qəlblərində, zehinlərində, damarlarında axan qanda qorudular, unudulmağa qoymadılar. Zaman-zaman müxtəlif ölkələrdə nəşr etdirdilər, nəsil-dən-nəsilə ötürdülər. 1920-ci illərdən başlayaraq “Azərbaycan Marşı”nın sözləri imkan düşdükcə dərgilərdə, şeirlər toplusunda yer alırdı.

Azərbaycan Cümhuriyyəti dövrünün istedadlı, yorulmaz tədqiqatçısı Dilqəm Əhməd bu nəşrləri üzə çıxararaq onlar haqqında qiymətli məlumatları geniş oxucu kütləsinə təqdim edir. Professor Asif Rüstəmli də “Cəmo bəy Cəbrayılbəyli: Həyatı və bədii yaradıcılığı” kitabında “Azərbaycan Marşı”nın mühacir həyatından maraqlı fakt-

lar üzə çıxararaq bir arada toplamış və oxuculara təqdim etmişdir. Lakin əldə edilən bu faktlar “Azərbaycan Marşı”nın mühacir həyatını tam əks etdirmir. Bir çox önəmli tarixi fakrlar qeyd etdiyim araşdırmalarda əks olunmayıb. Bu faktlar haqqında ilk dəfə olaraq oxuculara ətraflı məlumat veriləcək.

Qeyd olunmuş nəşrlərin ardıcılığına qısa da olsa, nəzər salaq:

İlk dəfə “Azərbaycan Marşı”nın sözləri 1925-ci ildə Türkiyədə “Öz dilek” jurnalınının 28 oktyabr tarixli 22-ci sayında çap edilir. (Bu gün, hələ ki, şeirin ilk dəfə çapı haqqında bizə məlum olan məlumat bundan ibarətdir-K.Ş.) Dilqəm Əhməd 20.01.2024-cü ildə “teleqraf.com” saytında çap etdirdiyi məqalədə bu haqda yazır:

“...Ankarada yaşayan dəyərli tarixçimiz Qiyas Şüküroğlu mənə maraqlı bir material göndərdi. Bu materialda Azərbaycan dövlət himninin sözləri fərqli şəkildə idi...

Maraqlıdır ki, himnimizin sözləri mühacirətdə çıxan broşürlərdə və Türkiyədə çap edilən bəzi marş kitablarında kiçik nüanslar xaric, demək olar ki, eynidir. Amma Qiyas bəyin “Öz dilek” adlı jurnaldan əldə etdiyi mətn xeyli fərqlənir. Jurnalın 28 təşrinin-əvvəl (oktyabr) 1341-ci ildə (1925) çıxan 22-ci sayında əski əlifba ilə verilmiş “Azərbaycan marşı” bu şəkildədir:

“Azərbaycan, Azərbaycan
Ey qəhrəman övladı vətənin
Səndən ötrü can verməyə
cümlə hazırız
Ay, yıldız bayrağınla məsud yaşa
Binlərcə gənc qurban oldu
Sinə hər bə meydan oldu
Hüquq üçün gedən əfrad
Hərə bir pəhləvan oldu
Sən imişsən gülüstan
Sənə bir çox məhəbbət
Namusunu hifz etməyə
Bayrağını yüksəltməyə
Binlərcə gənc müştəqdir
Şanlı vətən, binlər yaşa!
Yülsəlmişdi ay-yıldızlı bayrağın
Qafqaziya dağlarının başına
Səkkiz dişli yıldızınla hilalın sənin
Kölgə salmış mavi rəngli
“Bəhri-Xəzərə”
Göz bəbəyitək süzəris səni
Düşməni pəncəsində alarız səni
Binlərcə gənc qurban oldu
Gözəl yerlər viran oldu
Tökülən şu al qanlardan
Dağlar, daşlar əlvan oldu
Qara geydi gəlinlər
Ağlar qaldı annələr
Rəhm qıl göz yaşına
Yetmiş gələ fəryadına
Yabancı qanlı pəncələr
Altında inliyor gənclər
Səbir et yaxındır xilasın
Qərib vətən, binlər yaşa”.

Göründüyü kimi mətnin sözləri xeyli fərqlidir, sanki sonradan əlavə olunub. Marş jurnalın 1925-ci il sayında dərc olunduğu üçün, bəlkə də, mühacirlərdən kimsə mətnin sonuna işğal ifadə edən sözlər artırıb və bu şəkildə təqdim edib.” (Dilqəm Əhməd. “Qərib vətən binlər yaşa”. “teleqraf.com. 20 yanvar 2024)

Dilqəm bəy haqlıdır. “Öz dilek” jurnalında dərc olunan bu variant, çox güman ki, mühacirlərimizdən kimsə yaddaşında belə bərpa edib və sonuna işğalla bağlı əlavələr edib. İşğaldan sonra Türkiyədə çap olunan ilk nümunə olduğu üçün, yəqin ki, dəqiqləşdirmə aparmaq mümkünsüz olub. Sonrakı nəşrlərdə “Azərbaycan Marşı”nın sözləri cüzi fərqlə, orijinalda olduğu kimi, çap edilir. Yəqin ki, marşın sözlərini dəqiq bilənlərin müdaxiləsi nəticəsində mətn bərpa olunub. Qeyd etməliyəm ki, “Öz dilek” jurnalında işıq üzü görən “Azərbaycan Marşı”nın sözlərinin müəllifi göstərilməyib.

Daha sonra yenə Türkiyədə, 1928-ci ildə İstanbulun Orxaniyyə mətbəəsində “İstiqlal uğrunda” kitabında “Azərbaycan” adı ilə şeir yenə də imzasız çap olunur. Kitabın tərtibatçısı Azərbaycanlı Əli Kamaldır. “İstiqlal uğrunda” şeirlər məcmuəsində “Azərbaycan” adı ilə yenə də imzasız çap olunan bu versiya cüzi fərqlə indiki dövlət himninin sözləri ilə, demək olar ki, eynidir.

“Azərbaycan Marşı”nın sözlərinə növbəti dəfə Avropada, Berlində nəşr olunan “Azərbaycan” qəzeti tərəfindən çap olunan “Gənc yaradıcılar” adlı kitabçada rast gəlinir. Bu kitabçada müxtəlif müəlliflərin 25 şeir, hekayə və oçerki verilmişdir. Almas İldırımın “Bir quş olsaydım”, “Bir səs gəlir uzaqdan”, S. Şirvanın “Ana”, Ə. Cavadın “Milli bayrağımıza”, Azərizadənin “Vətən”, M. Bəylinin “Üç rəngli bayrağım”, Cəlil Yurdaqulun “İstiqlal” şeirləri ilə yanaşı, “Azərbaycan Marşı”nın sözləri “Azərbaycan” adı ilə çap edilmişdir. İlk dəfə olaraq “Gənc yaradıcılar” toplusunda “Azərbaycan” şeiri milli himn kimi təqdim edilir. Burda da şeirin müəllifi haqqında heç nə yazılmayıb.

Professor Asif Rüstəmli öz kitabında “Gənc yaradıcılar” kitabçasında verilmiş “Ön söz” və “Azərbaycan” (milli qımn) şeirini olduğu kimi oxuculara təqdim edir:

“Toplunun 3-cü səhifəsində “Azərbaycan” qəzeti adından “Ön söz” verilmiş, ardınca “Azərbaycan” şeiri Milli himn kimi ilk dəfə təqdim olunmuşdur. Kitabçanın “Ön söz”ündə yazılır: “Hörmətli oxuculararımıza təqdim etdiyimiz “Gənc yaradıcılar” bizim Azəri türk gənclərinin bu sahədəki ilk addımlarıdır. Qəhrəman Azəri türk legionerlərinin orqanı olan “Azərbaycan”ın nəşr etdiyi bu “Gənc yaradıcılar” dəxi, hər ilk addımdakı səhvlərdən uzaq deyildir. Lakin, səhvlərinə baxmayaraq, “Gənc yaradıcılar”ın Azəri qardaşlarımız tərəfindən yaxşı qarşılanacağına şübhə etmirik. Çünki gənc qüvvələrimizin yaratdıqları “Gənc yaradıcılar” vətəndən uzaqda keçən bu günlərdə vətənimizin azadlığı, millətimizin istiqlalı uğrunda çarpışan qüvvələrimizin öz məhsuludur. Pis də, yaxşı da olsa, bir millətin öz məhsulu özünə daha artıq xoş gələr.

“Azərbaycan” qəzeti

Azərbaycan (Milli qımn)

Azərbaycan... Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı vətəni!
Səndən ötrü can verməyə
cümlə hazırız,
Səndən ötrü qan tökməyə
cümlə qadırız.
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!

Minlərlə can qurban oldu,
Sinən hər bə meydan oldu,
Öz canından keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu.
Sən olasan gülüstan,
Sənə daim can qurban.

Sənə bir çox məhəbbət,
Sinəmdə tutmuş məkan.
Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə,
Cümlə gənclər müştəqdir.
Şanlı Vətən, Şanlı Vətən!
Azərbaycan... Azərbaycan!”

(Asif Rüstəmli. “Cəmo bəy Cəbrayılbəyli: həyatı və yaradıcılığı”. Elm və təhsil, Bakı, 2024, s.125)

Bu nəşrdə də şeirin müəllifi qeyd olunmayıb.

1964-cü ildə Türkiyədə Azərbaycan Kültür Dərnəyinin aylıq yayım orqanı olan “Azərbaycan” jurnalının birləşmiş 10-11-12-ci sayında “Azərbaycan İstiklal Marşı və Devlet Arması Üzerine” (Azərbaycan Himni və Dövlət Gerbi haqqında) adlı yazı dərc olunur. Ejder Kurtulan imzası ilə dərc olunan yazı, əslində, “Azərbaycan” qəzetində 14 noyabr 1919-cu ildə Xalq Maarif Nazirliyinin Hökumətə milli himn və dövlət gerbi ilə bağlı etdiyi təklifdən ibarətdir. “Azərbaycan” qəzetinin 19 noyabr 1919-cu il 246-cı sayında dərc olunmuş təklifin türk dilində tərcüməsidir. Qeyd etdiyim kimi, “Azərbaycan” qəzetinin bir neçə sayı, o cümlədən də 246-cı sayı itmiş hesab olunur. Görünür ki, qəzetin bu sayını Türkiyə arxivlərində axtarmaq lazımdır.

Ejder Kurtulan yazının sonunda, səhifənin aşağı hissəsində belə bir bilgi verir:

“Not: Bilindiği gibi Milli Marş bilahire büyük kompozitor Üzeyir Hacıbeyli tarafından bestelenmiştir”.

Göründüyü kimi burda da “Azərbaycan Marşı”nın söz müəllifi haqqında heç nə deyilməyib...

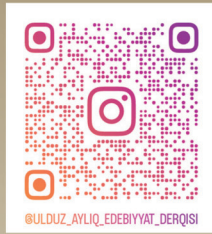
Dərgidə Sərgi

Günəş Kərim 1993-cü ildə dünyaya gəlib. Əslən Göyçə mahalı Basarkeçər rayonu Dərə kəndindədir. Orta məktəbi bitirdikdən sonra Gəncə Humanitar Kollecinin "Maliyyə işi" fakültəsində oxuyub. Əməkdar rəssam Nazim Babayevdən rəssamlıq dərsləri alıb.

Günəş KƏRİM

ISSN 0134-522 İNDEKS AZ 1000
QİYMƏTİ: 2 AZN